

แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมใน
พื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

วรภพ วงศ์รอด

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

2560

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์)

แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่
จังหวัดนครสวรรค์

วรภพ วงศ์รอด

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

2560

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยความช่วยเหลือเป็นอย่างดีจากชุมชนวัฒนธรรมทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทองและชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านน้ำอ้อย องค์รปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ สภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมตำบล โรงเรียน ส่วนราชการ กลุ่มและองค์กรชุมชนในพื้นที่ที่ได้เล็งเห็นความสำคัญและสนใจเข้าร่วมกิจกรรมภายใต้โครงการวิจัย และนักศึกษสาขาวิชาสังคมวิทยา โปรแกรมวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ที่ได้ร่วมเรียนรู้ภายใต้โครงการวิจัยดังกล่าว

ซึ่งการดำเนินโครงการวิจัยนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ การสนับสนุนและเอื้อเฟื้อเพื่อดำเนินสถานที่ วัสดุอุปกรณ์จากองค์รปกครองส่วนท้องถิ่น และอีกหลายภาคีที่ไม่ได้เอยนาม นักวิจัยต้องขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย คุณค่าของรายงานวิจัยฉบับนี้ ขอมอบแต่ผู้มีส่วนในการส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมประวัติศาสตร์และการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เน้นความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่เป็นรูปธรรมต่อไป

วรกพร วงศ์รอด

กันยายน 2560

หัวข้อวิจัย	แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์
ชื่อผู้วิจัย	นายวรภพ วงศ์รอด
คณะ	มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์
ปีการศึกษา	2560

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเกี่ยวกับศักยภาพชุมชนและแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น มีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ผู้บริหารและสมาชิกสภาท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานสภาวัฒนธรรม ครูและนักเรียนและผู้นำชุมชนใช้แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) การจัดประชุม การอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดเวทีประชาคม การศึกษาดูงาน และนำร่องกิจกรรมการท่องเที่ยว ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้ง 3 แห่ง มีความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บ่งบอกเอกลักษณ์ชุมชน ด้านการจัดการท่องเที่ยวมีการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่เดิมและพัฒนาแหล่งเรียนรู้ใหม่ มีการตระหนักถึงคุณค่า สร้างจิตสำนึกการจัดการทุนและทรัพยากรในชุมชน การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ชุมชนต้นแบบในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การอบรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กิจกรรมเรียนรู้การจัดการวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ส่วนแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมได้จัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ค้นหาศักยภาพ การระดมความคิดการจัดตั้งคณะทำงาน การประสานร่วมมือกับเครือข่ายเชิงพื้นที่และเชิงประเด็น มีการจัดระบบข้อมูลข่าวสาร การจัดการทรัพยากร การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ จัดกิจกรรมนำร่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดทำแผนพัฒนาชุมชนวัฒนธรรม จัดระบบข้อมูลด้านวัฒนธรรมพื้นบ้าน การจัดตั้งกองทุนชุมชนวัฒนธรรม การจัดตั้งคณะกรรมการชุมชนวัฒนธรรมที่ประกอบด้วยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องภายในชุมชน

Research Title The Approach for Cultural Tourism Management Through the
Participation of Community Cultural in Nakhonsawan Province.
Name MR. Varapop Wongrod
Faculty Faculty of Humanity and Social Sciences
University Nakhon Sawan Rajabhat University
Year 2017

Abstract

The purpose of this research was to study potentials and ways of cultural tourism management focusing on the development of participatory process between the community and the local organization. Key informants were executives and local council members, sub-district leaders, village headmen, cultural council chairperson, teachers, students, and community leaders. Questionnaires and in-depth interviews were used. Meetings, trainings and workshops, public forums, study visits, and pilot tourism activities were held.

The findings are as follows: Potentials for cultural tourism management of all 3 places indicated that they had readiness in organizing cultural tourism due to having historical study resources, ways of life of the nationalities, customs and traditions, and local wisdom specific to the identity of the community. In the aspect of tourism management, development had been given to old learning resources as well as new ones. There was awareness in values; consciousness had been built in managing the capital and resources of the community by inheriting and passing on their customs and traditions as well as local wisdom. There were knowledge sharing and trainings about prototype community in cultural tourism management. There were cultural management learning activities to promote tourism. As for the approach for cultural tourism management through participation, knowledge sharing forums were arranged to search for potentials, to brainstorm, and to set up a working group. Co-ordination and cooperation between networks had been done in terms of areas and topics dependent on the community. The information system was set up. There were also resource management, development of learning resources, and pilot activities for cultural tourism. Cultural community development plans had been made as well as the local cultural data system. Cultural community funds were set up as well as a cultural community committee.

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	(1)
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(2)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(3)
สารบัญ.....	(4)
สารบัญตาราง.....	(6)
สารบัญแผนภูมิ.....	(7)
สารบัญภาพ.....	(8)
บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาของการวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์ในการวิจัย.....	3
ขอบเขตการวิจัย.....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
นิยามศัพท์เฉพาะ.....	5
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	6
แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม.....	6
แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน.....	9
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม.....	11
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	15
แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	23
แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม.....	26
แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม.....	28
แนวคิดเกี่ยวกับ SWOT	31
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	34
กรอบแนวความคิดของการวิจัย.....	38
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย.....	39
ขอบเขตการวิจัย.....	39

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
การออกแบบการวิจัย.....	40
เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	41
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	42
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล.....	43
ตอนที่ 1 สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	44
ตอนที่ 2 ศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	74
ศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรม ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์.....	74
กระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนวัฒนธรรมในการจัดการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม.....	85
ตอนที่ 3 แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเน้นการสร้างกระบวนการ มีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น.....	91
บทที่ 5 สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ.....	99
สรุปผล.....	99
อภิปรายผล.....	104
ข้อเสนอแนะ.....	107
บรรณานุกรม.....	109
ภาคผนวก.....	114
ภาคผนวก ก. แนวคำถามในการเก็บข้อมูล.....	115
ภาคผนวก ข. ภาพกิจกรรมและสถานที่สำคัญชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์.	121
ประวัตินักวิจัย.....	124

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
4.1	สรุปสถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์จากการระดม ความคิดผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง.....	72
4.2	วิเคราะห์ศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวัฒนธรรมและชุมชน ประวัติศาสตร์.....	79
4.3	แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์.....	94

สารบัญแนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1.3 แสดงกรอบแนวคิดของการวิจัย.....	38
5.1 แสดงศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วม.....	98

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แสดงแผนที่ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์.....	44

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของการวิจัย

กระแสสังคมที่เกิดการตื่นตัวในการส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีที่เป็นรากฐานสำคัญที่ยึดคนในพื้นที่เป็นศูนย์กลางภายใต้สถานการณ์ของสังคมฐานความรู้ ภายใต้แนวคิดวัฒนธรรมชุมชน (Community Culture) ที่เชื่อว่าชาวบ้านมีศักยภาพในการพัฒนาตนเอง การจัดการจากฐานคิดที่ยึดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมุ่งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนท้องถิ่นได้ศึกษาเรียนรู้เข้าใจถึง ความเจริญงอกงามในด้านต่าง ๆ ของคน สังคมและวิถีชีวิตของชุมชนด้านประวัติศาสตร์ ปรากฏท้องถิ่น วิถีชีวิต การประกอบอาชีพ ศิลปะและประเพณีในอดีตและปัจจุบัน เพื่อเสริมสร้างสิ่งใหม่ ดำรงสภาพเดิม สร้างความเข้าใจและรับรู้ความเป็นจริงในปัจจุบัน โดยนำเอา มิติเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นวิธีการและเครื่องมือในการพัฒนาบนพื้นฐานคน ชุมชน ท้องถิ่นเป็นเจ้าของ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง สร้าง ความภาคภูมิใจในตนเอง การคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น และเกิดการเรียนรู้ระหว่าง คนภายในและคนนอกชุมชน การศึกษาแนวคิดทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมในการ สร้างสรรค์สิ่งดีงามที่บ่งบอกถึงคุณค่าที่มีอยู่ในท้องถิ่นมีรูปแบบที่หลากหลาย เอนก นาคะบุตร (อ้างถึงใน ญัฐกานต์ จิตรวัฒนา, 2546: 15) ประกอบด้วย 1)จิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนักท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อท้องถิ่นฐานบ้านเกิดรวมเรียกว่า Spirit Capital 2)ทุนทางภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่มี อยู่ในท้องถิ่นสามารถนำมาใช้ได้ เป็นมรดกของแผ่นดิน 3)ทรัพยากรมนุษย์ เป็นทุนที่มีอยู่ในตัว มนุษย์ ผู้นำทางความคิดทั้งในชนบทและในเมืองเป็นทรัพย์สินที่ไม่มีวันหมดสิ้น 4)ทุนทาง ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการใช้จ่ายประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการสร้างฐานอาชีพ ฐานเศรษฐกิจ ฐานการมีชีวิตรอดของชุมชน และ5)การจัดการกองทุนสาธารณะ เป็นการจัดการ ทุนทางเศรษฐกิจชี้ให้เห็นถึงการระดมทุน อีกทั้งแนวคิดการศึกษาท้องถิ่นเห็นความสำคัญกับ คน องค์ความรู้ มุมมองเกี่ยวกับความจริง คุณค่าทางจริยธรรมและกฎหมายของคนในท้องถิ่นที่ แตกต่างกัน วิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา ตำนานนิทาน โลกทัศน์ ประวัติศาสตร์ความเป็นมา สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ความสัมพันธ์ของคนในท้องถิ่น เป็นการ ยกย่องส่งเสริมแบบแผนการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีจุดมุ่งหมายให้ความรู้ ความภาคภูมิใจเกี่ยวกับลักษณะ วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสถานที่ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับความ เป็นอยู่ของสังคม (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2542: 5) วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการท่องเที่ยว อาทิ โบราณวัตถุ โบราณสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ สถานที่สำคัญทางศาสนา งานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ ดุริยางศิลป์ งานเทศกาลและประเพณี งานศิลปหัตถกรรม และสินค้า ของที่ระลึก รวมถึงวิถีชีวิตและอภยาศัยไมตรีของประชาชนในท้องถิ่น มีการจัดการท่องเที่ยวโดย ชุมชนเน้นให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมกำหนดทิศทางบนฐานคิดความรู้ลึกเป็นเจ้าของทรัพยากรและ เป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยใน การจัดการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม และพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถ การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปทเรียน เน้นให้เกิดความยั่งยืน เกิดประโยชน์ต่อ ท้องถิ่น และความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2546: 12) โดยอาศัยองค์ประกอบ 4 ประการ คือ 1) องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่ง ท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) 2) องค์ประกอบด้านการจัดการเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบ (Responsible Travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม 3) องค์ประกอบด้านกิจกรรมและ กระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้(Learning Process)โดยมีการให้การศึกษา เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศแหล่งท่องเที่ยวเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึก ที่ถูกต้อง 4) องค์ประกอบด้านการ มีส่วนร่วม ที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่น ที่มีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน ได้รับความยินยอม ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยว อันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น มีการพัฒนาศักยภาพการจัดการชุมชน 3 ประการ (สีลาภรณ์ นาคทรพรพ, 2539: 225) ประกอบด้วย ประการแรกฐานการเรียนรู้ แหล่งของการ เรียนรู้ที่มีอยู่รอบตัวในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชนและต่างชุมชน และสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน ประการที่สอง เนื้อหา/องค์ความรู้ของการเรียนรู้ชุมชนที่เกิดจากความต้องการและความจำเป็นของ ชุมชนและเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี และประการที่สามกิจกรรมการเรียนรู้มี หลากหลาย เช่น การสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กิจกรรมการเรียนรู้เหล่านี้มีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับ เนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน

ชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ มีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ไทยทรงดำ กลุ่มชาติพันธุ์ ไทยพวน กลุ่มชาติพันธุ์มอญ และชุมชนที่สัมพันธ์กับมิติทางประวัติศาสตร์และ โบราณคดีของชาติ

เป็นชุมชนเก่าแก่ ที่มีรากฐานทางวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมากระจายอยู่ในพื้นที่อำเภอของ จังหวัดนครสวรรค์ โดยเฉพาะชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรม บ้านเขาทอง และชุมชนบ้านท่าน้ำอ้อย ใน 5 ปีที่ผ่านมา มีการส่งเสริมสนับสนุนจากหน่วยงานระดับ ท้องถิ่นและจังหวัด มีการสืบค้นสร้างการเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น กิจกรรมฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ท้องถิ่น การจัดวิถีวัฒนธรรมพื้นบ้าน การจัดแสดงศิลปะพื้นบ้าน การอนุรักษ์และฟื้นฟูการเล่น การพัฒนากลุ่มอาชีพ เทศกาลสืบสานวัฒนธรรมและประเพณี เป็นต้น โดยชุมชนวัฒนธรรม ดังกล่าวเริ่มมีการพัฒนาและการจัดการชุมชนทางกายภาพ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้นำชุมชน ท้องถิ่น และองค์กรท้องถิ่นได้ร่วมสร้างเครือข่ายกิจกรรมการพัฒนาในรูปแบบการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ชุมชนเป็นตัวตั้ง การประสานนักวิชาการ องค์กรการบริหารส่วนจังหวัด สภาวัฒนธรรม สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานการท่องเที่ยวและ กีฬา และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ผู้วิจัยเห็นว่าการต่อยอดวัฒนธรรมชุมชนนำมิติทาง วัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ ฟื้นฟูอาชีพวิถีการพัฒนาท้องถิ่น (Means) ชุมชนท้องถิ่นเป็นศูนย์กลาง ร่วมกับองค์กรท้องถิ่น องค์กรชุมชนและภาคีเครือข่ายใช้กระบวนการเรียนรู้เชิงปฏิบัติการแบบมี ส่วนร่วมเพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชน การสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมท้องถิ่นที่สอดคล้องกับบริบทและทุนทางสังคมของชุมชน การส่งเสริมสนับสนุนให้ ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น เกิดการตระหนักเห็นความสำคัญและมีส่วนร่วม ตลอดจนแสวงหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นในโอกาสต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นในพื้นที่ของ จังหวัดนครสวรรค์ ได้แก่ ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง และชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อยเพื่อรองรับการจัดการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรมและท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนวัฒนธรรมไททรง ดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทองและชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ บ้านท่าน้ำอ้อยโดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้เทคนิควิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมโดย คณะผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ องค์กรบริหารส่วนตำบล

เทศบาลตำบล สภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมตำบล ดำเนินการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น อันได้แก่ การค้นหาสถานภาพชุมชน การอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดเวทีเรียนรู้ การศึกษาดูงาน และการทดลองการจัดการท่องเที่ยว แล้วนำผลการจัดกิจกรรมมาวิเคราะห์ โดยมีรายละเอียดขั้นตอนการวิจัย ดังนี้

ขอบเขตด้านพื้นที่ เลือกแบบเจาะจงชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วยชุมชนวัฒนธรรมไทยทรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทองและชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย โดยมีเกณฑ์ (1) เป็นพื้นที่ที่มีการดำเนินงานกิจกรรมส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่โดดเด่นและต่อเนื่อง (2) เป็นพื้นที่ที่มีทุนทางสังคม มีความเป็นอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์ วิถีวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขอบเขตเนื้อหา งานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาสถานภาพชุมชนวัฒนธรรม ด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี งานภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัฒนธรรมไทยทรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง และชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในด้านความพร้อม ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ได้แก่ คุณค่าทางการเรียนรู้ ด้านความปลอดภัย ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ด้านบุคลากร ด้านการรองรับของชุมชนและด้านสภาพแวดล้อมและแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่นของชุมชนวัฒนธรรมไทยทรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง และชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย จังหวัดนครสวรรค์

ขอบเขตประชากรที่ทำการศึกษา กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่เกี่ยวข้องได้แก่ ผู้บริหารเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาเทศบาลและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอและตำบล คณะครูและนักเรียนในพื้นที่ ผู้นำท้องถิ่นที่ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ประธานชุมชน แกนนำชุมชน ผู้อาวุโสและผู้นำทางศาสนาในชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้ทราบถึงศักยภาพชุมชนวัฒนธรรมไทยทรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง และชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น

2. ได้แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่นของชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง และชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านน้ำอ้อย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง การท่องเที่ยวที่ให้ความรู้และความภาคภูมิใจ จากลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสถานที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม เน้นที่การศึกษา การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการทรัพยากรในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สภาพแวดล้อมธรรมชาติ มิติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นวิถีชีวิต การให้ความเคารพแก่อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นขบวนการทางสังคม บริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ศักยภาพของชุมชน หมายถึง ชีตความสามารถของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในด้านความพร้อม ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น คุณค่าทางการเรียนรู้ ด้านความปลอดภัย ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ด้านบุคลากร ด้านการรองรับของชุมชนและด้านสภาพแวดล้อม โดยนำเอาทุนในชุมชนด้านประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิต วิธีการผลิตของชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถ ความพร้อม ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในด้านพื้นที่และกายภาพ ด้านการจัดการชุมชน ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน และด้านมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม หมายถึง วิธีการที่เกิดจากการการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวของชุมชนวัฒนธรรม ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนวัฒนธรรมและด้านสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดที่เกี่ยวข้องสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม
2. แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม
4. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
5. แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน
6. แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม
7. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
8. แนวคิดเกี่ยวกับ SWOT
9. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคม

1. ความหมายของทุนทางสังคม

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543: 15 – 16) กล่าวว่า ทุนทางสังคมมิใช่สิ่งที่จะต้องสร้างขึ้นมา โดยใช้มาตรการของตะวันตกแต่ต้องคำนึงและพิจารณาถึงทุนทางสังคมดั้งเดิมที่ชุมชนมีอยู่แล้ว ซึ่งจะพบว่ามีมากมายมหาศาล เช่น ทุนของระบบครอบครัวและเครือญาติ องค์กรจัดการเหมืองฝาย กลุ่มรักษาป่าชุมชน เป็นต้น ดังนั้น การที่เราจะลงทุนทางสังคมจึงเป็นการทำให้องค์กรประชาชนขยายตัวและเปิดโอกาสให้สามารถทำงานได้มากขึ้นโดยไม่ถูกกีดกัน กีดขวางจากระบบราชการ หรือกฎหมายต่าง ๆ

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544: 20) กล่าวว่า ทุนทางสังคมเป็นวิถีคิด ระบบความรู้ ในการจัดการวิถีของความเป็นชุมชนโดยยกตัวอย่างการจัดการการใช้ทรัพยากร การจัดการระบบความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันในสังคมของชุมชนไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติ หรือมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อนและ

เกี่ยวข้องกับเรื่องระบบความรู้ ภูมิปัญญา รวมทั้งต้องอาศัยกฎเกณฑ์มากำกับการใช้ความรู้ นั้น ๆ ซึ่งอาจเป็นในรูปของจารีตประเพณี กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม พร้อมกันนั้นก็ต้องมีองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้น ๆ ด้วย

วรวิทย์ โรมรัตนพันธ์ (2548: 162) กล่าวว่า ทูตทางสังคม หมายถึง ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่ปฏิบัติต่อกันในทางที่ดีแล้วทำให้อยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยมองว่า ทูตทางสังคมเป็นเสมือนทรัพยากรทางสังคมและเป็นประเภทที่ให้ไม่มีวันหมด เช่น ความผูกพัน จารีตประเพณี และความไว้วางใจกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แตกต่างกัน

2. รูปแบบของทูตทางสังคม

เอนก นาคะบุตร (อ้างถึงใน ฉัฐกานต์ จิตรวัฒนา, 2546: 15) กล่าวว่า ทูตทางสังคม มี 5 รูปแบบ ที่เป็นพลังสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยมองว่าทูตทางสังคมเป็นคุณค่าเก่าแก่ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นมรดกตกทอดอยู่ในสังคมไทยที่ช่วยให้ฝ่าฟันวิกฤติทางเศรษฐกิจและสังคม พาดพิงไปสู่การอยู่รอดรวมกันได้ ทูตทางสังคมที่ว่ามี 5 รูปแบบ คือ

รูปแบบแรก ทูตทางจิตวิญญาณ ระบบคุณค่า สำนักท้องถิ่น ความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด ที่รวมเรียกว่า Spirit Capital เป็นสิ่งที่มีมาตลอดในสังคมไทยซึ่งอยู่ในความรู้สึกของคนที่รักบ้านรักเมืองและพร้อมที่จะลุกขึ้นมาเสียสละ ช่วยกันทำบ้านเมืองที่รัก ผูกพัน และเป็นที่เกิดและถิ่นที่อยู่ของบรรพบุรุษ เป็นสิ่งที่มีอยู่อย่างชัดเจนในสังคมไทย ซึ่งเป็นทั้งเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของผู้คนแต่ละเมือง

รูปแบบที่สอง ทูตทางภูมิปัญญา เป็นสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น สามารถนำกลับมาใช้ใหม่เป็นมรดกตกทอดที่มากับแผ่นดิน ไม่ว่าจะเป็น การใช้ชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ชุมชนกับชุมชนอื่นข้างเคียง การดูแลรักษาสุขภาพ เป็นต้น

รูปแบบที่สาม ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ความรักเพื่อน ความรักศักดิ์ศรีของคนไทย พบว่า ผู้นำทั้งในชนบทและในเมือง ทั้งผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำอาวุโส ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรี และเยาวชน เหล่านี้ถือเป็นทรัพย์สินที่ไม่มีวันหมดสิ้น เป็นบุคคลที่มีความสามารถระดับหนึ่งและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือระหว่างองค์กรกับองค์กร เครือข่ายกับเครือข่าย

รูปแบบที่สี่ ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติ สามารถนำมาเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูอนุรักษ์และใช้ในการสร้างฐานอาชีพ ฐานเศรษฐกิจ และฐานการมีชีวิตอยู่รอดของชุมชน

รูปแบบที่ห้า กองทุนสาธารณะของชุมชน (Social Fund) อาทิเช่น กองทุนฌาปนกิจ ฌาปนการข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ฌาปนการควาย เป็นต้น เป็นการจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้ง ปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีวิต

3. องค์ประกอบของทุนทางสังคม

องค์ประกอบของทุนทางสังคมสามารถนำมาจัดหมวดหมู่ และสรุปลักษณะที่สำคัญ ๆ ไว้ 2 กลุ่ม ดังนี้ (วารุณี โรมรัตน์พันธ์, 2548: 51 – 61)

1. การมองในเชิงโครงสร้างและหน้าที่ (Structural/Functional Based) องค์ประกอบของทุนทางสังคมในเชิงโครงสร้างและหน้าที่จะอธิบายในรูปของระบบและกระบวนการทำงานของทุนทางสังคม (ระบบคิด วิธีปฏิบัติ และสภาพแวดล้อม)

2. การมองในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์ (Integration/Result Based) องค์ประกอบของทุนทางสังคมในเชิงบูรณาการหรือผลลัพธ์จะนำเสนอในลักษณะเป็นภาพรวมหรือมีการบูรณาการของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้เกิดขึ้น

องค์ประกอบของทุนทางสังคมที่เป็นระบบคุณค่า สำนึกท้องถิ่น ความภาคภูมิใจ ที่มีต่อท้องถิ่นฐานบ้านเกิด การให้คุณค่าและความเชื่อที่มีต่อธรรมชาติ การสืบสานภูมิปัญญา การเสริมสร้างความร่วมมือของกลุ่ม องค์กร และชุมชนในความหลากหลายของวัฒนธรรมอันนำมาสู่ การสร้างความรู้ ต่อยอดความรู้ และเกิดการตระหนักในทุนทางสังคมที่มีอยู่ภายในชุมชนท้องถิ่นของตนเอง ดังนั้น การต่อยอดจากทุนทางสังคมอาศัยองค์ประกอบที่สำคัญผ่าน 1) เครือข่าย (Network) 2) กลุ่มสมาชิกต่าง ๆ 3) มาตรการการลงโทษ (Section) และการให้รางวัลที่ช่วยรักษายรรทัดฐาน และเครือข่ายไว้ให้ดำรงอยู่ องค์ประกอบทั้ง 3 เป็นที่ยอมรับในเกือบทุกรูปแบบขององค์กรทางสังคม โดยเฉพาะชุมชนดั้งเดิมหรือชุมชนพื้นฐานที่ประกอบกันขึ้นเป็นชุมชน องค์ประกอบ 3 ด้าน มีบทบาทและยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคม ดังนี้

1. ทุนมนุษย์ มีบทบาทหลักในการพัฒนาประเทศที่ต้องได้รับการพัฒนาในทุกมิติ ซึ่งประกอบด้วย 1) ด้านสุขภาพ ที่มุ่งให้คนมีร่างกายแข็งแรงสามารถดูแลตนเองได้ 2) ด้านจิตใจ ให้เป็นคนที่มีจิตใจดี มีน้ำใจเอื้ออาทร เคารพกฎเกณฑ์ของสังคมและรักษาดี 3) ด้านสติปัญญา ให้มีศักยภาพและมีความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเองและร่วมกันเป็นกลุ่ม

2. ทุนสถาบัน มีบทบาทในการสนับสนุนให้เกิดพลังภายในชุมชน ประกอบด้วย 1) สถาบันครอบครัว ซึ่งเป็นสถาบันพื้นฐานที่ทำให้คนรู้จักผิดชอบชั่วดี 2) สถาบันศาสนา ถือเป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิตใจ 3) สถาบันการเมืองการปกครอง ทำหน้าที่ดูแลสังคมให้เป็นระเบียบ

3. ทูตทางปัญญาและวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมายาวนานและเป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น ๆ ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละพื้นที่ โดยอยู่ในรูปของความเชื่อ ความศรัทธา จารีต ประเพณีที่ดั้งเดิม ค่านิยม ความเป็นไทย นอกจากนี้ ยังมีแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณสถาน ฯลฯ วัฒนธรรมเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้ตระหนักถึงรากเหง้าของตนเองทำให้เกิดความหลากหลายของความรู้ที่นำมาใช้ประโยชน์ได้และสร้างสมดุลในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติ

จากความหมาย รูปแบบ และองค์ประกอบของทูตทางสังคมดังกล่าวนี้พบว่ามีความสำคัญต่อการค้นหาศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรมในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม อาทิ ความรู้ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ประเวศ วะสี (2549: 22) ได้กล่าวถึงระบบการเรียนรู้ที่ครบวงจรเพื่อยกระดับสมรรถนะของมนุษย์เพื่อให้พ้นวิกฤต ประกอบด้วย

1. การเรียนรู้จากการทำจริง ปฏิบัติจริง ในฐานวัฒนธรรมหรือฐานชีวิต
2. ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการวิเคราะห์ สังเคราะห์
3. ความรู้หรือปัญญาที่สูงขึ้น
4. จิตตปัญญาศึกษา
5. ทำให้การเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการเป็นอิทธิปัญญา
6. กระบวนการจัดการความรู้

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2547: 53) กล่าวถึงการจัดการด้านความรู้ของชุมชนหรือความรู้ท้องถิ่นว่ามีลักษณะเฉพาะ 4 ประการ ดังนี้

1. มีลักษณะเป็นความรู้เชิงปฏิบัติ
2. มีมุมมองเกี่ยวกับศาสนธรรม
3. ความรู้ท้องถิ่นเป็นความรู้ที่ตอบปัญหาเฉพาะถิ่น
4. ความรู้ท้องถิ่นมักไม่อยู่ในรูปลายลักษณ์อักษร

เสรี พงศ์พิศ (2550: 107) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการสะท้อนการทำงานในด้านการพัฒนาชุมชนที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนหรือชุมชนที่พึ่งตนเองได้ โดยมีปัจจัยสำคัญหรือคุณลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์กัน คือ

1. เป็นชุมชนเรียนรู้ ชุมชนเรียนรู้ที่จะใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาและพัฒนาตัวเอง

2. เป็นชุมชนที่ตัดสินใจได้อย่างเป็นอิสระ
3. เป็นชุมชนที่บริหารจัดการ “ทุน” ของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ
4. เป็นชุมชนที่มี “ธรรมาภิบาล” ที่อาศัยทุนทางสังคมที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดมาให้ โดยอาศัยการพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเอง มีจิตประเพณี มีการจัดความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ตามประเด็น ความสนใจ และปัญหา สร้างขบวนการ (Movement) ที่การเคลื่อนไหวเป็นหัวใจ คือ จิตวิญญาณ (Spirit) ในลักษณะความสัมพันธ์แนวราบ

อาจกล่าวได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง มีลักษณะ เป็นกระบวนการเรียนรู้ในวิถีชีวิตที่สมาชิกในชุมชนเข้ามารวมกลุ่มคิดวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์สาเหตุ วิเคราะห์ทางเลือกของการแก้ปัญหา ดำเนินการแก้ปัญหา และสรุปบทเรียน อันก่อให้เกิดการยกระดับสติปัญญาในการแก้ปัญหของชุมชนให้สูงขึ้น ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่นำไปสู่ศักยภาพ ในการจัดการชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์สู่การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น จำต้องมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้ (สีลาภรณ์ นาคทรพรพ, 2538: 61 – 64)

1. เป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้ของแต่ละคนจะเกิดขึ้นในกระบวนการที่ได้พูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาและข้อเสนอแนะแนวทางแก้ไขปัญหาระหว่าง คนในชุมชนด้วยกัน
2. เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริงผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางการแก้ไขและนำกลับไปลงมือปฏิบัติ เรียกว่า กระบวนการ เรียนรู้แบบมีปฏิสัมพันธ์จากการร่วมกระทำร่วมกัน (Interactive Learning Through Action)
3. เป็นการเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง (Problem Oriented) และเรียนรู้เพื่อพยายาม แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจริง การเรียนรู้ของชุมชนจึงมิได้มีความหมายเพียงยกระดับความคิดสติปัญญา ของคนในชุมชน แต่ยังหมายถึงการช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตอันเป็นผลที่คนในชุมชน สามารถเห็นเป็นรูปธรรมได้ เมื่อชุมชนสามารถช่วยแก้ปัญหาของตนเองได้ความมั่นใจในศักยภาพ ของตนเองก็จะสูงขึ้นและกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง ให้ดีขึ้น
4. เป็นการเรียนรู้และทำงานร่วมกันในลักษณะเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะของ ความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าแนวตั้ง การเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดและ/หรือทรัพยากร ระหว่างกันและกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน และมีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอ

ทั้งนี้ องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนสู่การจัดการชุมชนอย่างเป็นระบบ มี 3 ประการ โดย สีลาภรณ์ นาคทรพรพ (2538: 225) ได้อธิบายองค์ประกอบไว้ดังนี้

1. **ฐานการเรียนรู้** หมายถึง แหล่งของการเรียนรู้ของชุมชนที่มีอยู่รอบตัวทั้งในครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน ต่างชุมชน และในธรรมชาติ เช่นเดียวกับผู้ให้การเรียนรู้มีมากมายทั้งพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย พี่ป้า น้าอา เพื่อน พระ นักบวชหรือผู้นำศาสนา ครู ช่าง พ่อค้า หมอพื้นบ้าน แม่กระตัง ต้นไม้ สัตว์ป่า สัตว์เลี้ยง ฯลฯ รวมทั้งเครือข่ายและองค์กรชาวบ้าน ตลอดจนสถาบันการเรียนรู้ของชุมชน และทรัพยากรอื่น ๆ

2. **เนื้อหา/องค์ความรู้** เนื้อหาความรู้ของการเรียนรู้ของชุมชนจะกำหนดจากความต้องการและความจำเป็นของชุมชนเป็นหลัก และเป็นเนื้อหาในเชิงปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี คือ เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม เพราะหวังผลในการนำไปใช้ในชีวิตจริงด้านต่าง ๆ ซึ่งหากพิจารณาโดยผิวเผิน อาจคิดว่าการเรียนรู้ของชุมชนไม่มีเนื้อหา แต่ในความเป็นจริงแล้วกลับครอบคลุมเนื้อหาวิชาต่าง ๆ ไว้อย่างครบถ้วนเพียงแต่เนื้อหาเหล่านั้นมิได้แยกออกมาเป็นรายวิชา หากแต่สอดแทรกอยู่ภายใน การดำรงชีวิตจริงแต่ละด้าน เช่น วิชาเศรษฐศาสตร์เรียนรู้จากการผลิต การบริโภคและแลกเปลี่ยน ผลผลิต ฯลฯ วิชารัฐศาสตร์เรียนรู้จากการปกครองภายในชุมชน วิชาจิตวิทยาเรียนรู้จากการติดต่อสัมพันธ์ การอยู่อาศัย การทำงานร่วมกัน วิชานิเวศวิทยาเรียนรู้จากการทำนา ทำสวน เรียนรู้จากธรรมชาติ เทคโนโลยี และการแสวงหาทางแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำรงชีวิต เป็นต้น

3. **กิจกรรมการเรียนรู้** มีหลากหลายวิธี ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การคิดไตร่ตรอง การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กิจกรรมการเรียนรู้เหล่านี้ มีความยืดหยุ่นซึ่งเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน รวมทั้งความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนและผู้สอนแต่ละคน

ดังนั้น ศักยภาพในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ จึงอาศัยฐานล่างของสังคมที่วิกฤตเพื่อสร้างโอกาสให้กับชุมชนและท้องถิ่นมีการปรับตัวและพัฒนาโดยคำนึงถึงฐานของพลังที่ทำให้ท้องถิ่นรู้จักจัดการและหาความสมดุล ด้วยฐานที่สำคัญ 4 ฐาน คือ ฐานทรัพยากร เครือข่ายทางสังคม ระบบความรู้ วัฒนธรรมและความเชื่อ โดยองค์กรท้องถิ่น หรือชุมชนใดที่มีองค์ประกอบดังกล่าวย่อมเป็นทุนและศักยภาพพื้นฐานที่ช่วยให้ท้องถิ่นเติบโตและพัฒนาได้ (สิลาภรณ์ บัวสาย, 2547: 10)

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

1. ความหมายการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมว่า เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อแหล่งธรรมชาติและเอกลักษณ์วัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

ของผู้ที่เกี่ยวข้องภายใต้การจัดการร่วมกันของผู้มีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

พรเพ็ญ จรรย์นฤมท (2542: 114) กล่าวถึงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมไว้ดังนี้

1. แหล่งท่องเที่ยวที่จะส่งเสริมและพัฒนาเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมควรเป็นพื้นที่ธรรมชาติที่มีการอนุรักษ์แหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี และวัฒนธรรมที่ปรากฏในพื้นที่ธรรมชาตินั้น
2. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวที่ทุกฝ่ายมีส่วนรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมและไม่ทำลายทรัพยากรให้เสียหาย
3. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเน้นให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสหรือมีประสบการณ์โดยตรงในการเข้าไปศึกษาเรียนรู้และส่งเสริมจรรยาบรรณเชิงบวกต่อสภาพแวดล้อม
4. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ให้ประโยชน์กลับคืนสู่ธรรมชาติและการอนุรักษ์ ในขณะที่เดียวกันควรจะต้องเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม
5. การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมจะมุ่งเน้นที่คุณค่าธรรมชาติหรือลักษณะเด่นที่เป็นเอกลักษณ์ของแหล่งท่องเที่ยวและเป็นสิ่งที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว ไม่ใช่เน้นที่การเสริมแต่งหรือพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวก

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้ความสำคัญกับการผสมผสานจุดมุ่งหมายของการอนุรักษ์ธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาชุมชนว่าเป็นเรื่องเดียวกันที่เน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ทั้งนี้อยู่บนพื้นฐานหลัก 5 ประการ ดังนี้ (The Ecotourism Society; อ้างถึงใน จักรพงษ์ มนัสพิทักษ์ชัย, 2549: 18)

1. การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในบริบทของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ การเมือง สภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นแนวคิดที่ช่วยให้เราสามารถเชื่อมโยงปรากฏการณ์ในท้องถิ่นกับเงื่อนไขภายนอก และช่วยชี้ให้เห็นทิศทางของการพัฒนาประเทศที่มีผลต่อวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่นอย่างชัดเจน การที่ภาคเอกชนเข้ามาผูกขาดธุรกิจท่องเที่ยวซึ่งเน้นการสร้างรายได้และการเจริญเติบโตของธุรกิจท่องเที่ยวอาจทำให้ภาคธุรกิจอุตสาหกรรมท่องเที่ยวได้ประโยชน์แต่ในทางกลับกันมีผลในด้านการทำลายวัฒนธรรมท้องถิ่น ก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและความยากจน เพราะชุมชนท้องถิ่นขาดอำนาจในการจัดการท่องเที่ยวและไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของการพึ่งตนเองได้อย่างต่อเนื่อง การพิจารณาการท่องเที่ยวในบริบทของการพัฒนาที่เน้นทิศทางเดียวคือ การมุ่งขยายการเติบโตทางเศรษฐกิจเท่านั้นทำให้เราเข้าไปปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับสังคมภายนอกได้อย่างชัดเจน

2. การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมให้เห็นมิติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในฐานะที่เป็นวิถีชีวิตโดยไม่อาจแบ่งแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ลักษณะเช่นนี้ การท่องเที่ยวเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างแรงจูงใจเพื่อให้ชุมชนท้องถิ่นได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมชาติได้หลักการที่ว่า คนที่ดูแลรักษาทรัพยากรย่อมสมควรได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษา นั้น ชุมชนได้ประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยว ในขณะที่เดียวกันก็มีการกระจายประโยชน์จากการท่องเที่ยวโดยตรง เกิดความเป็นธรรมขึ้นในสังคม การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมจะประสบความสำเร็จได้มิใช่อยู่บนพื้นฐานการอนุรักษ์ทรัพยากรเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับแรงจูงใจให้ผู้ที่ทำการอนุรักษ์ได้รับประโยชน์โดยตรงจากการกระทำของตนเอง

3. การมองการท่องเที่ยวจากมิติทางวัฒนธรรมเป็นการให้ความเคารพแก่อัตลักษณ์และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งมีวิถีชีวิตและจารีตประเพณีแตกต่างกันออกไป มุมมองทางด้านวัฒนธรรมเน้นให้ความเคารพในศักดิ์ศรีและสิทธิทางด้านวัฒนธรรม และไม่เปิดโอกาสให้การท่องเที่ยวส่งผลให้เกิดการละเมิดความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมของชุมชนท้องถิ่น การท่องเที่ยวควรมุ่งเน้นให้ชุมชนในท้องถิ่นสำนึกถึงบ้านเกิดและภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ร่วมกัน อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเข้าใจและเคารพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์

4. การมองการท่องเที่ยวในฐานะเป็นขบวนการทางสังคม มีการรวมตัวของชุมชนหลายแห่งเป็นเครือข่ายเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันหรือการจัดโปรแกรมนำเที่ยวร่วมกัน ซึ่งขบวนการทำงานร่วมกันนี้เป็นการปรับตัวทางสังคมที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนและระดับเครือข่าย เพื่อทำการปกป้องผลประโยชน์และเป็นการจัดการทรัพยากรอย่างเป็นธรรมและยั่งยืนทำให้เราต้องให้ความสำคัญกับการจัดองค์กรสังคมทั้งในระดับชุมชนและระดับเครือข่ายเพื่อการบริหารจัดการท่องเที่ยว เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และเพื่อจัดการทรัพยากรและสร้างอำนาจต่อรองกับสังคมภายนอกอย่างเป็นระบบ

5. การมองการท่องเที่ยวในบริบทของการพัฒนาชนบทและการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติ แวดล้อมอย่างยั่งยืน เป็นการแสวงหาทางเลือกเพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมประเพณีอันหลากหลายของชุมชนและยังเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ฟื้นฟูธรรมชาติแวดล้อมไปพร้อมกัน ในสถานะที่ชุมชนชนบทหลายแห่งทั่วประเทศกำลังเผชิญหน้ากับปัญหาวิกฤติในด้านความยากจนและความเสื่อมโทรมของธรรมชาติสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยวจึงน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของคำตอบในการแก้ปัญหาอันพึงได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนเป็นอย่างยิ่ง การมองการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมในบริบทของการนำเอารายได้จากการท่องเที่ยวมาใช้

ในโครงการพัฒนาชุมชนด้วยตนเองในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งในด้านการสร้างกองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและฝีมือแรงงาน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ชุมชนในการจัดสรรทรัพยากร และการเชื่อมต่อกฎบัญญัติท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการรวมตัวขององค์กรประชาชนในระดับชุมชนหรือในระดับเครือข่ายเพื่อแสวงหาทางเลือกในการพัฒนาตนเอง รวมทั้งการจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสำหรับการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและเป็นธรรมบนรากฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติและแหล่งวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยมีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องภายใต้การจัดการท่องเที่ยว การมีส่วนร่วมของท้องถิ่นเพื่อมุ่งให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาสภาพแวดล้อม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณี วัฒนธรรม ให้คงอยู่ในสภาพเดิม อีกทั้งช่วยสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจที่เอื้อต่อชุมชนท้องถิ่นในด้านการสร้างและการกระจายรายได้ไปสู่ชุมชน ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง ตลอดจนพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในอนาคต

2. ความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย (2539: 7) เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมมีความสำคัญ ดังนี้

1. เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมทางด้านประวัติศาสตร์ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นและทรงคุณค่าในพื้นที่นั้น
2. เป็นการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบและมีการจัดการอย่างยั่งยืนไม่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมก่อนข้างต้นและช่วยส่งเสริมการรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวให้ยั่งยืนตลอดไป
3. เป็นการท่องเที่ยวที่มีการเรียนรู้และให้การศึกษาเกี่ยวกับระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อเพิ่มพูนความรู้ ความประทับใจ และประสบการณ์ที่มีคุณค่าซึ่งจะสร้างความตระหนักและจิตสำนึกที่ถูกต้องทางด้านการอนุรักษ์ทั้งต่อนักท่องเที่ยวและประชาชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น ตลอดจนผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง
4. เป็นการท่องเที่ยวที่นำไปสู่การกระจายรายได้ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในภาคบริการต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นซึ่งมักจะเป็นการท่องเที่ยวแบบหมู่คณะใหญ่ ๆ ที่ผลประโยชน์ส่วนใหญ่มักตกอยู่กับผู้ประกอบการหรือบริษัทนำเที่ยวเท่านั้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมเป็นรูปแบบการท่องเที่ยว ที่ให้ความสำคัญกับความรับผิดชอบต่อทรัพยากรการท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมที่ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบ ในด้านต่าง ๆ ต่อชุมชนท้องถิ่น และจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจกับจากทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และชุมชนท้องถิ่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร ทั้งด้านทุน งบประมาณ และการประชาสัมพันธ์ ซึ่งในการศึกษาในครั้งนี้มุ่งทำความเข้าใจเกี่ยวกับ องค์ประกอบสำคัญและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชน วัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1. ความหมายของวัฒนธรรม

มีผู้ให้ความหมายของวัฒนธรรมหลากหลายทัศนะ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (2532: 92 – 93) ได้อธิบายความหมายของวัฒนธรรมไว้เป็นหลายนัย อย่างน่าพิจารณา ดังนี้

วัฒนธรรม เป็นผลรวมของการสั่งสมสิ่งสร้างสรรค์และภูมิธรรม ภูมิปัญญาที่ถ่ายทอด สืบต่อกันมาของสังคมนั้น ๆ

วัฒนธรรม เป็นการสั่งสมประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา ทั้งหมดที่ได้ช่วยให้มนุษย์ในสังคมนั้น ๆ อยู่รอดและเจริญสืบต่อมาได้ และเป็นอยู่อย่างที่เป็น ในบัดนี้

วัฒนธรรม คือ ผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นความเจริญงอกงามที่สังคมนั้น ๆ ได้ทำไว้ หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้

วัฒนธรรม เป็นทั้งสิ่งที่ทำให้เจริญงอกงามสืบมา และเป็นเนื้อตัวของความเจริญงอกงาม ที่มีอยู่ซึ่งจะเป็นพื้นฐานของความเจริญงอกงามต่อไป ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงาม ของสังคมนั้น ๆ

ลีปปนนท์ เกตุทัต (2542: 10) ให้ความหมายว่า วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของคน ในชุมชนและในสังคมโดยส่วนรวม ซึ่งรวมถึง สังคม วัฒนธรรม และศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรม มิใช่เป็นนามธรรมและรูปธรรมที่หยุดนิ่งแต่เปลี่ยนแปลงและมีพลวัตตลอดเวลา โดยวัฒนธรรม มุ่งความอยู่ดีมีสุขของคนและสังคมโดยส่วนรวม วัฒนธรรมจึงต้องเชื่อมโยงระหว่างสภาพในอดีต คู่ปัจจุบันและคู่อนาคต ต้องเชื่อมโยงระหว่างคนในสังคมซึ่งมีวัยต่างกัน ต้องเชื่อมโยงระหว่าง สภาพตนเองต่อครอบครัว ชุมชน สังคมและสภาพรอบโลก ต้องเชื่อมโยงระหว่างความรู้ด้านต่าง ๆ

ทั้งมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ และต้องเชื่อมโยงระหว่างคนกับธรรมชาติ วัฒนธรรมจะพัฒนาออกมาได้ต้องอาศัยความเชื่อมโยงและความเข้าใจในความหลากหลาย ความแตกต่าง และจุดร่วมของวัฒนธรรมท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาติ และวัฒนธรรมของโลก ซึ่งมีวิวัฒนาการและมีความเปลี่ยนแปลง มีพลวัตที่ไม่หยุดนิ่ง การประสาน เชื่อมโยง และถักทอ วิถีชีวิตของคนและชุมชนต่าง ๆ ทั่วโลก และกับธรรมชาติเท่านั้นที่จะทำให้การพัฒนายั่งยืนได้

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2555) ให้ความหมายไว้ว่า วัฒนธรรม คือ ผลรวมของทุกสิ่งซึ่งเป็นการเจริญงอกงามที่สังคมนั้น ๆ ได้ทำไว้ หรือได้สั่งสมมาจนถึงบัดนี้ วัฒนธรรม คือ ผลงานสร้างสรรค์ทางศิลปะและพุทธปัญญาทุกแขนง และวัฒนธรรม คือ สิ่งที่ดีมีค่า แสดงรสนิยมของผู้ดีหรือชนชั้นสูงที่มีการศึกษาและฐานะดี วัฒนธรรมเป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาเพื่อประโยชน์แห่งการดำรงชีวิตและการสืบทอดเผ่าพันธุ์ในเมื่อการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นเรื่องที่กว้างใหญ่และมีแง่มุมต่าง ๆ

จากความหมายของวัฒนธรรมที่กล่าวมา สรุปได้ว่า วัฒนธรรม หมายถึง การสั่งสม และสืบทอดประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งบ่งบอกถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเจริญงอกงามในสังคม ตลอดจนเป็นเครื่องวัดระดับความเจริญงอกงามของสังคมนั้น ๆ

2. ความสำคัญของวัฒนธรรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2555) กล่าวว่า มรดกทางวัฒนธรรม อันแสดงถึงเอกลักษณ์ของชาติหลายประการที่ตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึง ศักดิ์ศรีของชาติ เป็นเครื่องมือที่ช่วยในการพัฒนาจิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม อันจะเป็นผลทำให้เกิดการพัฒนาและความมั่นคงทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศชาติ ฉะนั้น วัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องที่ทุกคนในชาติควรร่วมมือกันในการทำนุบำรุงรักษา ส่งเสริม และเผยแพร่ ให้ดำเนินไปอย่างได้ผลและมีประสิทธิภาพ นโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติได้กล่าวถึงความสำคัญของวัฒนธรรมไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. วัฒนธรรมเป็นทั้งพื้นฐานและเครื่องมือสำหรับสร้างเสริมความสามัคคีกลมเกลียว และความเป็นปึกแผ่นในหมู่ประชาชน วัฒนธรรมจะช่วยชักนำให้คนประพฤติดี ปฏิบัติธรรม และพร้อมที่จะเผชิญชีวิตร่วมกันบนผืนแผ่นดินเดียวกันทั้งในยามสุขและยามทุกข์

2. วัฒนธรรมเป็นกรอบและเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม จึงถือได้ว่า วัฒนธรรมเป็นหลักในการประพฤติปฏิบัติของสมาชิกในสังคมซึ่งอาจจะช่วยป้องกัน และแก้ไขปัญหา ตลอดจนตอบสนองความต้องการของสมาชิกและของสังคมได้

3. วัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ เป็นลักษณะเด่นประจำชาติหรือประจำหมู่คณะซึ่งมีส่วนช่วยให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน อันจะทำให้บังเกิดความรักสามัคคีกันและจะส่งผลต่อการรวมพลังของหมู่คณะและธำรงไว้ซึ่งความมั่นคงของชาติ

3. ขอบข่ายของวัฒนธรรม

ณรงค์ เส็งประชา (2538: 31 – 32) เห็นว่า ทุกสังคมต้องมีวัฒนธรรม และวัฒนธรรมของแต่ละสังคมย่อมมีลักษณะเฉพาะที่แสดงออกให้ปรากฏจนทำให้บางท่านใช้ขอบเขตของวัฒนธรรม เป็นเรื่องแบ่งอาณาเขตประเทศชาติได้ ลักษณะของวัฒนธรรมประกอบไปด้วย

1. เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสิ่งช่วยในการดำเนินชีวิตและทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นล้วนเป็นวัฒนธรรม

2. วัฒนธรรมเป็นผลรวมหลายสิ่งหลายอย่าง (Integrative) เช่น ความรู้ ความเชื่อ วิถีในการดำเนินชีวิต และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ

3. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ มิใช่เกิดขึ้นเองโดยปราศจากการเรียนรู้มาก่อน และลักษณะข้อนี้เองที่ทำให้มนุษย์แตกต่างไปจากสัตว์ กล่าวคือ พฤติกรรมส่วนใหญ่ของสัตว์เกิดจากการเร้าของสัญชาติญาณ (Instinct) ส่วนมนุษย์นั้นมีสมองอันทรงคุณภาพจึงสามารถรู้จักคิด ถ้อยทอด และเรียนรู้ กระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นจากการที่มีการติดต่อกับบุคคลอื่นในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม ดังนั้น การเรียนรู้จึงเป็นลักษณะที่สำคัญยิ่งของวัฒนธรรม

4. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็นมรดกของสังคม วัฒนธรรมเป็นผลของการถ่ายทอดและการเรียนรู้ และเครื่องมือที่ใช้ในกระบวนการดังกล่าวก็คือ การสื่อสารโดยสัญลักษณ์ (Symbolic Communication) ได้แก่ การที่มนุษย์มีภาษาใช้ที่แน่นอน ซึ่งมีส่วนช่วยให้มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากคนรุ่นก่อน ๆ ดำเนินสืบเนื่องต่อกันมามีขาดสาย ดังนั้น วัฒนธรรมจึงมีลักษณะเป็น “มรดกแห่งสังคม” (Social Heritage)

5. วัฒนธรรมมีลักษณะเป็น Super Organic หมายถึง สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์อย่างเดียวกันในทางกายภาพหรือทางชีวภาพนั้นอาจเป็นปรากฏการณ์ที่แตกต่างกันไปในแต่ละสังคมทั้งหมด กล่าวคือ ของสิ่งหนึ่งอาจนำมาใช้ในความหมายที่ต่างกันไปในแต่ละสังคมทั้ง ๆ ที่ก็คือสิ่งเดียวกันนั่นเอง ตัวอย่างเช่น ลิ่น เป็นอวัยวะส่วนหนึ่ง ชาวทิเบตนำมาใช้แสดงออกซึ่งความเคารพนับถือด้วยการแลบลิ่น ส่วนชาวไทยกลับถือเป็นการแสดงที่ไม่สุภาพ เป็นต้น

6. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต (Way of Life) หรือแบบแผนการดำรงชีวิต (Design for Living) ของมนุษย์ วัฒนธรรมเป็นแบบอย่างการดำรงชีวิตของกลุ่มซึ่งสมาชิกเรียนรู้การถ่ายทอดด้วยการสั่งสอนทั้งทางตรงและทางอ้อม

7. เป็นผลจากการช่วยกันสร้างสรรค์ของมนุษย์ และมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงโดยสิ่งใดที่ไม่ดีหรือล้าสมัยก็เลิกใช้ไป สิ่งใดที่ดีก็ยังคงใช้ต่อไป เช่น การเพาะปลูกเดิมใช้แรงจากสัตว์ต่อมาเห็นว่าเป็นวิธีที่ล่าช้าและล้าสมัยจึงประดิษฐ์หรือนำเครื่องมือและเครื่องจักรมาใช้ในการเพาะปลูกจึงทำให้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น

8. วัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลง (Change) และมีการปรับตัว (Adaptive) ได้

9. วัฒนธรรมมิใช่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่งแต่เป็นของส่วนรวม สิ่งที่จะถือว่าเป็นวัฒนธรรมได้จะต้องเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับถือปฏิบัติ มิใช่เฉพาะคนใดคนหนึ่งยอมรับถือปฏิบัติเท่านั้น

พระธรรมปิฎก (2532: 19) กล่าวว่า ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมมี 3 ประการ คือ

1. วัฒนธรรมเป็นรูปแบบที่สื่อสารสำหรับคนหมู่มาก ซึ่งเป็นรูปแบบที่ปรากฏขึ้นในลักษณะที่เป็นวิถีชีวิตของสังคม คือ มนุษย์ที่อยู่ร่วมกันนี้อยู่กันอย่างไร มีรูปแบบปรากฏในการเป็นอยู่ของตนอย่างไร เรียกว่าเป็น วัฒนธรรม

2. วัฒนธรรมจะดีต้องพร้อมทั้งสาระและรูปแบบที่นำมาใช้ได้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม

3. วัฒนธรรมมีความต่อเนื่องเป็นกระแส คือ เป็นสิ่งที่มีการสั่งสม ถ่ายทอดและต่อเนื่องไปไม่หยุดนิ่งตายอยู่กับที่ สืบเนื่องจากอดีตมาถึงปัจจุบันแล้วก็เป็นฐานที่จะต่อไปสู่ออนาคต

4. ประเภทของวัฒนธรรม

งามพิศ สัตย์สงวน (2538: 53) ได้แบ่งประเภทของวัฒนธรรมไว้ 2 ประเภท ดังนี้

1. วัฒนธรรมทางวัตถุ หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จะต้องสัมผัสได้เนื่องจากเป็น สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่มีรูปร่าง ขนาด และน้ำหนักแตกต่างกันไป มนุษย์ไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้โดยปราศจากสิ่งของเครื่องใช้บางอย่างได้ เช่น เสื้อผ้า ยารักษาโรค

2. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ หมายถึง ส่วนของวัฒนธรรมที่จับต้องสัมผัสไม่ได้เพราะไม่มีรูปร่าง ขนาด หรือน้ำหนัก แต่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ วัฒนธรรมประเภทนี้ประกอบด้วย สถาบันสังคม คือ ส่วนต่าง ๆ ของวัฒนธรรมที่เข้าไปจัดการกับปัญหาพื้นฐานของสังคม สถาบันสังคมแบ่งเป็นประเภทต่าง ๆ คือ สถาบันครอบครัว เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์ การสาธารณสุข เป็นต้น วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับการควบคุมทางสังคม คือ วัฒนธรรมที่ช่วยทำให้เกิดระเบียบในสังคม

ศาสนา ในหลักศาสนาจะมีข้อห้ามต่าง ๆ เช่น ในศาสนาพุทธมีศีล 5 ที่ห้ามฆ่าสัตว์ ห้ามพูดปด ห้ามลักทรัพย์ ห้ามประพฤติดิฉันในกาม ห้ามดื่มของมึนเมา ศาสนาจึงช่วยในการควบคุมความเป็นระเบียบของสังคม

ความเชื่อทางสังคม คือ ระบบความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นของคนส่วนใหญ่ในสังคม เช่น ในสังคมไทยส่วนใหญ่เชื่อในเรื่องนรก สวรรค์ บุญ บาป การทำบุญเพื่อโลกหน้า เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวจะช่วยควบคุมพฤติกรรมของคนให้อยู่ในระเบียบได้

ศิลปะ นักวิชาการยังคงถกเถียงกันว่า ศิลปะเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุหรือไม่ ในสายตาของศิลปินมักมองศิลปะเป็นวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ในความจริงเป็นไปได้ทั้งวัฒนธรรมทางวัตถุและไม่ใช่ศิลปะ ในที่นี้หมายถึง การสร้างสรรค์ผลงานในด้านต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม หัตถกรรม ดนตรี การละคร นาฏศิลป์ และวรรณกรรม เป็นต้น

ภาษา คือ ระบบสัญลักษณ์ที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกัน ภาษาในที่นี้ หมายถึง ภาษาพูด ภาษาเขียน รวมทั้งกริยาท่าทางต่าง ๆ ด้วย

พิธีกรรม หมายถึง พิธีที่ต้องทำในแต่ละขั้นตอนของประเพณีต่าง ๆ เช่น ในงานศพ ประกอบด้วยพิธีต่าง ๆ ที่ต้องกระทำในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน เช่น พิธีบางอย่างต้องทำก่อนพิธีอื่น ๆ อาทิ การอาบน้ำศพ เป็นต้น

5. ความหมายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ซูเกียรติ นพเกตุ (2542: 29) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาวัฒนธรรมว่าเป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่าง ๆ และเป็นการศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ทั้งในแง่มนุษย์วิทยาและสังคมวิทยา เช่น ชมโบราณสถาน ศิลปะหรือการแสดงต่าง ๆ เป็นต้น เป็นการเข้าไปสัมผัสกับประเพณี ทัศนคติ และแบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของสังคมนั้น

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542: 5) กล่าวว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นการท่องเที่ยวเพื่อมุ่งการให้ความรู้และความภาคภูมิใจที่มุ่งเน้นเสนอลักษณะวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ โบราณคดี และสถานที่ต่าง ๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยเกี่ยวเนื่องกับความเป็นอยู่ของสังคม เป็นต้น วัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้แก่ โบราณวัตถุ โบราณสถานแหล่งประวัติศาสตร์ สถานที่สำคัญทางศาสนา และงานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ ดุริยางศิลป์ งานเทศกาล ประเพณี งานศิลปหัตถกรรม และสินค้าของที่ระลึกในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงวิถีชีวิตและอภิปรัชญาไมตรีของประชาชนในท้องถิ่น และวัฒนธรรมที่นำมาใช้ประโยชน์ในการท่องเที่ยวนั้นเป็นวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุหรือมีลักษณะเป็นรูปธรรมที่จะนำมาพัฒนาให้เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวได้แก่

แหล่งท่องเที่ยวโบราณวัตถุสถาน แหล่งประวัติศาสตร์ ศาสนสถาน งานศิลปกรรม สถาปัตยกรรม นาฏศิลป์ และการละเล่นพื้นบ้าน เทศกาลงานประเพณี งานศิลปหัตถกรรมสินค้าท้องถิ่น ตลอดจนวิถีชีวิตความเป็นอยู่และอัธยาศัยไมตรีของคนไทย

6. หลักการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ซูเกอร์ (Suger; อ้างถึงใน พลอยศรี โปราณานนท์, 2539: 94) ชี้ให้เห็นว่า ส่วนประกอบทางวัฒนธรรมที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวในเชิงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประกอบไปด้วยเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ งานหัตถกรรม ประเพณี ภาษา อาหาร ศิลปะ ดนตรี ศาสนา สถาปัตยกรรม การศึกษา ลักษณะการแต่งกาย เทคโนโลยีของชุมชนท้องถิ่น และกิจกรรมยามว่าง

กาญจนา แสงลี้มสุวรรณ และศรีนยา แสงลี้มสุวรรณ (2555) ให้ทัศนะว่าการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะเน้นที่การศึกษาความรู้ในพื้นที่หรือบริเวณที่มีคุณลักษณะที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม สถานที่ดังกล่าวจะมีการบอกเล่าเรื่องราวในการพัฒนาทางสังคมและมนุษย์โดยผ่านประวัติศาสตร์อันเป็นผลเกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม องค์ความรู้ และการให้คุณค่าของสังคม โดยสามารถสะท้อนให้เห็นสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม หรือขนบธรรมเนียมประเพณี เทศกาล งานฉลอง รวมถึงสินค้าพื้นเมืองในพื้นที่ต่าง ๆ

7. ประเภทการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จริญญา เจริญสคติ (2544: 8) การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีระดับที่แตกต่างกันทำให้เกิดการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์และวัฒนธรรมพื้นถิ่นอย่างน้อย 2 ประเภท ได้แก่

1. ท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชาติพันธุ์และวัฒนธรรมพื้นถิ่นอย่างเต็มรูปแบบโดยนักท่องเที่ยวไปพำนักอาศัยอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ เป็นระยะเวลาหนึ่ง และใช้ชีวิตเหมือนชนพื้นเมือง อาทิ การท่องเที่ยวพักค้างแรมแบบโฮมสเตย์
2. การท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสชาติพันธุ์และวัฒนธรรมพื้นถิ่นแบบมีการจัดการ โดยที่นักท่องเที่ยวจะไปทัศนศึกษาเยี่ยมชมกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง ๆ ในช่วงเวลาสั้น ๆ ไม่พักค้างโดยพยายามเรียนรู้และเข้าใจวัฒนธรรมของชนเผ่านั้นแต่ไม่ได้ลองใช้ชีวิตในรูปแบบเดียวกับชนพื้นเมือง

8. การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

โคลท์แมน (Coltman; อ้างถึงใน ภูสวัสดิ์ สุขเลี้ยง, 2545: 12 – 13) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ 9 ประการ ดังนี้

1. ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวที่มีต่อเศรษฐกิจในสังคมนั้น
2. การพัฒนาการท่องเที่ยวจะต้องขึ้นอยู่กับจุดประสงค์และความต้องการของชุมชนว่าจะต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใด
3. วิธีการและความถี่ในการ โฆษณาประชาสัมพันธ์ทางการท่องเที่ยวควรได้รับความเห็นชอบจากประชาชนในท้องถิ่นเพราะจะเป็นเครื่องวัดความต้องการประเภทและจำนวนนักท่องเที่ยวของท้องถิ่นนั้น ๆ
4. ควรมีความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐและเอกชนในการพยายามที่จะทำให้ท้องถิ่นเป็นสถานที่พักผ่อนที่มีความสมบูรณ์และมีคุณภาพ
5. ในการวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไม่ควรให้มีผลกระทบต่อประชาชนในท้องถิ่น ผู้ที่เกี่ยวข้องในการวางแผนจึงต้องมีความระมัดระวังและต้องวางแผนรองรับในเรื่องนี้เอาไว้ด้วย เพื่อที่จะรักษาวัฒนธรรมและค่านิยมของท้องถิ่นให้คงอยู่
6. เงินทุนและแรงงาน รวมทั้งนักบริหารทางการท่องเที่ยวควรมาจากชุมชนเจ้าของท้องถิ่นเพื่อที่ท้องถิ่นจะสามารถควบคุมการพัฒนาทางการท่องเที่ยวให้เป็นไปในทิศทางที่ต้องการได้
7. การเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมและงานเทศกาลที่จัดขึ้นเพื่อนักท่องเที่ยว
8. เรื่องราวและงานเทศกาลที่จัดขึ้นในแหล่งท่องเที่ยวจะต้องสะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ วิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสภาพทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่น
9. ก่อนที่จะลงมือพัฒนาการท่องเที่ยวควรพยายามขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนให้เรียบร้อย

การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวให้เกิดความยั่งยืนสามารถพิจารณาจากองค์ประกอบหลัก 4 ประการ ดังนี้ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2541; อ้างถึงใน พิมพ์ชนก มุลมิตร, 2551: 32)

1. การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในขอบเขตความสามารถของธรรมชาติชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนต่อกิจกรรมการท่องเที่ยว
2. การตระหนักในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน
3. การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมการท่องเที่ยวที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่มีต่อการท่องเที่ยว
4. การประสานความต้องการทางเศรษฐกิจ การคงอยู่ของสังคม และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

ดังนั้น การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนจึงมีจุดมุ่งหมายในการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสมและอยู่ในขอบเขตของธรรมชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน รวมทั้งเกิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

9. องค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม

ริชาร์ด (Richards, 1995: 22) ได้กล่าวไว้ถึงองค์ประกอบที่เป็นสิ่งดึงดูดใจในการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม 8 ประการ ได้แก่

1. โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ
2. สถาปัตยกรรม สิ่งปลูกสร้าง ผังเมือง รวมถึงซากปรักหักพังของสิ่งปลูกสร้างในอดีต
3. ศิลปหัตถกรรม ประติมากรรม ประเพณี และเทศกาลต่าง ๆ
4. ความน่าสนใจในเรื่องของดนตรี ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของดนตรีคลาสสิก ดนตรีพื้นบ้าน หรือดนตรีร่วมสมัย
5. การแสดงละคร ภาพยนตร์ มหรสพต่าง ๆ
6. ภาษาและวรรณกรรม
7. ประเพณีและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนา
8. วัฒนธรรมเก่าแก่โบราณ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมย่อย

10. รูปแบบการจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่ผู้จัดจะต้องจัดการให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ในการดำเนินการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเท่าที่ผ่านมาและที่พบอยู่ในปัจจุบัน ส่วนใหญ่ยังขาดการจัดการในเรื่องของรูปแบบและกิจกรรมที่สอดคล้องกับความเป็นจริงและการดำเนินชีวิตของผู้คน ทั้งนี้เพราะผู้จัดการท่องเที่ยวไม่ใช่บุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ดังนั้น จึงทำให้ไม่เข้าใจวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนอย่างแท้จริง รูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวส่วนใหญ่จึงมุ่งไปที่กิจกรรมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ของผู้ประกอบการธุรกิจการท่องเที่ยวแต่เพียงอย่างเดียวจึงทำให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม ซึ่งบางครั้งนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งและแตกแยกภายในชุมชน ทั้งนี้เพราะชุมชนมิได้มีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวภายในชุมชนของตนเอง ทั้ง ๆ ที่เขาเหล่านั้นเป็นเจ้าของแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนอย่างแท้จริง

แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในประเทศไทยมีอยู่อย่างหลากหลายและครอบคลุมทุกพื้นที่ทั่วประเทศ ทั้งนี้เพราะประเทศไทยมีวัฒนธรรมที่โดดเด่นและมีเอกลักษณ์ประจำชาติที่ชัดเจน ซึ่งเห็นได้จากภาษา ความรู้สึกนึกคิด ความเป็นอยู่ ตลอดจนงานศิลปะแขนงต่าง ๆ สิ่งเหล่านี้ปรากฏให้เห็นอยู่ตามสถานที่ต่าง ๆ ครอบคลุมทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยสามารถจำแนกแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมออกเป็น 5 ประเภท ได้ดังนี้

1. การท่องเที่ยวเชิงศิลปกรรมทุกแขนง เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม ภาษาและวรรณกรรม หัตถกรรม นาฏศิลป์ และดนตรี
2. การท่องเที่ยวงานเทศกาล ประเพณี พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ การบวช การถวายเทียนพรรษา การไหลเรือไฟ การแห่ประสาธน์ การลอยกระทง การแข่งเรือ การรดน้ำดำหัว การชักพระ เป็นต้น
3. การท่องเที่ยวแหล่งประวัติศาสตร์ ได้แก่ เมืองร้าง ย่านประวัติศาสตร์ และแหล่งโบราณคดีเพื่อการท่องเที่ยว โบราณสถานที่สร้างขึ้นเพื่อกิจกรรมทางการเมือง การปกครองและสังคม เช่น พระราชวัง กำแพงเมือง ศาสนสถาน เช่น พระอารามหลวง วัดต่าง ๆ เป็นต้น
4. การท่องเที่ยวชมกิจกรรมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การไปชมหมู่บ้านกะเหรี่ยงคอยาว การเที่ยวชมและร่วมกิจกรรมกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในภาคเหนือ เป็นต้น
5. การพักค้างแรมหรือที่เรียกว่า Home Stay โดยนักท่องเที่ยวจะไปพักอาศัยอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เป็นระยะเวลาหนึ่งเพื่อใช้ชีวิตร่วมกันเหมือนชนพื้นเมืองนั้น เช่น การพักค้างแรมในหมู่บ้านลาวโซ่ง เป็นต้น

จากแนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ชุมชน โดยการดำเนินการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อตอบสนองความจำเป็นทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความงามทางสุนทรียภาพ และสามารถรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศ โดยมีลักษณะที่สำคัญคือ เป็นการท่องเที่ยวที่ดำเนินการภายใต้ขีดจำกัดความสามารถในการตระหนักถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีต่อขบวนการท่องเที่ยวบนพื้นฐานที่ประชาชนทุกส่วนได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่เกิดจากการท่องเที่ยวอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกัน

แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน หมายถึง การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม ประเพณี วัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน และผลประโยชน์ที่ได้

ตกเป็นของชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2550: 22)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism: CBT) เป็นรูปแบบวิธีการที่นำเอาการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น โดยการสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรชุมชนและชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวโดยเน้นการมีส่วนร่วมของคนในมากกว่าคนนอก โดยอาศัยหลักการที่สำคัญดังนี้ (พจนานา สวนศรี, 2546: 12)

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจและกำหนดทิศทาง
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม
8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนคำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ซึ่งกำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน การท่องเที่ยวโดยชุมชนเน้นใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ต้องมองการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นแบบองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ด้าน ได้แก่

1. ด้านสังคม เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ดำรงความยุติธรรมในสังคม มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีองค์กรชุมชน
2. ด้านวัฒนธรรม การศึกษา การรับรู้ ถ่ายทอดวัฒนธรรม และการอนุรักษ์วัฒนธรรม
3. ด้านเศรษฐกิจ มีรายได้จากการผลิต มีการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่หลากหลาย และพึ่งพาตนเองได้
4. ด้านการเมือง การมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาจากความต้องการของประชาชน และความเป็นประชาธิปไตย
5. ด้านสิ่งแวดล้อม สิทธิในการจัดการทรัพยากร การดูแลเอาใจใส่ด้านสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นทางเลือกในการจัดการท่องเที่ยวที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวบนฐานคิดที่ว่า คนในชุมชนทุกคนเป็นเจ้าของทรัพยากรและเป็นผู้มีส่วนได้เสียจากการท่องเที่ยว โดยการนำทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิต และวิถีการผลิตของชุมชน มาใช้เป็นต้นทุนหรือปัจจัยในการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการดำเนินงานตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การสรุปบทเรียน โดยเน้นให้เกิดความยั่งยืนสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลานและเกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่น ตลอดจนคำนึงถึงความสามารถในการรองรับของธรรมชาติเป็นสำคัญ (สินธุ์ สโรบล, 2546: 12)

องค์ประกอบหลักของการท่องเที่ยวมี 4 ประการ คือ

1. องค์ประกอบด้านพื้นที่ เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น (Identity or Authentic or Endemic or Unique) รวมถึงแหล่งวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ (Eco – System) ในพื้นที่นั้น ๆ ดังนั้น องค์ประกอบด้านพื้นที่จึงเป็นการท่องเที่ยวที่มีพื้นฐานอยู่กับระบบธรรมชาติ (Nature – Based Tourism)

2. องค์ประกอบด้านการจัดการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อ (Responsible Travel) โดยไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม โดยมีการจัดการที่ยั่งยืนซึ่งครอบคลุมไปถึงการอนุรักษ์ทรัพยากร การจัดการสิ่งแวดล้อม การป้องกันและกำจัดมลพิษ และควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีขอบเขต จึงเป็นท่องเที่ยวที่มีการจัดการอย่างยั่งยืนเพื่อให้เกิดเป็นการท่องเที่ยวที่มีความรับผิดชอบต่อและไม่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสังคม

3. องค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการ เป็นการท่องเที่ยวที่มีกระบวนการเรียนรู้ (Learning Process) โดยมีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ ความประทับใจ เพื่อสร้างความตระหนักและปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องต่อนักท่องเที่ยว ประชาชนท้องถิ่น และผู้ประกอบการที่เกี่ยวข้อง จึงเป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษา

4. องค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม เป็นการท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชาชนท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน ได้รับประโยชน์ ติดตามตรวจสอบ ตลอดจนร่วมบำรุงรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวอันจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในท้องถิ่น ทั้งการกระจายรายได้ การยกระดับคุณภาพชีวิต และการได้รับผลตอบแทนเพื่อกลับมาบำรุงรักษาและจัดการแหล่งท่องเที่ยวด้วย และในที่สุดแล้วท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในการควบคุมการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีคุณภาพของท้องถิ่น โดยเริ่มต้นในระดับรากหญ้าจนเป็นการปกครองส่วนท้องถิ่น รวมไปถึงการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องจึงกลายเป็นการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน

จากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติทางวัฒนธรรมให้ความสำคัญพอต่อลักษณะและความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่เป็นวิถีชีวิตและจารีตประเพณี เน้นการให้ความสำคัญเคารพแก่ศักดิ์ศรีและสิทธิในความเป็นมนุษย์ มุ่งเน้นให้ชุมชนมีสำนึกและความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชน และสามารถอธิบายให้คนนอกหรือนักท่องเที่ยวได้รับรู้และเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมท้องถิ่นว่ามีความสวยงามและมีคุณค่าอย่างไร เพื่อให้ทั้งชุมชนท้องถิ่นและนักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ซึ่งกันและกันอันจะเป็นบ่อเกิดแห่งความเข้าใจและมีเอกภาพในความหลากหลายทางวัฒนธรรมของมนุษย์

แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เป็นยุทธวิธีที่ช่วยให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันในรูปแบบขององค์กรประชาชน และสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความเข้มแข็งทั้งโครงสร้างและการดำเนินงาน โดยอาศัยเงื่อนไขในการเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนด้วยระบบข้อมูลเพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของข้อมูลเพราะข้อมูลจะช่วยให้ประชาชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาชุมชนและทำงานพัฒนาต่อไปได้ ประชาชนจะมีความสามารถในการวิเคราะห์ระบบข้อมูลได้โดยต้องอาศัยการฝึกฝนประชาชนให้ทำวิจัยเป็น และการสร้างทีมงานวิจัยท้องถิ่นหรือนักวิจัยท้องถิ่นขึ้นมา (ชนพรธณ ธานี, 2540: 56)

1. จุดประสงค์การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้

1.1 เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนแต่ละแห่งเข้ามาร่วมกันศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลตลอดจนประเด็นปัญหาเชิงพัฒนาและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชนของตน

1.2 เพื่อให้ได้ข้อมูลความจริงที่เป็นจริงและแนวทางพัฒนาที่เหมาะสมหรือมีความพอดีกับสภาพบริบทชุมชนนั้น ๆ เพราะประชาชนในพื้นที่ย่อมรู้จักพื้นที่ของตนเองดีที่สุด

1.3 เพื่อให้มีการขับเคลื่อน (Mobilization) มวลสมาชิกเข้าด้วยกัน เป็นกระบวนการของผู้มีความรับผิดชอบร่วมกัน เรียนรู้ไปด้วยกันและแก้ปัญหาไปด้วยกัน

2. ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สุชาติ ทวีสิทธิ์ (อ้างถึงใน ชนพรธณ ธานี, 2540: 57-65) ได้อธิบายเกี่ยวกับขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่ามี 5 ขั้นตอน คือ

1. ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre – Research Phase) มีขั้นตอนดังนี้

1.1 การคัดเลือกชุมชน เป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนในทุกด้านตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพ แหล่งทรัพยากรของชุมชน ลักษณะทางด้านชีวภาพ

ข้อมูลทางด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการศึกษาและรวบรวมข้อมูลดังกล่าว ควรรวบรวมข้อมูลทั้งด้านเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ซึ่งผู้วิจัยอาจอาศัยจากหน่วยราชการที่มีอยู่ องค์กรพัฒนาเอกชนที่เกี่ยวข้องร่วมกับการสำรวจเบื้องต้นในชุมชน ต่อจากนั้นจึงตัดสินใจเลือกชุมชน ที่มีความเหมาะสมและมีปัญหาที่สามารถดำเนินการวิจัยได้

1.2 การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน เพื่อนำไปสู่การผลักดันให้เกิดความร่วมมือ ร่วมใจระหว่างสมาชิกของชุมชน นักวิจัยจะต้องเป็นผู้ที่ชุมชนให้การยอมรับและเชื่อถือในระดับหนึ่ง โดยนักวิจัยควรมีบทบาทและดำเนินงานเพื่อนำไปสู่การได้รับความไว้วางใจจากประชาชน ดังนี้

1.2.1 เข้าพื้นที่ด้วยความเชื่อมั่นว่า บุคคลในชุมชนมีความคิด ความสามารถ ในการวิเคราะห์และแจกแจงปัญหา ตลอดจนแก้ปัญหาได้

1.2.2 ในทุกโอกาสต้องเปิดให้คนในชุมชนได้แสดงความคิดและความรู้สึก โดยนักวิจัยต้องรู้จักการรับฟังคนในชุมชนให้มาก

1.2.3 บอกตนเองอยู่เสมอว่า เป็นเพียงผู้กระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดแนวคิด ในการพัฒนา เป็นผู้คอยประคับประคองเกื้อหนุน ร่วมดำเนินกิจกรรมกับชุมชนและทำหน้าที่ ในการถ่ายทอดความรู้ เตรียมความพร้อมทักษะในการปฏิบัติงานให้กับชุมชน รู้จักบูรณาการตนเอง ให้เข้ากับวิถีชีวิตในชุมชนนั้น ๆ

1.2.4 ทำการติดต่อกับบุคคลสำคัญ ๆ ในชุมชน อาทิ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาสวัด ครู ผู้อาวุโสในชุมชนหรือแม่แต่พ่อค้า ทหารในชุมชน

1.2.5 เปิดโอกาสให้มีการซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในทุกขั้นตอน หากนักวิจัยสามารถปฏิบัติได้ดังนี้จะเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความไว้วางใจของประชาชนในพื้นที่

2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่นักวิจัย พึ่งกระทำ ได้แก่

2.1 การศึกษาปัญหาและความต้องการของชุมชน ตลอดจนประเมินทรัพยากร ที่มีอยู่ในชุมชนนั้น โดยดำเนินการศึกษาร่วมกับชุมชน ซึ่งจำเป็นต้องกระทำควบคู่ไปกับการให้ความรู้ แก่ชุมชนในเรื่องของกระบวนการและขั้นตอนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมนับตั้งแต่การเก็บรวบรวม ข้อมูล การวิเคราะห์ปัญหาและสถานการณ์ การสรุปและการให้ข้อเสนอแนะบนพื้นฐานของข้อมูล

2.2 การกำหนดปัญหาโดยจำเป็นต้องเลือกและกำหนดถึงลำดับความสำคัญของปัญหา เนื่องจากปัญหาในชุมชนมีมากมายและหลากหลาย

2.3 ร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มตั้งแต่การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย กำหนดวิธีการเก็บข้อมูล กำหนดแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ เป็นต้น

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูล ในประเด็นนี้อาจจะมีข้อจำกัดสำหรับชุมชนซึ่งเป็นงานที่นักวิจัยจะต้องกระทำด้วยตนเองโดยพยายามให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในข้อมูลที่ได้รับ

2.5 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมของชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้รับทราบ ร่วมกันยืนยัน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ในการจัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อแก้ปัญหาต่อไป

3. ขั้นพัฒนามุ่งแก้ปัญหาชุมชน ประกอบไปด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ที่นักวิจัยพึงดำเนินการดังนี้

3.1 กำหนดโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาที่ระบุไว้ โดยนักวิจัยทำหน้าที่กระตุ้นให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการกำหนดโครงการเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน

3.2 การปฏิบัติการตามแผนที่กำหนดไว้ โดยนักวิจัยทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานกระตุ้นเพื่อให้กลุ่มเกิดการปฏิบัติการ สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้ คือ การกระจายอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบของสมาชิกเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วม

4. การติดตามและประเมินผลร่วมกัน ซึ่งขั้นตอนนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งเพื่อดูปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติการว่ามีอะไรบ้าง และควรมีแนวทางการแก้ไขปัญหาอย่างไรเพื่อให้โครงการบรรลุเป้าหมาย รวมถึงควรมีการจัดตั้งทีมงาน ติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของชุมชนขึ้นมา โดยเข้ารับฝึกอบรมความรู้และเทคนิคในการติดตามและประเมินผลโครงการอย่างง่าย ซึ่งทีมงานติดตามและประเมินผลจะต้องติดตามการทำงานด้วย

ดังนั้น การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมจึงเป็นการวิจัยที่อาศัยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องประกอบด้วย ประชาชน ผู้นำ แกนนำชุมชนเป็นหลักเพื่อเข้าร่วมในกระบวนการ โดยมีลักษณะเป็นวัฏจักรหรือวงรอบ (Cycle) กล่าวคือ เมื่อพัฒนาไปจนจบช่วงหนึ่งของปัญหานั้นจะมีการประเมินผลการพัฒนาโดยกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องแล้วจึงเริ่มคิดแผนงานและพัฒนาสำหรับปัญหานั้นในช่วงต่อไป ทั้งนี้เพราะแต่ละปัญหาในชุมชนสามารถทำการศึกษาและพัฒนาได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ในการศึกษาครั้งนี้ได้นำกระบวนการวิจัยดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม คือ การสนับสนุนและเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามาเกี่ยวข้อง และรับผิดชอบดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในสังคมไม่ว่าจะเป็น

สังคมเล็กหรือสังคมขนาดใหญ่ได้มีส่วนร่วมช่วยเหลืออย่างเต็มที่ต่อสังคมนั้น ๆ อันได้แก่ การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การมีส่วนร่วม (Participation) หรือการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) หมายถึง การกระจายโอกาสให้ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีโอกาสเข้าไปเกี่ยวข้องในกระบวนการทางการเมืองและการบริหารเกี่ยวกับการกำหนดกฎเกณฑ์ นโยบาย กระบวนการบริหารและตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ของประชาชนโดยการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงทั้งในด้านการจัดสรรทรัพยากรของชุมชนและของชาติ ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยการให้ข้อมูล แสดงความคิดเห็น ให้คำแนะนำปรึกษา ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมถึงการควบคุมโดยตรงจากประชาชน ทั้งนี้ ต้องอยู่บนพื้นฐานของการที่ประชาชนจะต้องมีอิสระในทางความคิด มีความรู้ ความสามารถในการกระทำและมีความเต็มใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ

การมีส่วนร่วมจะประสบความสำเร็จขึ้นอยู่กับปัจจัยและเงื่อนไขที่สำคัญดังนี้ (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2544)

1. การมีประชาสังคมที่เข้มแข็ง (Civil Society)
2. การสำนึกตระหนักและยอมรับสิทธิ หน้าที่ และการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม ทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นจากภาครัฐหรือภาคประชาชน
3. เทคนิคและวิธีการที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ
4. ความสมดุลในการกำหนดนโยบาย ผู้กำหนดนโยบายต้องไม่ลำเอียงเพื่อผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม บางพวก และละเลยผลประโยชน์ของกลุ่มอื่น ๆ ไป
5. การมีส่วนร่วมอาจมาจากหลายฝ่ายที่มีผลประโยชน์และจุดยืนต่างกัน โดยมีเทคนิค และทักษะในการบริหารจัดการเพื่อหลีกเลี่ยงและขจัดความขัดแย้งโดยสันติวิธี นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมอย่างครบวงจรตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดไม่ใช่เพียงการจัดเวทีการมีส่วนร่วมเพียงครั้งเดียว ประชาชนต้องมีความเต็มใจและตั้งใจเข้าร่วมในกระบวนการมีส่วนร่วม ซึ่งต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเสมอภาคและเสรีภาพโดยไม่เกิดจากการบังคับจากผู้ที่เหนือกว่า (อรทัย ก๊กผล, 2547: 18 – 19)

อकिन รพีพัฒน์ (อ้างถึงใน ยูพาพร รูปงาม, 2545: 7 – 9) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมสามารถปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย โดยมีแนวคิดดังนี้

1. จะต้องยึดหลักความต้องการและปัญหาของประชาชนเป็นจุดเริ่มต้นของกิจกรรม หากกิจกรรมที่จะนำไปให้ประชาชนเป็นเรื่องใหม่ก็ต้องใช้เวลาในการกระตุ้น เร่งเร้าความสนใจ ให้ความรู้ความเข้าใจ จนเขายอมรับความจำเป็นและประโยชน์จากกิจกรรมเหล่านั้น

2. กิจกรรมต้องดำเนินการในลักษณะกลุ่มเพื่อสร้างพลังกลุ่มในการรับผิดชอบร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างสมาชิกกลุ่ม ปลูกฝังทัศนคติและพฤติกรรมที่เห็นแก่ส่วนรวม ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว

3. แนวทางการพัฒนาในกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนต้องคำนึงถึงขีดความสามารถของประชาชนที่จะรับดำเนินการต่อไปได้โดยไม่ต้องพึ่งพาทายนอก โดยเฉพาะในระยะเริ่มแรกจะต้องไม่ท่วมเท ในลักษณะการให้เปล่าโดยสิ้นเชิง ต้องทำให้ประชาชนเกิดความสำนึกเป็นเจ้าของกิจกรรมและต้องสามารถกระทำต่อไปเองได้เมื่อการช่วยเหลือจากภายนอกสิ้นสุดลง โดยการช่วยตนเองและการพึ่งตนเองถือเป็นหลักสำคัญที่ต้องเริ่มตั้งแต่ต้น

4. กิจกรรมพัฒนาที่นำเข้าไปในชุมชนต้องสอดคล้องกับสภาพสิ่งแวดล้อม ความพร้อมรับของชุมชน ซึ่งหมายรวมถึง การใช้ทรัพยากรชุมชน การสอดคล้องกับขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน

5. การเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัยผู้นำชุมชน ซึ่งหมายถึง ผู้นำตามธรรมชาติที่ชาวบ้านเคารพนับถือ ผู้นำทางศาสนา ผู้นำที่ได้รับจากการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งจากทางการเพื่อเป็นผู้บุกเบิก และชักนำชาวบ้านต่อไป ผู้นำชุมชนโดยทั่วไปจะสามารถปรับทัศนคติและการยอมรับสิ่งใหม่ ๆ ได้เร็วกว่าและเป็นผู้ที่ชาวบ้านมีศรัทธาอยู่แล้ว การเริ่มต้นจากผู้นำจึงไปได้เร็วกว่าและได้รับการยอมรับมากกว่าประชาชนทั่วไป

6. ขั้นตอนการดำเนินงานต่าง ๆ ต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นต้น กล่าวคือ ร่วมหาข้อมูล ร่วมหาสาเหตุของปัญหา ร่วมปรึกษาหารือแนวทางแก้ไขปัญหา ร่วมการตัดสินใจ ร่วมการวางแผนงาน ร่วมการปฏิบัติงาน ร่วมการติดตามผลงาน จนถึงขั้นร่วมการบำรุงรักษาในระยะยาว

สุนีย์ มัลลิกะมาลย์ (2545: 58 – 61) ได้แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 6 ระดับ ดังนี้

1. ร่วมรับรู้ หมายถึง รัฐให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรมแก่ประชาชนเพื่อร่วมคิด

2. ร่วมแสดงความคิดเห็น หมายถึง เมื่อประชาชนได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารแล้วประชาชนจะร่วมกันหาปัญหา สาเหตุของปัญหา ความจำเป็นและความต้องการที่ต้องมีโครงการหรือกิจกรรมเป็นการร่วมพิจารณา

3. ร่วมตัดสินใจ หมายถึง ร่วมพิจารณาเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับโครงการหรือกิจกรรมร่วมดำเนินการ หมายถึง ร่วมในการลงทุน

4. ร่วมในการคัดเลือกผู้ปฏิบัติงานหรือรวมปฏิบัติงานเอง

5. ร่วมติดตาม ตรวจสอบและประเมินผล หมายถึง การร่วมตรวจสอบ ร่วมติดตาม โครงการหรือกิจกรรมนั้น ๆ

6. ร่วมรับผล หมายถึง เมื่อดำเนินโครงการหรือกิจกรรมแล้วย่อมได้มาซึ่งผลประโยชน์ และผลกระทบทั้งด้านบวกและด้านลบ

จากแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมแสดงให้เห็นว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนจะต้องพิจารณาตั้งแต่ การมีส่วนร่วมในการคิดค้นปัญหา การตัดสินใจ การปฏิบัติ การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล สำหรับการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน เริ่มต้นจากการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดความสนใจและตระหนักถึงความจำเป็นของการเป็นชุมชนวัฒนธรรม และมีการดำเนินกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความสนใจและความต้องการของชุมชน โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้และความสามารถในการแก้ไขปัญหา การจัดการทรัพยากร รวมทั้งการจัดการระบบข้อมูล การประสานงานเพื่อให้เกิดการตัดสินใจ การต่อรอง และการพึ่งตนเองของชุมชนวัฒนธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับ SWOT

กระทรวงสาธารณสุข (2553) กล่าวว่า SWOT Analysis เป็นการวิเคราะห์สภาพองค์กร หรือหน่วยงานในปัจจุบันเพื่อค้นหา จุดแข็ง จุดเด่น จุดด้อย หรือสิ่งที่จะอาจจะเป็นปัญหาสำคัญ ในการดำเนินงานสู่สภาพที่ต้องการในอนาคต

SWOT มีความหมายดังนี้คือ Strengths หมายถึง จุดแข็งหรือข้อได้เปรียบ Weaknesses หมายถึง จุดอ่อนหรือข้อเสียเปรียบ Opportunities หมายถึง โอกาสที่จะดำเนินการได้ และ Threats หมายถึง อุปสรรค ข้อจำกัด หรือปัจจัยที่คุกคามการดำเนินงานขององค์กร

1. หลักการสำคัญของ SWOT เป็นการวิเคราะห์โดยการสำรวจสภาพแวดล้อม 2 ด้าน ได้แก่ สภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอก ซึ่งเป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน เพื่อให้รู้ตนเอง (รู้เรา) รู้จักสภาพแวดล้อม (รู้เขา) ชัดเจน และวิเคราะห์โอกาส-อุปสรรค การวิเคราะห์ ปัจจัยต่าง ๆ ทั้งภายนอกและภายในองค์กรจะช่วยให้ผู้บริหารขององค์กรทราบถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายนอกองค์กร ทั้งสิ่งที่ได้เกิดขึ้นแล้วและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคต รวมทั้งผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงที่จะมีผลต่อองค์กร จุดแข็ง จุดอ่อน และความสามารถด้านต่าง ๆ ที่องค์กรมีอยู่ ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการกำหนดวิสัยทัศน์ การกำหนดกลยุทธ์ และการดำเนินกิจกรรมขององค์กรที่เหมาะสมต่อไป

2. ประโยชน์ของการวิเคราะห์ SWOT เป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทั้งภายนอก และภายในองค์กร ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจได้ว่าปัจจัยแต่ละอย่างมีอิทธิพลต่อผลการดำเนินงานขององค์กร

อย่างไร จุดแข็งขององค์กรจะเป็นความสามารถภายในที่ถูกใช้ประโยชน์เพื่อการบรรลุเป้าหมาย ในขณะที่จุดอ่อนขององค์กรจะเป็นคุณลักษณะภายในที่อาจจะทำลายผลการดำเนินงาน โอกาสทางสภาพแวดล้อมจะเป็นสถานการณ์ที่ให้โอกาสเพื่อการบรรลุเป้าหมายขององค์กร ในทางกลับกัน อุปสรรคทางสภาพแวดล้อมจะเป็นสถานการณ์ที่ขัดขวางการบรรลุเป้าหมายขององค์กร และผลจากการวิเคราะห์ SWOT นี้จะใช้เป็นแนวทางในการกำหนดวิสัยทัศน์และกำหนดกลยุทธ์เพื่อให้องค์กรเกิดการพัฒนาไปในทางที่เหมาะสม

3. ขั้นตอนในการดำเนินการ SWOT Analysis จะครอบคลุมขอบเขตของปัจจัยที่กว้างด้วยการระบุจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรคขององค์กร ทำให้มีข้อมูลในการกำหนดทิศทางหรือเป้าหมายที่จะถูกสร้างขึ้นมาจากจุดแข็งขององค์กร และการแสวงหาผลประโยชน์จากโอกาสทางสภาพแวดล้อม และสามารถกำหนดกลยุทธ์ที่มุ่งเอาชนะอุปสรรคทางสภาพแวดล้อมหรือลดจุดอ่อนขององค์กรให้มน้อยที่สุดได้ ภายใต้การวิเคราะห์ SWOT จะต้องวิเคราะห์ทั้งสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกองค์กร โดยมีขั้นตอนดังนี้

3.1 การประเมินสภาพแวดล้อมภายในองค์กร จะเกี่ยวข้องกับวิเคราะห์และพิจารณาทรัพยากร และความสามารถภายในองค์กรทุกๆ ด้าน เพื่อที่จะระบุจุดแข็งและจุดอ่อนขององค์กร และแหล่งที่มาเบื้องต้นของข้อมูล เพื่อการประเมินสภาพแวดล้อมภายใน คือ ระบบข้อมูลเพื่อการบริหารที่ครอบคลุมทุกด้านทั้งด้าน โครงสร้าง ระบบ ระเบียบ วิธีปฏิบัติงาน บรรยากาศในการทำงาน ทรัพยากร (คน เงิน วัสดุ การจัดการ) และค่านิยมองค์กร รวมถึงการพิจารณาผลการดำเนินงานที่ผ่านมาขององค์กรเพื่อที่จะเข้าใจสถานการณ์และผลของวิธีการดำเนินการก่อนหน้านี้ด้วย

3.1.1 จุดแข็งขององค์กร (S – Strengths) เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยภายในจากมุมมองของผู้ที่อยู่ภายในองค์กรนั้นว่าปัจจัยใดภายในองค์กรที่เป็นข้อได้เปรียบหรือจุดเด่นขององค์กรที่องค์กรควรนำมาใช้ในการพัฒนาองค์กร และควรดำรงไว้เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กร

3.1.2 จุดอ่อนขององค์กร (W – Weaknesses) เป็นการวิเคราะห์ปัจจัยภายในจากมุมมองของผู้ที่อยู่ภายในองค์กรนั้น ๆ เองว่าปัจจัยใดภายในองค์กรที่เป็นจุดด้อยและข้อเสียเปรียบขององค์กรที่ควรปรับปรุงให้ดีขึ้นหรือขจัดให้หมดไปซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อองค์กร

3.2 การประเมินสภาพแวดล้อมภายนอกโดยการพิจารณาจากโอกาสและอุปสรรคในการดำเนินงานขององค์กรที่จะได้รับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ได้แก่

สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่เกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กร เช่น อัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ นโยบาย การเงิน และงบประมาณ

สภาพแวดล้อมทางสังคม เช่น โครงสร้างประชากร ระดับการศึกษา อัตราการรู้หนังสือ การตั้งถิ่นฐาน การอพยพและการย้ายถิ่น ลักษณะชุมชน ขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความเชื่อ และวัฒนธรรม

สภาพแวดล้อมทางการเมือง เช่น พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา มติคณะรัฐมนตรี ยุทธศาสตร์จังหวัด เป็นต้น

สภาพแวดล้อมทางเทคโนโลยี หมายถึง กรรมวิธีใหม่ๆ และพัฒนาการทางด้านเครื่องมือและอุปกรณ์ที่จะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตและการให้บริการ

สภาพแวดล้อมทางสิ่งแวดล้อม เช่น การเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิอากาศ ระบบนิเวศ ผลกระทบจากการท่องเที่ยว อุตสาหกรรม เป็นต้น

3.2.1 โอกาสทางสภาพแวดล้อม (O – Opportunities) เป็นการวิเคราะห์ว่าปัจจัยภายนอกองค์กรปัจจัยใดที่สามารถส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำเนินการขององค์กรในระดับมหภาค และองค์กรสามารถนำข้อดีเหล่านี้มาเสริมสร้างให้หน่วยงานเข้มแข็งขึ้นได้

3.2.2 อุปสรรคทางสภาพแวดล้อม (T – Threats) เป็นการวิเคราะห์ว่าปัจจัยภายนอกองค์กรปัจจัยใดที่สามารถส่งผลกระทบต่อในระดับมหภาคที่จะก่อให้เกิดความเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งองค์กรจะต้องหลีกเลี่ยงหรือปรับสภาพองค์กรเพื่อให้มีความแข็งแกร่งและพร้อมที่จะเผชิญกับแรงกระทบดังกล่าวได้

3.3 ระบุสถานการณ์จากการประเมินสภาพแวดล้อมเมื่อได้ข้อมูลเกี่ยวกับ จุดแข็ง – จุดอ่อน โอกาส – อุปสรรค จากการวิเคราะห์ปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกด้วยการประเมินสภาพแวดล้อมภายในและสภาพแวดล้อมภายนอกแล้วให้นำจุดแข็ง – จุดอ่อนภายในมาเปรียบเทียบกับโอกาส – อุปสรรคจากภายนอกเพื่อคว่าองค์กรกำลังเผชิญสถานการณ์เช่นใด และภายใต้สถานการณ์เช่นนั้นองค์กรควรจะทำอย่างไร โดยทั่วไปแล้วในการวิเคราะห์ SWOT องค์กรจะอยู่ในสถานการณ์ 4 รูปแบบ ดังนี้

สถานการณ์ที่ 1 (จุดแข็ง – โอกาส) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่พึงปรารถนามากที่สุดเนื่องจากองค์กรค่อนข้างจะมีความพร้อมหลายประการ ดังนั้น ผู้บริหารขององค์กรจึงควรกำหนดกลยุทธ์ในเชิงรุก (Aggressive – Strategy) เพื่อดึงจุดแข็งที่มีอยู่มาเสริมสร้างและปรับใช้ และฉกฉวยโอกาสต่าง ๆ ที่มีมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่

สถานการณ์ที่ 2 (จุดอ่อน – ภัยอุปสรรค) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่แย่ที่สุดเนื่องจากองค์กรกำลังเผชิญกับอุปสรรคจากภายนอกและยังมีจุดอ่อนภายในอีกหลายประการ ดังนั้นทางเลือกที่ดีที่สุด คือ กลยุทธ์การตั้งรับหรือป้องกันตัว (Defensive Strategy) เพื่อพยายามลด

หรือหลบหลีกอุปสรรคต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ตลอดจนหามาตรการที่จะทำให้องค์กรเกิดความสูญเสียที่น้อยที่สุด

สถานการณ์ที่ 3 (จุดอ่อน – โอกาส) สถานการณ์นี้เป็นสถานการณ์ที่องค์กรมีโอกาสซึ่งเป็นข้อได้เปรียบด้านการแข่งขันอยู่หลายประการ แต่ติดขัดอยู่ตรงที่มีปัญหาอุปสรรคที่เป็นจุดอ่อนอยู่หลายอย่างเช่นกัน ดังนั้น ทางออก คือ กลยุทธ์การพลิกตัว (Turnaround – Oriented Strategy) เพื่อจัดหรือแก้ไขจุดอ่อนภายในต่าง ๆ ให้พร้อมที่จะฉกฉวยโอกาสต่าง ๆ ที่เปิดให้

สถานการณ์ที่ 4 (จุดแข็ง – อุปสรรค) สถานการณ์นี้เกิดขึ้นจากการที่สภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการดำเนินงาน แต่ตัวองค์กรมีข้อได้เปรียบที่เป็นจุดแข็งหลายประการ ดังนั้น แทนที่จะรอจนกระทั่งสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปก็สามารถที่จะเลือกกลยุทธ์การแตกตัวหรือขยายขอบข่ายกิจการ (Diversification Strategy) เพื่อใช้ประโยชน์จากจุดแข็งที่มีสร้างโอกาสในระยะยาวด้านอื่น ๆ แทน

3.4 ข้อพิจารณาในการวิเคราะห์ SWOT

3.4.1 ควรวิเคราะห์แยกแยะอย่างลึกซึ้งบนพื้นฐานของข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อให้ได้ปัจจัยที่มีความสำคัญจริง ๆ และเป็นสาเหตุหลัก ๆ ของปัญหาที่แท้จริง กล่าวคือ เป็นปัจจัยที่มีประโยชน์ในการนำไปกำหนดเป็นนโยบาย ตลอดจนสามารถนำไปกำหนดกลยุทธ์ที่จะทำให้องค์กร/ชุมชน บรรลุเป้าหมายที่เป็นผลลัพธ์ขั้นสุดท้าย (Result) ได้จริง

3.4.2 การกำหนดปัจจัยต่าง ๆ ไม่ควรกำหนดขอบเขตความหมายของปัจจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นจุดอ่อน (W) จุดแข็ง (S) โอกาส (O) หรืออุปสรรค (T) ให้มีความหมายคาบเกี่ยวกัน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตัดสินใจและชี้ชัดว่าปัจจัยที่กำหนดขึ้นมานั้นเป็นปัจจัยในกลุ่มใด ทั้งนี้ เพราะปัจจัยที่อยู่ต่างกลุ่มกันก็สมควรที่จะนำไปกำหนดกลยุทธ์ที่ต่างกันออกไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สมเกียรติ ชัยพิบูลย์ (2550) ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษา ศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุม มีองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ทั้ง 3 ด้าน คือด้านสิ่งดึงดูดใจ การเข้าถึง และสิ่งอำนวยความสะดวก แต่ยังมีจุดอ่อนที่สิ่งอำนวยความสะดวก ที่ต้องการการปรับปรุงและสร้างให้มีจำนวนเพิ่มขึ้น กลุ่มตัวอย่างในชุมชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชน อยู่ในระดับมาก และกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ต้องการการมีส่วนร่วมทุกด้านอยู่ในระดับมาก ในทุกด้าน และแนวทางการจัดการที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนนั้น จากการสนทนากลุ่มหรือการจัด

เวทีชาวบ้านได้ร่วมกันวางแผนการจัดการไว้ คือ การจัดการด้าน โครงสร้างองค์กรการท่องเที่ยว การจัดการบุคลากร การจัดระบบการดำเนินการ และการติดตามตรวจสอบการดำเนินการ

ศุภชัย ชนะบุรณ์ (2550) ทำการวิจัยเรื่อง ศักยภาพ และการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า ศักยภาพของ ชาวบ้านเชียงเหียนด้านมรดกทางวัฒนธรรม คือ ตำนานและโบราณวัตถุ นอกจากนี้ยังได้พบวิถีการ ดำเนินชีวิตของชาวบ้านเชียงเหียนที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อจะเห็นได้จาก ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีการเลี้ยงเจ้าปู่ตา และแม่ย่านาง ปัจจุบันชาวบ้านเชียงเหียนมีวิถีชีวิต เกี่ยวกับศาสนาพุทธ โดยรวมกลุ่มกันสวดมนต์ภาวนาที่วัดโพธิ์ศรีเป็นประจำและชาวบ้านเชียงเหียน กลุ่มหนึ่งมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพเสริม คือ การเป็นหมอยาสมุนไพร ศักยภาพ เหล่านี้ นับว่าเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านที่สมควรจะอนุรักษ์ ส่งเสริมและสืบทอดไปสู่ ลูกหลานต่อไป

ศศิธร เริงหอม (2552) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ผลการวิจัยพบว่า บ้านพันนามีสถานที่และ ประเพณีสำคัญที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ จำนวน 10 แห่ง ได้แก่ 1) กู่พันนา 2) ศิวลึงค์ 3) หอเจ้าแม่ นางคำเหลือง 4) ปู่ตาคำ 5) สิมวัดในธรรม 6) โบสถ์ 7) พิพิธภัณฑสถานบ้าน 8) บึงคำอ้อ 9) ประเพณีบุญข้าวจี่กัษณ์นุรักษ์ปราสาทหอม และ 10) กลุ่มผลิตภัณฑ์สินค้า หนึ่งในตำบล หนึ่งใน ผลิตภัณฑ์ มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยว 3 ยุทธศาสตร์ ได้แก่ 1) ยุทธศาสตร์การ พัฒนาการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2) ยุทธศาสตร์การพัฒนามัคคุเทศก์ท้องถิ่น 3) ยุทธศาสตร์การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยว หรือโปรแกรมการท่องเที่ยว จำนวน 2 รูปแบบ 1) การ ท่องเที่ยวแบบไม่พักค้าง 2) การท่องเที่ยวแบบพักค้างคืน ภายหลังจากใช้ยุทธศาสตร์การฝึกอบรม พัฒนาความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวของคณะกรรมการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมและมัคคุเทศก์ หลังการพัฒนา อยู่ในระดับดีมาก นักท่องเที่ยวแบบไม่พักค้าง มีระดับ ความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการหมู่บ้านเชิงวัฒนธรรม อยู่ในระดับมากที่สุด และนักท่องเที่ยว แบบพักค้างภาพรวมมีระดับความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการหมู่บ้านท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อยู่ ในระดับมากที่สุดเช่นกัน

กรรณิการ์ สองเมือง (2552) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม : กรณีศึกษา เทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาและอุปสรรคในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีศึกษา เทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด คือ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ขาดแผน ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว โครงสร้างพื้นฐานในการจัดการท่องเที่ยวไม่เพียงพอ และขาดแคลน

งบประมาณในการสนับสนุนการท่องเที่ยว จากการศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวของเทศบาลคูกาสิงห์ พบว่า จุดเด่นของเทศบาลคูกาสิงห์ คือ มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลาย ส่วนจุดอ่อนอยู่ที่โครงสร้างพื้นฐานไม่เพียงพอต่อการอำนวยความสะดวกของนักท่องเที่ยว ส่งผลกระทบต่อความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่จะมาท่องเที่ยวที่เทศบาลตำบลคูกาสิงห์ ด้านโอกาสของเทศบาลตำบลคูกาสิงห์ คือ จังหวัดร้อยเอ็ดมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยประกาศให้ปี 2551-2552 เป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวร้อยเอ็ด และด้านอุปสรรค คือ เจตคติของประชาชนในพื้นที่โดยเฉพาะ คนรุ่นใหม่ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังอยู่ในระดับต่ำ และแนวทางที่เหมาะสมในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเทศบาลคูกาสิงห์ คือ การเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีกลยุทธ์ดังนี้ คือ 1) สร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 2) พัฒนาโครงสร้างพื้นฐานให้เพียงพอกับความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย 3) ระดมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอกชุมชนเพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยว และ 4) ปลูกจิตสำนึกแก่เยาวชนคนรุ่นใหม่ในเทศบาลตำบลคูกาสิงห์ ให้มีการศึกษาเรียนรู้ด้านวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของพื้นที่

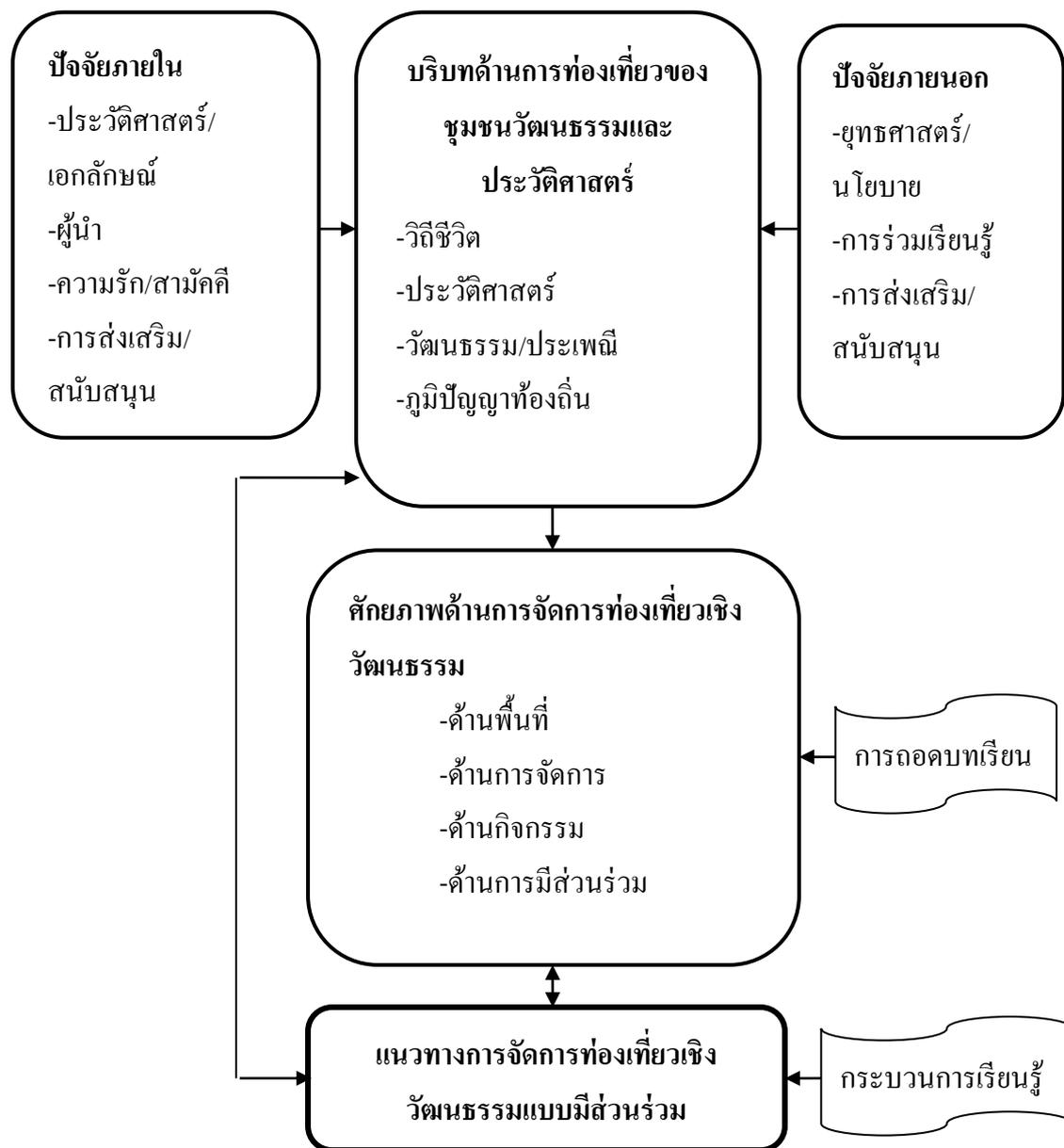
พระครูสมุทรวิราภรณ์ (2552) ทำการวิจัยเรื่อง การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยพบว่า แนวทางการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอำเภอพระสมุทรเจดีย์จังหวัดสมุทรปราการนั้น จำเป็นต้องพัฒนาให้เป็นระบบ คือ มีการวางแผนในเรื่องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อม การพัฒนาเรื่องการสัญจร และการวางแผนพัฒนาเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นระบบ เช่น มีการใช้สื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ มีการพัฒนาป้ายบอกทาง รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว โดยทุกฝ่ายจำเป็นต้องหันหน้าเข้าหาหรือกันเรื่องความพร้อมของแต่ละตำบลเรื่องการจัดบุคลากรให้มีความพร้อม ทั้งมีกลยุทธ์ ระบบการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก การบริหารให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวแบบวันเดียว เพื่อสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่ต้องการพักแรม การจัดการเที่ยวแบบโฮมสเตย์ คือมีที่พักให้สำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการบรรยากาศความเป็นส่วนตัวแบบธรรมชาติ สำหรับแนวทางที่จะสร้างให้การท่องเที่ยวในชุมชนมีศักยภาพอย่างสูง และการจัดตารางการท่องเที่ยวแบบรายเดือนเพื่อเป็นอีกหนึ่งแนวทางของการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพสำหรับผู้ที่ต้องการมาสัมผัสชีวิตแต่ละเดือน ต้องอยู่ที่ชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ให้เอื้อต่อชุมชนนั่นเอง ผลจากการวิจัยพบว่า การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้ได้ทราบว่า การท่องเที่ยวจะมี

ประสิทธิภาพต้องอยู่ที่ชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน จะเป็นพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพและเอื้อประโยชน์ให้แก่ชุมชนนั่นเอง

วันสาธิต ศรีสุวรรณ (2553) ทำการวิจัยเรื่อง รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำตาปี มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนลุ่มน้ำตาปีผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนลุ่มน้ำตาปีมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา วรรณกรรม การละเล่นพื้นบ้าน ศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสภาพภูมิประเทศทางธรรมชาติแนวทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำตาปีประกอบด้วย 1) ผนวกรวมสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีความรู้สึกในการเป็นเจ้าของ มีความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ความสะอาดของสถานที่ และความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว 2) สร้างคุณค่าให้แก่ชุมชน โดยร่วมกันศึกษาค้นคว้าหาสิ่งที่ดีและมีประโยชน์เพื่อนำมาจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งความมีอัธยาศัยไมตรีของชุมชน 3) มีการวางแผนรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินงานและการแบ่งปันผลประโยชน์ และ 4) จัดเตรียมความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านศูนย์ข้อมูล เส้นทางท่องเที่ยว ด้านอาหารเครื่องดื่ม ห้องน้ำ จุดชมวิว การสื่อสาร และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวด้านรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำตาปี เป็นการบริหารจัดการในรูปของคณะกรรมการระดับตำบลร่วมกันพัฒนา โดยเลือกตั้งจากสมาชิกของชมรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อ 1) ชุมชนเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและร่วมมือดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง 2) ชุมชนต้องรักและหวงแหนวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น 3) แผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องได้รับการยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาขององค์การบริหารส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ 4) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นและรัฐบาลต้องมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นและ 5) ผู้มีส่วนร่วมในการจัดและพัฒนากิจกรรมท่องเที่ยวได้รับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรมโดยสรุป การดำเนินงานการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำตาปีเป็นการดำเนินงานที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ทั้งในแง่อาชีพ สร้างรายได้ให้แก่ประชาชนทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ตลอดจนเป็นการสร้างความสามัคคีของคนในชุมชนและเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณีความงดงามของธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่นสมควรที่ภาครัฐและภาคเอกชนจะร่วมมือให้การสนับสนุนให้การดำเนินงานการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนลุ่มน้ำตาปีเจริญก้าวหน้าและยั่งยืนต่อไป

กรอบแนวความคิดของการวิจัย

จากที่ได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ผู้วิจัยสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา ดังแผนภูมิที่ 1.3

แผนภูมิที่ 1.3 แสดงกรอบแนวคิดของการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพใช้เทคนิควิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) โดยผู้วิจัยได้ร่วมกับชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทองและชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาวัฒนธรรมตำบลและอำเภอ ศึกษาสถานภาพชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ ด้านวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นด้านความพร้อม เอกลักษณะเฉพาะถิ่น ได้แก่ ด้านการตระหนักถึงคุณค่า ด้านความปลอดภัย สิ่งอำนวยความสะดวก การเข้าถึงแหล่งเรียนรู้ บุคลากร การรองรับของชุมชนและด้านสภาพแวดล้อม และแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น

ขอบเขตการวิจัย

1. **ขอบเขตด้านพื้นที่** กำหนดพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ตำบลหัวถนนอำเภอท่าตะโก ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง ตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี และชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

2. **ขอบเขตเนื้อหา** งานวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาสถานภาพชุมชนวัฒนธรรม ด้านวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน และศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในด้านความพร้อม ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ด้านความปลอดภัย ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ด้านบุคลากร ด้านการรองรับของชุมชนและด้านสภาพแวดล้อม และแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่นของชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง และชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

3. **ขอบเขตประชากรที่ทำการศึกษา** การวิจัยในครั้งนี้ได้กำหนดประชากรที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย

3.1 ผู้บริหารและสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 15 คน ได้แก่ นายกเทศมนตรี นายกองค์การบริหารส่วนตำบล รองนายกเทศมนตรี รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล สมาชิกสภาเทศบาล และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล

3.2 สภาวัฒนธรรมอำเภอและตำบล จำนวน 6 คน ได้แก่ ประธานสภาวัฒนธรรม อำเภอและประธานสภาวัฒนธรรมตำบล

3.3 คณะครูและนักเรียนโรงเรียน 15 คน ได้แก่ ผู้อำนวยการโรงเรียน ครู และ ประธานนักเรียน

3.4 ผู้นำท้องที่ 10 คน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และประธานชุมชน

3.5 แกนนำชุมชน 15 คน ได้แก่ ตัวแทนกลุ่มองค์กรในชุมชน ๕ ละ 5 คน

3.6 ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำทางศาสนาในชุมชน 9 คน/รูป ได้แก่ เจ้าอาวาส ปราชญ์ และผู้รู้ในชุมชน

การออกแบบการวิจัย

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) เปิดโอกาสให้ผู้มีผลประโยชน์ร่วม (Stakeholders) เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนการวิจัย โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการขั้นตอนของกระบวนการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ ที่บ่งบอกถึงทุนทางสังคมของชุมชน ได้แก่ ความเป็นมา การตั้งหลักแหล่ง ลักษณะทางกายภาพ องค์กรทางสังคม องค์กรชุมชน วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาสถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ค้นหาศักยภาพชุมชนที่เป็นจุดสนใจของการท่องเที่ยว ระบบการจัดการทรัพยากร แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ขั้นตอนที่ 3 การวางแผนปฏิบัติการวิจัย

3.1 การเตรียมความพร้อม การจัดประชุมชี้แจง โครงการระหว่างทีมนักวิจัยส่วนกลางกับพื้นที่วิจัยจัดประชุมเตรียมการกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการร่วมกัน จัดเวทีระดมความคิดเห็นร่วมกันพร้อมทั้งการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพองค์ความรู้

3.2 การค้นหาแนวทางการพัฒนา การจัดเวทีระดมความคิดและถอดบทเรียนเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่เป้าหมาย จัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ

เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนกับการพัฒนาระดมความคิดเห็นแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน การพัฒนาและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตรวจสอบและปรับปรุงแนวทางการจัดการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและสอดคล้องกับพื้นที่

ขั้นตอนที่ 4 การติดตาม การส่งเสริม พัฒนาและการบูรณาการองค์ความรู้ชุมชน วัฒนธรรม จัดเวทีระดมความคิดเห็นและถอดบทเรียนเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่งเสริมและสร้างกลไกในการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการอบรม จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน การถอดบทเรียนจากการดำเนินงาน

ขั้นตอนที่ 5 การสรุปผลการวิจัย และเรียบเรียงเป็นรายงานวิจัย

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในศึกษาครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. เครื่องมือที่ใช้ในการจัดทำฐานข้อมูลชุมชน วัฒนธรรม ใช้แบบสอบถาม ประกอบการสัมภาษณ์ โดยมีประเด็นที่สำคัญ 7 ประเด็น ได้แก่ ความเป็นมา การตั้งหลักแหล่ง ลักษณะทางกายภาพ องค์กรทางสังคม องค์กรชุมชน วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่สำคัญ เป็นต้น
2. แนวคำถามในการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) เกี่ยวกับประเด็นสถานภาพ ปัญหาของชุมชน วัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น
3. แนวคำถามในการสัมภาษณ์กลุ่มแบบเจาะลึก (Group Interview) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) ตามวัตถุประสงค์การวิจัย
4. การประชุมระดมความคิดเห็นโดยเทคนิคการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชน วัฒนธรรมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ค้นหาศักยภาพชุมชนที่เป็นจุดสนใจของการท่องเที่ยว ระบบการจัดการทรัพยากร แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนด้วยการจัดประชุมแบบมีส่วนร่วม การอบรมเชิงปฏิบัติการ การสนทนากลุ่ม การจัดเวทีประชาคม และการถอดบทเรียน
5. แนวคำถามสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion & Guide line)

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการประยุกต์ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วยข้อมูลชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ ข้อมูลสถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น ศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ โดยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในด้านลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม/ประเพณี โดยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาตามกรอบแนวคิดแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ เป็นกรอบในการวิเคราะห์

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยประยุกต์ใช้เทคนิควิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ระหว่างทีมนักวิจัย ชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ หน่วยงานองค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล สภาวัฒนธรรมอำเภอ สภาวัฒนธรรมตำบล ดำเนินการพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น อันได้แก่ การค้นหาสถานภาพชุมชน การอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดเวทีเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยว แล้วนำผลการจัดกิจกรรมมาวิเคราะห์ การดำเนินงานประกอบด้วย การศึกษาสถานภาพชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ การอบรมเชิงปฏิบัติการ การจัดเวทีเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยชุมชน นำผลการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวมาวิเคราะห์เชิงประเด็นเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 2 ข้อ โดยผลการศึกษาแบ่งออก 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในด้านความพร้อม ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ตอนที่ 2 ศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในด้านความพร้อม ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ประกอบด้วย ศักยภาพด้านความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น ความมีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ได้แก่ คุณค่าทางศิลปะ ความปลอดภัย สิ่งอำนวยความสะดวกและการรองรับของชุมชน

ตอนที่ 3 แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น ประกอบด้วย การดำเนินงานการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น

ตอนที่ 1 สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในตอนนี้ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ โดยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบไม่เป็นทางการ การสนทนากลุ่ม และเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลชุมชนวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ที่สำคัญและปัญหาของชุมชน ดังนี้

แผนที่แสดงชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ จังหวัดนครสวรรค์

ภาพที่ 1 แสดงแผนที่ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์

1. ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน

ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน เป็นกลุ่มที่อพยพมาจากประเทศลาวโดยเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตภาคเหนือของไทยในพื้นที่จังหวัดพิจิตร พิษณุโลก นครสวรรค์ และอุทัยธานี ชุมชนไททรงดำบ้านหนองเนิน เป็นชุมชนตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ เดิมชื่อ หนองบัวน้อย สภาพเป็นราบบัว มีสระบัวจำนวนมาก เดิมทีหมู่บ้านจะ

อยู่ด้านทิศเหนือ ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่ม เมื่อถึงฤดูฝน ฝนตกหนัก ทำให้เกิดน้ำท่วม ชาวบ้านได้รับความเดือนร้อน จึงได้ย้ายหมู่บ้านขึ้นมาอยู่บนที่เนินจึงเปลี่ยนจากบ้านหนองบัวน้อย มาเป็นบ้านหนองเนิน และสาเหตุที่ชื่อบ้านหนองเนิน คือ สภาพเป็นป่าเขา พื้นที่ราบสูง ตามประวัติเล่ากันมา ยาวนาน ตามสภาพพื้นที่เป็นหนองอยู่บนเนิน หนองน้ำนี้เป็นหนองของหลวงตาคำ ซึ่งหลวงตาคำได้มาผูกข้างไว้ที่ป่านี้ ต่อมาที่อยู่ของข้างก็กลายเป็นหนองน้ำไป และประชาชนในหมู่บ้านก็ได้ใช้สอยน้ำในหนองน้ำเพื่อการบริโภค และทำการเกษตร ลักษณะทางกายภาพบ้านหนองเนิน มีสภาพพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตร มีพื้นที่รวมทั้งหมด 5,162 ไร่ ประชากรบ้านหนองเนินส่วนใหญ่จะมีอาชีพหลักคือการทำนา ทำไร่ บ้านหนองเนินมีระยะทางห่างจากอำเภอท่าตะโก 18 กิโลเมตร และระยะทางจากจังหวัดนครสวรรค์ 40 กิโลเมตร

1.1 องค์การทางสังคม บ้านหนองเนินมีสถานศึกษา จำนวน 1 แห่งคือ โรงเรียนบ้านหนองเนิน และวัดจำนวน 1 แห่ง คือ วัดหนองเนิน รวมทั้งมีกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กองทุนหมู่บ้าน และชุมชนเมือง กลุ่มผลิตผักกะหล่ำมะพร้าว กลุ่มปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ และกลุ่มแม่บ้าน

1.2 ความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น บ้านหนองเนินมีการสืบทอดและปฏิบัติกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเดือนเมษายนของทุกปีจัดงานประเพณีสงกรานต์ ทำบุญตักบาตร เวียนเทียนในวัดสำคัญ วันลอยกระทง นอกจากนั้นมีการสืบทอดอนุรักษ์ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นของไททรงดำ โดยเฉพาะพิธีกรรมการเล่นเรือ่น กลุ่มหัตถกรรมจักสาน เป็นต้น ทั้งนี้ชาวไททรงดำมีความผูกพันแนบแน่นในวิถีชีวิตในทุกพิธีกรรมและประเพณีของชาวไททรงดำจะมีความเชื่อในเรื่องผีที่มีบทบาท โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษที่เรียกว่า ผีเฮือน หรือ ผีเรือน ทุกครอบครัวจะต้องกั้นห้องขนาดเล็กอยู่มุมด้านในสุดทางขวามือของตัวเรือนเป็นห้องสำหรับผีเรือน ภาษาไททรงดำเรียกว่า กะลื้อห้อง ภายในห้องมีหิ้งสี่เหลี่ยมสำหรับวางปั้นผีเรือน หรือ สมุดจครายชื่อบรรพบุรุษที่อยู่ในตระกูลและนับถือผีเดียวกัน เป็นที่รวมวิญญาณบรรพบุรุษเป็นระบบควบคุมทางสังคมอย่างหนึ่งของชาวไททรงดำ ให้อยู่ในกรอบของจารีตประเพณีที่ดี

การนับถือผีบรรพบุรุษของชาวไททรงดำเป็นไปอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย บรรพบุรุษที่เสียชีวิตไปแล้วลูกหลานจะอัญเชิญวิญญาณให้ขึ้นเรือนและบอกกล่าวให้มาปกป้องรักษาคุ้มครองลูกหลานที่อยู่อาศัยในบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ผีประจำบ้าน เรียกว่า “บ๊วยผีเฮือน” ทุก ๆ 2-4 ปี ลูก ๆ จะมีการเลี้ยงผีเฮือน ที่เรียกว่า “พิธีเฮือนเรือ่น” เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูของลูกหลานในการระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วและบอกกล่าวให้ผีบรรพบุรุษได้ช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข สุขภาพแข็งแรง ไม่มีโรคภัยมาเบียดเบียน

พิธีเฮือนเรือ่นมีหลายรูปแบบ เช่น เฮือนเรือ่นผู้น้อย พิธีเฮือนเรือ่นผู้ด้ว การเฮือนเรือ่นขวัญ (เฮือนตัว) การจัดเตรียมเครื่องเช่นในพิธีการเฮือนตัว จะจัดเครื่องเช่นจำนวน 2 ชุด สำหรับครู 1 ชุด

และหรับผู้เสนตัว 1 ชุด เครื่องเช่นสำหรับครุ ประกอบด้วยไ้ค้ด้ม 8 ตัว ข้าวต้มมัด เผือก มัน อ้อย ผลไม้ต่าง ๆ เหล้า ข้าวสวย กระจุงใส่ข้าวเปลือก 1 ถัง (เป็นกระจุงของหอมเสน ลักษณะเป็นกระจุง มีไม้ไฝเป็นตอกมัด แล้วทำเป็นหูหิ้ว 2 ข้าง เรียกว่ากระจุงข้าวม้า) ถ้วย 1 ใบ (สำหรับใส่ข้าวสารตั้งบูชาครุ)ถ้วยสีขาว 1 ใบ เทียนสีเหลือง 2 เล่ม ไ้ค้ดิม 1 ลูก (เป็นไ้ค้ใหม่ เรียกว่า ไ้ค้อ) กำไลเงิน 1 อัน เงิน 6 บาท จีบหมากพลู 6 คำ เครื่องเช่นสำหรับผู้เสนตัว นำกระจุงมา 1 ใบ ปูใบตองลงภายใน กระจุง เรียกว่า “ซ้าไ้ค้อ” แล้วใส่ไ้ค้ด้ม 1 ตัว ส้มโอ มะพร้าว เผือก มัน ผลไม้อื่นๆ หูหวาย 2 หู (เป็นลักษณะหูหิ้ว ข้ามจากข้างหนึ่งมาอีกข้างหนึ่ง) เงิน 2 บาท

ผู้ที่จะเสนตัวผู้ชายหรือผู้หญิง ที่พ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่หรือมีเฉพาะพ่อ หรือเฉพาะแม่ที่ยังมีชีวิต อยู่จะใช้ “ปาน ไ้ค้อ” แต่ถ้าพ่อแม่ตายไปแล้วจะใช้ “ซ้าไ้ค้อ” พิธีเสนเรือนมีหลายรูปแบบ เช่น เสนเรือน ผู้น้อย พิธีเสนเรือนผู้สาว การเสนเรียกขวัญ (เสนตัว) การจัดเตรียมเครื่องเช่นในพิธีการเสนตัว จะ จัดเครื่องเช่นจำนวน 2 ชุด สำหรับครุ 1 ชุด และหรับผู้เสนตัว 1 ชุด เครื่องเช่นสำหรับครุ ประกอบด้วยไ้ค้ด้ม 8 ตัว ข้าวต้มมัด เผือก มัน อ้อย ผลไม้ต่าง ๆ เหล้า ข้าวสวย กระจุงใส่ ข้าวเปลือก 1 ถัง (เป็นกระจุงของหอมเสน ลักษณะเป็นกระจุงมีไม้ไฝเป็นตอกมัด แล้วทำเป็นหูหิ้ว 2 ข้าง เรียกว่ากระจุงข้าวม้า) ถ้วย 1 ใบ (สำหรับใส่ข้าวสารตั้งบูชาครุ)ถ้วยสีขาว 1 ใบ เทียนสีเหลือง 2 เล่ม ไ้ค้ดิม 1 ลูก (เป็นไ้ค้ใหม่ เรียกว่า ไ้ค้อ) กำไลเงิน 1 อัน เงิน 6 บาท จีบหมากพลู 6 คำ ส่วน เครื่องเช่นสำหรับผู้เสนตัว นำกระจุงมา 1 ใบ ปูใบตองลงภายในกระจุง เรียกว่า “ซ้าไ้ค้อ” แล้วใส่ ไ้ค้ด้ม 1 ตัว ส้มโอ มะพร้าว เผือก มัน ผลไม้อื่นๆ หูหวาย 2 หู (เป็นลักษณะหูหิ้ว ข้ามจากข้างหนึ่ง มาอีกข้างหนึ่ง) เงิน 2 บาท ผู้ที่จะเสนตัวทั้งผู้ชายหรือผู้หญิง ถ้าพ่อแม่ยังมีชีวิตอยู่หรือมีเฉพาะพ่อ หรือเฉพาะแม่ที่ยังมีชีวิตอยู่จะใช้ “ปาน ไ้ค้อ” แต่ถ้าพ่อแม่ตายไปแล้วจะใช้ “ซ้าไ้ค้อ”

1.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนินมีการสืบสานภูมิปัญญา ท้องถิ่นที่แต่ละครัวเรือนทำข้าวของเครื่องใช้ในบ้านของตนเอง ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกัน มา ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับประกอบอาชีพได้แก่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ทำนา มีการรวมกลุ่มอาชีพโดย นำเอาวัสดุในท้องถิ่นมาผลิตเป็นผลิตภัณฑ์เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว เช่น กลุ่ม หัตถกรรมจักสาน กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกะลา กลุ่มปุ๋ยชีวภาพและน้ำส้มควันไม้ กลุ่มแปรรูปอาหาร พื้นบ้าน ชุดแต่งกายไททรงดำ การละเล่นและดนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น

1.3.1 กลุ่มหัตถกรรมจักสาน การจักสานของชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้าน หนองเนิน เป็นกลุ่มผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่ต้องการอนุรักษ์สืบทอดวิธีการจักสานเครื่องใช้ต่างๆ ให้เป็น ความรู้สู่รุ่นลูกหลาน การจักสานมีหลายชนิด เช่น กระเชือก สำหรับใช้ใส่สิ่งของต่าง ๆ กระพ้อม สำหรับใส่ข้าวปลูก ตะข้องเป็ด กระจุง ตะกร้า ตะแกรง และกระด้ง เป็นต้น โดยทางกลุ่ม

ต้องการปลูกฝังให้คนในชุมชนมีความภูมิใจ รักในวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ วัฒนธรรมของหมู่บ้าน ให้คงอยู่สืบไป

1.3.2 กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกะลา นายธีรพร กุลพิ ได้รวมกลุ่มกับคนในชุมชนเป็น กลุ่มผลิตภัณฑ์จากกะลาดั้งแต่ปี 2541 -ปัจจุบัน มีผลิตภัณฑ์จากกะลาหลากหลายรูปแบบ เช่น มูลี่ โคมไฟ เข็มขัด ออมสิน กำไลข้อมือ มีการออกแบบลายใหม่ ๆ เพื่อความสวยงามและสร้างความ แตกต่างของสินค้า โดยนำไปจำหน่ายบริเวณถนนทางเข้าหมู่บ้าน ตลาดนัดในชุมชน และงาน ประเพณีต่าง ๆ ในอำเภอ ทำให้ผลิตภัณฑ์จากกะลามีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย

1.3.3 กลุ่มทำนุชีวิตภาพและน้ำส้มคว้นไม้ นายปราโมทย์ โกมลสุวรรณค์ เริ่มทำน้ำ หมักชีวิตภาพโดยเอาสูตรมาจากการพึ่งวิทย์ นำมาประยุกต์ใช้กับของตัวเอง โดยสังเกตจากสิ่งที่ดี หนอนและแมลงไม้กิน วัตถุประสงค์ได้ตามบ้าน ใช้ได้ผลดีและไม่มีสารพิษตกค้าง การทำน้ำส้ม คว้นไม้ การทำน้ำหมักเศษอาหารเอาไว้ใช้ล้างหมูล้างผัก น้ำหมักผลไม้เอาไว้กินบำรุงร่างกาย และ ทำของใช้ในครัวเรือนเน้นการพึ่งตนเองและสอดคล้องกับธรรมชาติเป็นหลัก

1.3.4 ภูมิปัญญาชุดแต่งกายไททรงดำ เสื้อผ้า ชุดแต่งกายมีลักษณะเฉพาะของชาว ไททรงดำหรือลาวโซ่งมาตั้งแต่บรรพบุรุษที่เอกลักษณ์ด้านการแต่งกายแบบดั้งเดิมใน โอกาสต่าง ๆ หรือการประกอบพิธีกรรมสำคัญของชุมชน โดยผู้ชายลาวโซ่งมีเครื่องแต่งกายที่มีลักษณะเฉพาะ และเป็นแบบฉบับที่ตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายสีดำหรือสีคราม ประกอบด้วย เสื้อแขนยาวทรงกระบอก ปลายแขนปล่อยกว้างขนาดข้อมือของผู้ใส่ ผ้าหน้าตลอดติดกระดุมเงิน ยอดแหลมมีลวดลายเรียงกัน ถึงประมาณ 10-12 เม็ด ตัวเสื้อสั้นแค่อวและเย็บเข้ารูปทรงสอบ ปกเสื้อเป็นคอตั้ง ชายเสื้อด้านข้างผ่า ทั้ง 2 ข้าง เรียกว่า “เสื้อซอน” สวมคู่กับกางเกงขาสั้น ปลายแขนยาวปิดเข้า ขอบกางเกงส่วนเอวกว้าง แบบกางเกงขาก๊วยของคนจีน เรียกว่า “ส้วงก้อม” ใช้นุ่งทำงานทั่วไป และนิยมคาดผ้าขาวม้า หรือ คาดกระเป๋ามีลักษณะคล้ายรังผึ้งที่ทำด้วยผ้าสีดำสลับกับผ้าสีแดงและเหลืองประดับกระจกและ ปักลวดลายด้วยไหมสีต่างๆ อย่างสวยงาม มีฝาปิดเปิดได้ มีสายยาวทั้งสองข้างเย็บกลึงให้กลม ตอน ปลายเรียวเล็กและเย็บเป็นพู่ห้อยด้วยด้ายหรือไหมสีต่างๆ ทั้งสองข้าง เอาไว้สำหรับใส่ของใช้ ประจำตัวต่างๆ เช่น ยาสูบ หมากพลู

ส่วนผู้หญิงไททรงดำหรือลาวโซ่งจะนิยมนุ่งผ้าชิ้นพื้นสีดำ ทำมาจากผ้าฝ้ายแกม ไหมย้อมสีดำหรือสีครามแก่ มีลายทางสีขาวสลับพื้นสีดำเป็นลายทางเล็กๆ คล้ายลายบนผลแดงโม ตลอดทั้งผืน จึงเรียกว่า “ผ้าชิ้นลายแดงโม” ประกอบด้วยผ้า 3 ชิ้น ได้แก่ ผ้าชิ้นที่ 1 เป็นต้นชิ้นตรง เอว ไม่มีลวดลาย กว้างประมาณ 12 นิ้ว มีเนื้อผ้าที่หนากว่าตัวชิ้น เนื่องจากเอาไว้ซับเหงื่อ เป็น ส่วนบนของตัวชิ้น เรียกว่า “หัวชิ้น” ซึ่งจะเย็บติดกับผ้าชิ้นที่ 2 เป็นส่วนของตัวชิ้น มีสีดำสลับลาย ทางสีขาว นำมาเย็บติดกับหัวชิ้นและส่วนที่ 3 มีลวดลายเป็นริ้วสีขาวสองสามริ้วสลับกัน มีขนาด

กว้างประมาณ 1 นิ้ว เย็บติดกับผ้าชั้นที่ 2 เรียกว่า “ตีนชั้น” ถ้าหากผู้หญิงสามีตายต้องเลาะตีนชั้นออกเพื่อเป็นการไว้ทุกข์ให้สามี เมื่อออกทุกข์จึงนำมาเย็บติดกันใหม่ ตามปกติเวลาอยู่บ้านมักจะใส่ผ้าชั้นคู่กับ “เสื้อห้อย” เป็นเสื้อแขนกุดตัวเสื้อสั้น คอเล็ก มีกระดุมผ่าหน้า หรือใช้ผ้าเปียวกาคอก โดยมักจะปักลวดลายไว้ที่ชายทั้งสองข้างด้วยไหมสีแดง สีส้มหรือสีเขียว โดยผู้หญิงที่แต่งงานแล้วมักจะใช้ผ้าเปียวสีดำหรือสีครามแก่ ส่วนหญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานมักจะใช้ผ้าเปียวสีอื่นต่างๆ บางครั้งนิยมใช้ผ้าเปียวล้อมคอ หรือพาดไหล่ เวลาที่มีงานรื่นเริง ไปทำบุญ หรือเวลาที่ออกนอกบ้าน ผู้หญิงชาวลาวโซ่งจะนิยมใส่ “เสื้อก้อม” ซึ่งเป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอกเย็บเข้ารูป คอตั้ง ผ่าอกตลอดทั้งตัว และติดกระดุมเงินประมาณ 10 เม็ด

การแต่งกายในโอกาสสำคัญ หรือกิจกรรมตามประเพณี คนไททรงดำหรือลาวโซ่งจะใส่เสื้อฮี ซึ่งถือเป็นชุดใหญ่ของคนไททรงดำหรือลาวโซ่งที่ใช้สวมใส่เพื่อประกอบงานพิธีต่าง ๆ เป็นเสื้อผ้าฝ้ายย้อมครามและมีสองด้าน โดยด้านที่ใช้ในงานมงคลมักจะใช้เศษผ้ามาตกแต่งที่ปลายแขนและด้านข้างเท่านั้น ส่วนอีกด้านของเสื้อมักใช้ในงานอวมงคล โดยเฉพาะมีไว้สำหรับคลุมศพเท่านั้น เป็นไปตามความเชื่อของคนไททรงดำหรือลาวโซ่งที่ว่าด้านที่มีลวดลายสวยงาม หรือที่เรียกกันว่า “ด้านผิด” หมายถึง ความไม่ดี ซึ่งมักจะปักตกแต่งรอบคอ ชายเสื้อและตามรอยตะเข็บเสื้อทุกแห่งด้วยเศษผ้าไหมสีต่างๆ ในด้านนี้ให้ใส่ไว้ด้านในเพื่อปกปิดลวดลายและเทคนิคการปักผ้าของแต่ละตระกูล เสมือนเป็นการสอนว่าให้อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่โอ้อวด

1.3.5 การละเล่นและดนตรีพื้นบ้าน การละเล่นของไททรงดำที่สืบทอดกันมาในชุมชน อาทิ การเล่นคอนฟ้อนแคนเป็นการละเล่นที่ใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีของภาคอีสาน อาศัยเสียงอันเป็นธรรมชาติ มีความไพเราะลึกซึ้งกินใจ เรียกว่า เซ็งแคน เป็นการฟ้อนประกอบการเป่าแคน โดยแบ่งการฟ้อนออกเป็น 2 ฝ่ายชายหญิง ฝ่ายชายเป่าแคนไปด้วยลีลาการเกี่ยวพาราตี การเซ็งแคนเป็นการฟ้อนที่เป็นอิสระแต่ละคู่ ปัจจุบันมีนายสุทัศน์ หล่อทอง สืบทอดได้มีแนวคิดที่จะรวมตัวโดยการนำเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านมาเล่นดนตรีใช้ดนตรีพื้นเมืองอีสาน ใช้ลายเซ็งบั้งไฟ เพลงลาวดวงเดือนและออกซุ้มของเพลงลาวแพน

1.3.6 การแปรรูปอาหารพื้นบ้าน ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน นิยมรับประทานอาหารที่มีรสจัด ไม่นิยมปรุงแต่งหรือตกแต่งให้ประณีตสวยงาม รสชาติอาหารและกลิ่นมีเอกลักษณ์แตกต่างจากภูมิภาคอื่น ๆ มีกลิ่นมะเขิน หรือเรียกว่า พริกพราน เป็นเม็ดเล็ก ๆ เมื่อสุกจัดจะมีสีดำ เท่ากับเม็ดมะละกอ มีเปลือกหุ้มเม็ด โดยใช้เปลือกปรุงรสแต่ละโอกาสของงานหรือพิธีกรรมจะกำหนดไว้ เช่น แกงหยัะหรือหยวกกล้วย กินงานศพ แกงหน่อไม่ต้องกินงานเสน จู๊บผักใส่ปลากินงานปาดตง อาหารพื้นบ้านของชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ได้มีการ

พัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน อาทิ การแปรรูปอาหารปลา ร้า กะปิ และน้ำพริก โดยมีนางบรรจง เอี่ยมพิมพ์ ประชาญ์ด้านอาหารพื้นบ้านเป็นผู้รวมกลุ่มแม่บ้านและจัดทำเป็นอาชีพเสริม

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน หรือลาวโซ่ง ได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานที่หนองบัวน้อย ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพเป็นที่ลุ่มหนองน้ำ ต่อมาเกิดอุทกภัยน้ำท่วม จึงได้ย้ายขึ้นมาอยู่บนเนินจึงได้เปลี่ยนชื่อชุมชนเป็นบ้านหนองเนิน ความเป็นเครือญาติของไททรงดำเกิดการรวมกลุ่มกันอย่างหนาแน่น สร้างบ้านเรือนอยู่ใกล้ชิดติดกัน โดยมีจุดศูนย์กลางร่วม คือ วัดหนองเนินและโรงเรียนบ้านหนองเนิน ส่วนใหญ่ชุมชนไททรงดำบ้านหนองเนินประกอบอาชีพด้านการเกษตร ได้แก่ ทำนา ทำไร่ และทำสวน เป็นต้น ในยามว่างก็จะทำหัตถกรรมการจักสาน เครื่องมือ อุปกรณ์สำหรับใช้ในครัวเรือน

ด้วยสถานภาพของชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนินมีความโดดเด่นในด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อการนับถือผีบรรพบุรุษมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวไททรงดำ แต่ในปัจจุบันวัฒนธรรมประเพณีและความเชื่อเริ่มขาดคนรุ่นหลังรักษาและสืบทอด เช่น พิธีกรรมการเล่นเรือ การเรียกขวัญ การเตรียมตัวก่อนตาย เป็นต้น นอกจากนี้ปัญหาที่ประสบในชุมชนจากการระดมความคิดเห็น พบว่า องค์กรทางสังคมในพื้นที่ขาดการเชื่อมโยงและประสานการพัฒนาที่ต่อเนื่อง โดยเฉพาะท้องถิ่น ท้องที่ และองค์กรชุมชน ส่วนด้านความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี คนรุ่นใหม่ขาดการสืบสาน สืบทอด การตระหนักเป็นคุณค่าและความสำคัญในเชิงวิถีชุมชน ในขณะที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมีการรวมกลุ่มทำกิจกรรมแต่ยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนากลุ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์ และการสร้างสรรค์ให้เชื่อมโยงกับความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์

สำหรับสิ่งที่ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนินได้กำหนดแนวทางด้วยการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรทางสังคมในพื้นที่เพื่อประสานการพัฒนาที่ต่อเนื่องในรูปของคณะกรรมการทั้งภายในและภายนอกในการส่งเสริมกิจกรรมชุมชนวัฒนธรรม ในส่วนของความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมเน้นการส่งเสริมคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะนักเรียนในโรงเรียนเข้ามามีส่วนในการสืบสาน สืบทอด และเรียนรู้วิถีชุมชน ในขณะที่การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน จำเป็นต้องเน้นการการอบรมให้ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากร ศักยภาพของกลุ่ม การพัฒนากลุ่มผลิตภัณฑ์เพื่อรองรับการท่องเที่ยวในชุมชน

2. ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง

ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง มีประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเขาทอง สันนิษฐานที่ 1 เป็นชาวมอญอพยพสมัยกรุงศรีอยุธยา จากเมืองเมาะตะมะ เพื่อหนีภัยสงครามในประเทศพม่า โดยมีการตั้งหลักแหล่งในอำเภอทัพทัน อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และต่อมาได้โยกย้ายถิ่นฐาน

หาที่ทำมาหากิน อาจจะมีบางกลุ่มอพยพเข้ามาอยู่ในตำบลเขาทอง ข้อสันนิษฐานที่ 2 บรรพบุรุษดั้งเดิมของเขาทองเป็นชาวมอญ โดยมีหลักฐานเป็นพระประธานในโบสถ์วัดเขาทองหันหน้าไปทิศตะวันตก ซึ่งเป็นประเพณีของชาวมอญที่ว่าเมื่อไปตั้งหลักแหล่งที่ใดก็ตามก็ต้องสร้างพระพุทธรูปหันหน้าไปทางเมืองหงสาวดี ซึ่งเป็นเมืองหลวง นอกจากนี้ยังมี เสาหงส์ คือ เสาสูง มีรูปปั้นตัวหงส์ อยู่บนหัวเสาตั้งอยู่หน้าวัดหันหน้าไปทางเมืองหงสาวดี และข้อสันนิษฐานที่ 3 “บ้านเขาทอง” ในทางทิศใต้ มีเนินเขาเตี้ยมีหินและเนื้อดินสีแดง สีเหลืองทองอยู่ลูกหนึ่งชาวบ้านเรียกชื่อตัวเองว่า “บ้านเขาป่าบัวทอง” ต่อมาภาษาได้กร่อนไป ภาษาถิ่นพูดตามชาวบ้านมักจะเรียกว่า “บ้านเขาป่าปะทอง” และได้กร่อนเป็น “บ้านเขาทอง” ในที่สุดปัจจุบันเนินเขาลูกนี้เป็นที่ตั้งของวัดเก่าแก่คู่บ้านวัดหนึ่ง คือ วัดเขาทองพุทธาราม (หนังสือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เชิดชูวัฒนธรรมและภูมิปัญญา อันเป็นเอกลักษณ์ : สภาวัฒนธรรมเขาทอง, ม.ป.ป.: 9)

ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง อยู่ในเขตตำบลเขาทอง อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอำเภอพยุหะคีรี และอยู่ทางทิศใต้ของตัวจังหวัดนครสวรรค์ มีทางคมนาคม ติดต่อกับทางอำเภอและทางจังหวัดได้สะดวกทั้งทางรถยนต์และรถไฟ มีระยะทางห่างจากอำเภอและจังหวัด 20 กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 74 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 52,673.75 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบสูงเหมาะแก่การทำนา ทำไร่ เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น การปกครองแบ่งออกเป็น 12 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านใหม่, หมู่ที่ 2 บ้านเหนือ, หมู่ที่ 3 บ้านเหนือกลาง, หมู่ที่ 4 บ้านใหม่, หมู่ที่ 5 บ้านเขาทอง, หมู่ที่ 6 บ้านสระบัวน้อย, หมู่ที่ 7 บ้านชุมดินแดง, หมู่ที่ 8 บ้านสระบัว, หมู่ที่ 9 บ้านนอก, หมู่ที่ 10 บ้านป่าบัวทอง, หมู่ที่ 11 บ้านฉอกสวรรค์, หมู่ที่ 12 บ้านบัวทองใหม่

2.1 การตั้งถิ่นฐานของประชาชนตำบลเขาทอง ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบสูงและที่ราบเชิงเขาเป็นส่วนใหญ่ เหมาะแก่การทำนา ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ โดยมีทางรถไฟตัดผ่านกลางพื้นที่ของตำบล ทำให้ชุมชนถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มชุมชน คือ ชุมชนทางด้านตะวันออกของทางรถไฟ ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ประกอบด้วยหมู่บ้าน 12 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านใหม่ บ้านใหม่, บ้านเหนือ บ้านเหนือกลาง บ้านเขาทอง บ้านสระบัวน้อย บ้านชุมดินแดง บ้านป่าบัวทอง บ้านนอก บ้านฉอกสวรรค์ บ้านสระบัวและบ้านบัวทองใหม่ ในส่วนของชุมชนทางด้านตะวันตกของทางรถไฟ ได้แก่ บ้านเขาทองและบ้านเหนือกลาง

ด้วยสภาพพื้นที่ของชุมชนตำบลเขาทองที่เป็นที่ราบสูงและที่ราบเชิงเขาขกตัว เหมาะสำหรับการทำอาชีพการเกษตรส่วนใหญ่การทำนาเป็นอาชีพหลักรองลงมาคือทำไร่เลี้ยงสัตว์สภาพทางภูมิศาสตร์ของชุมชนตำบลเขาทอง พื้นที่เป็นที่ราบค่อนข้างไม่มีแม่น้ำลำธารไหลผ่านจึงอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติเมื่อทำนาได้ข้าวแล้วจะแบ่งข้าวไว้กินภายในครอบครัวให้พอตลอดปีนอกนั้นจึงจะ

เหลือไว้ขายหรือแลกกับสิ่งของที่จำเป็นและต้องใช้ ดังนั้นทุกบ้านจึงมีขี้ไต้เก็บข้าว ส่วนการปลูกพืชผัก ผลไม้อื่น ๆ เป็นเพียงการปลูกไว้รับประทานในครัวเรือน และแบ่งปันญาติมิตรเพื่อนบ้าน เหลือจึงขาย เมื่อการเปลี่ยนแปลงยุคเกษตรกรรมแบบตะวันตกเริ่มเข้ามาในประเทศไทย ตำบลเขาทอง ได้รับเอาวิธีการผลิตพืชผลเกษตรเข้ามาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการทำงานเกษตรแบบเดิมจากการปลูกพืชผสมผสาน ปลูกข้าวเป็นหลัก มาเป็นการปลูกพืช ผลไม้เชิงเศรษฐกิจเพียงชนิดเดียวเป็นหลัก ได้แก่ อ้อย มันสำปะหลัง ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ถั่ว งา เป็นต้น

2.2 ลักษณะสังคมและวัฒนธรรม ตำบลเขาทอง เชื่อว่าเป็นชาวมอญอพยพย้ายถิ่นฐาน เข้ามาหาที่ทำมาหากินไปเรื่อย ๆ อาจจะมีบางกลุ่มอพยพเข้ามาอยู่ในเขตตำบลเขาทอง สมัยโบราณนั้น การอพยพโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐานในตำบลเขาทอง คนในตำบลเขาทองส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยมีวัดเขาทอง เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนมาตั้งแต่อดีตจากนั้นตั้งถิ่นฐานที่ต่อเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน ลักษณะทางสังคมของตำบลเขาทองจึงมีความสัมพันธ์เชิงเครือญาติสูง รู้จักคุ้นเคยกันมาตั้งแต่ครั้งปู่ ย่า ตา ยาย มีการนับญาติโยงถึงกันเกือบหมด เด็กจึงให้ความเคารพผู้ใหญ่ และผู้น้อยให้ความเคารพผู้อาวุโส ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติจึงทำให้คนในชุมชนมีประสบการณ์ของชีวิตทั้งสุขและทุกข์ร่วมกันมาโดยตลอดนอกการมาการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในพอลิงเทศกาลที่ก็มีการมารวมตัวกันของคนในชุมชนตำบลเขาทองจึงทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น ประเพณีจับข้อมือสาว ทำบุญหน้าศาล เป็นต้น

2.3 ศาสนสถานและสถานที่สำคัญ

2.3.1 วัดเขาทอง วัดเขาทองเดิมชื่อวัดสุวรรณคีรีท่าโขลง ได้เปลี่ยนชื่อว่า วัดเขาทอง เมื่อพระครูนิรันดรศีลคุณ (วัน หมี่ทอง) เป็นเจ้าอาวาส เพื่อให้ตรงกับชื่อหมู่บ้านเขาทอง วัดเขาทองได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ.2197 อายุของวัดเขาทองตั้งแต่เดิมจนถึงปัจจุบันนี้ มีอายุประมาณ 357 ปีเศษ พระประธานในอุโบสถ เป็นพระสมัขุโขทัย ปางสะดุ้งมาร หน้าตักกว้าง 40 นิ้ว เป็นพระหน้าบาง ซึ่งหล่อด้วยเนื้อทองสัมฤทธิ์ ในบริเวณลานวัดเดิมของเก่าเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และต่อมาสร้างเป็นมณฑปครอบของเก่า มีพระพุทธรูปบาทจำลอง และรูปหล่อหลวงปู่เดิม ทางทิศตะวันตกของวัดมีสระน้ำ 1 ลูก ชาวบ้านเรียกว่า สระวัด เป็นสระเก่า ต่อมาเมื่อ พ.ศ.2521 ได้บูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ และได้อาศัยใช้น้ำนี้มาจนถึงปัจจุบัน ทางทิศตะวันออกมีสระอีก 1 ลูก สร้างเมื่อ พ.ศ.2471 โดยพระมหาผัน รัญญผล ภายในบริเวณสระด้านในระดับหินถือปูนทั้ง 4 ด้าน บนคันสระสร้างศาลารับน้ำฝนบนคันสระ 6 หลัง ครั้นในสมัยรัชกาลที่ 7 ได้บริจาคทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ 1,500 บาทปรับปรุงสระลูกนี้ และพระราชทานพระพุทธรูปมาประดิษฐานที่สระนี้ ให้ชื่อสระลูกนี้ว่า “สระชลาลัยรัญญผลประสิทธิ์”

2.3.2 วัดเขาทองพุทธาราม (วัดป่าบัวทอง) หรือ วัดปะทอง (พบทอง) สถานที่เดิม ชาวตำบลเขาทองเรียกเขตที่อยู่อาศัยนี้ว่า บ้านป่าบัวทอง และเรียกวัดแห่งนี้ว่า วัดป่าบัวทอง บริเวณวัดในอดีตเป็นเนินสูงๆ คล้ายภูเขาเตี้ย ๆ พื้นที่ที่สูงจากพื้นดินปกติประมาณ 4 เมตร เนือดินลูกรังสีแดง เพราะมีแร่เหล็กผสมอยู่ เป็นหลุมเป็นบ่อขนาดใหญ่และลึกอยู่โดยรอบ เนื่องจากการรถไฟแห่งประเทศไทย ได้ขุดเอาดินไปถมที่รางรถไฟ สิ่งก่อสร้างที่มีอยู่ในเนินเขาสูงแห่งนี้คือ เจดีย์ 1 องค์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก มีสภาพชำรุดหักพัง เหลือแต่ฐานและอิฐเก่าๆ เป็นหลักฐาน ปัจจุบันมีพระครูใบฎีกาเชื้อม ชุติษฐโร เป็นเจ้าอาวาสวัด

2.3.3 วัดเหนือ (พระไม้) หรือวิหารสระวัดเหนือ ตามตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า วิหารหลวงพ่อสระวัดเหนือ คงสร้างพร้อมกับวัดเขาทอง และวิหารหลวงพ่อวัดใต้ โดยเศรษฐีชาวมอญเป็นพ่อค้า มาค้าขายที่บ้านเขาทอง ชื่อว่า นายก้อนทอง เศรษฐีมีภรรยา 2 คน พ่อค้าคนนี้สร้างวัดอยู่ตรงกลาง คือวัดเขาทองปัจจุบัน ส่วนภรรยาหลวงสร้างวัดเหนือ และภรณาน้อยสร้างวัดใต้ พระพุทธรูปในวิหารหลวงพ่อสระวัดเหนือสร้างด้วยไม้แกะสลักมีหลายองค์ สันนิษฐานว่า อาจจะมาจากทางภาคเหนือ หรือภาคอีสาน ซึ่งนิยมสร้างพระพุทธรูปไม้แกะสลัก ทั้งพระพุทธรูปยืนหรือนั่ง ต่อมาก็ถูกขโมยไปหลายองค์ และคณะกรรมการวัดได้ก่อสร้างขึ้นมาใหม่ทดแทนองค์ที่หายไป ในบริเวณข้างวิหารมีสระน้ำลูกใหญ่ คนโบราณเล่ากันว่าถ้าใครได้ดื่มน้ำสระวัดเหนือแล้วจะต้องอยู่เขาทองเป็นเขยเขาทอง หรือสะใภ้เขาทองไปตลอด เดือน 3 ขึ้น 9-10 ค่ำ จะมีงานประจำปีสมโภชหลวงพ่อสระวัดเหนือทุกปี

2.3.4 วัดใต้ (หลวงพ่อเพชร) หรือ วิหารสระวัดใต้ ตามตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่า วัดเขาทองปัจจุบันนี้มีเศรษฐีชาวมอญเป็นพ่อค้ามาอยู่บ้านเขาทอง เศรษฐีผู้นี้ชื่อว่า นายก้อนทอง เศรษฐี มีภรรยา 2 คน เมื่อสามีสร้างวัดเขาทอง ภรรยาหลวงและภรณาน้อย ก็คิดสร้างวัดกันคนละวัด ภรรยาหลวงสร้างวัดเหนือและขุดสระลูกใหญ่ไว้ 1 ลูก วัดเหนือมีพระพุทธรูปแกะสลักด้วยไม้หลายองค์ สันนิษฐานว่าอาจจะมาจากทางเหนือ หรือจากภาคอีสาน เนื่องจากหมู่ 3 มีคนไทยจากอพยพภาคเหนือและภาคอีสาน เข้ามาอยู่ด้วย ส่วนภรณาน้อย ไปสร้างวัดใต้ปัจจุบันอยู่บริเวณสระบัว วัดใต้ในอดีตมีเจดีย์ 1 องค์ มีหลวงพ่อวัดใต้ 1 องค์ เจดีย์ได้พังทลายหายไป ส่วนหลวงพ่อวัดใต้ ต่อมาได้ย้ายไปตั้งอยู่ด้านมุมสระแก้ว ทิศตะวันตกเฉียงใต้จนถึงปัจจุบันนี้ ตามตำนานมีการเล่ากันมาว่า เมื่อสร้างวัดเขาทอง วัดเหนือและวัดใต้แล้ว เศรษฐีได้ตั้งเสาตะลุงขึ้นต้นหนึ่ง (เสาตะลุงมีลักษณะเป็นเสาใหญ่สูงปลายยอดควั่นคล้ายเจดีย์แหลม) ตั้งอยู่หน้าวัดเขาทอง และอธิษฐานว่าจะไม่เอนเอียงไปข้างใดจะรักภรรยาทั้งสองอย่างเท่าเทียมกัน เหมือนเสาตะลุงต้นนี้ แต่ในจิตใจลึกๆ ก็ยังรักผูกพันภรณาน้อยมากกว่าภรรยาหลวง ภายหลังปรากฏว่าเสาตะลุงต้นนี้ได้เอนไปทางวัดใต้

ซึ่งเป็นวัดที่ภรรยาช่วยสร้างขึ้น ปัจจุบันนี้สภาพวัดได้ไม่เหลือร่องรอยไว้ให้เห็นนอกจากสระบัว มีการจัดงานประจำปีปิดทองไหว้พระหลวงพ่อดุสิตได้ ประมาณขึ้น 12-13 ค่ำ เดือน 3 ทุกปี

2.3.5 ศาลเจ้าเงิน หรือ ศาลเจ้าเขาทอง เดิมนี้เป็นเพียงศาลเล็กๆ อยู่คู่กับชุมชนมาตั้งแต่สมัยใดไม่มีใครทราบ จากคำบอกเล่าของนายชื่น เหมชาติวิรุฬห์ มีชินแสมาขอบอกให้สร้างศาลขึ้นมาใหม่ตรงที่เก่า มีการเสี่ยงทาย ในลักษณะการเสี่ยงทายจะเป็นการโยนไม้ให้มีลักษณะ 1 อัน กว่า 1 อันหงายขึ้น เพื่อกำหนดวันเวลาในการสร้างศาลเจ้าเงินขึ้นมาใหม่ และการเสี่ยงทายก็เป็นสำเร็จจึงได้สร้างศาลเจ้าเงินขึ้น ใน พ.ศ. 2550 ในตำบลเขาทองมีคนไทยเชื้อสายจีนเป็นจำนวนมาก จึงมีการรวมตัวกันเริ่มก่อสร้างศาลเจ้าเขาทอง และมีการจัดงานไหว้เจ้าในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน ของทุกปี

2.3.6 ศาลหนักพ่อตาเตี้ย เดิมนี้เป็นเพียงศาลเล็กๆ อยู่คู่กับชุมชนมาตั้งแต่สมัยใดไม่มีใครทราบ จากคำบอกเล่าของ ผู้ใหญ่จางง ล้อมริน ขยายเทียบกับตาสายเป็นคนสละที่ดินและอุทิศให้พร้อมสร้างศาลขึ้นมาใหม่ โดยมียายเทียนเป็นคนทรงหรือคนกลาง คนสร้างศาลคนแรก คือ ตาดีมกับตาวง ซึ่งมีความเชื่อกันว่า ถ้าไม่สร้างศาลครอบรั้วก็จะมีอันเป็นไป อาจจะมีการเตือนก่อน เช่น ลูกไม่สบายจึงต้องไปให้คนทรงหรือคนกลางมาดูว่าที่ลูกของตนไม่สบายนั้นมีสาเหตุอะไรหรือไม่ ศาลหนักพ่อตาเตี้ยอยู่ใน หมู่ 2 ในวันสำคัญก็จะมีการเผาข้าวหลามและนำไปวางไว้บนศาล

2.3.7 ศาลพ่อขุนด่าน ขุนดง ตามคำบอกเล่าของชาวเขาทอง แต่ก่อนเมื่อมีการเดินทางเข้าออกหมู่บ้าน จะต้องเดินตัดผ่านภูเขา เนื่องจากการคมนาคมยังไม่สะดวกเท่าปัจจุบัน การเดินทางข้ามผ่านภูเขาค่ะแต่ละครั้งนั้น ชาวบ้านจะนำก้อนหินมากองไว้ที่ไหล่เขา เพื่อเป็นการบอกกล่าวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือเจ้าป่าเจ้าเขา ให้ช่วยคุ้มครองตนให้เดินทางโดยสวัสดิภาพ โดยไหล่เขาที่ชาวบ้านจะนำหินมาวางนั้นจะอยู่ทางซ้ายมือ เมื่อเดินทางออกจากหมู่บ้าน ซึ่งปัจจุบัน คือ บริเวณสำนักสงฆ์หลวงพ่อบุญ ชาโน จากกองหิน เมื่อกาลเวลาผ่านไป ชาวบ้านมีความเชื่อและนับถือมากขึ้น จึงมีการตั้งศาลเล็กๆขึ้นในบริเวณดังกล่าว โดยที่เมื่อมีการตั้งศาลขึ้น ก็มีความเชื่อเรื่องของพ่อขุนด่านตามมา โดยที่ชาวบ้านบางท่านเล่าว่า เคยได้พบทหารรูปร่างกำยำ พร้อมด้วยดาบสองมือ อยู่บริเวณที่ตั้งศาลนั้น จึงเชื่อกันว่า ที่ศาลแห่งนี้เป็นที่ประทับของเจ้าพ่อขุนด่าน และมีเรื่องเล่าตามเชื่อสืบต่อกันมาว่า เจ้าพ่อขุนด่านนั้น เดิมที คือ ทหารของพระนเรศวรมหาราช เคยยกทัพเดินทางผ่านบริเวณหมู่บ้านเขาทองเมื่อครั้งนานมาแล้ว เมื่อท่านเสียชีวิต วิญญาณของท่านได้มาสิงสถิต และคอยปกป้องรักษาชาวบ้านที่นี่ และรวมไปถึงหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งนอกจากนี้เราจะสามารถพบเห็นศาลที่มีชื่อเรียกเดียวกันนี้ ได้ในหลายๆที่ของประเทศไทย และมีความเชื่อเรื่องเจ้าพ่อขุนด่านเคยเป็นทหารของพระนเรศวรเช่นเดียวกัน เมื่อมีการตัดถนนผ่านเข้าหมู่บ้าน ศาลของเจ้าพ่อขุนด่านได้

ถูกย้ายมาฝั่งตรงข้าม แต่ยังคงอยู่ในบริเวณไหล่เขาเช่นเดิม และเมื่อศาลชำรุดทรุดโทรมลง ชาวบ้านจะมีการมาสร้างศาลใหม่ครอบไว้ให้ตามความศรัทธา ซึ่งลุงชื่นหรือ นายชื่น เหมชาติวิรุฬห์ เจ้าของพื้นที่บริเวณนั้นในเวลาต่อมา เป็นอีกท่านที่เคยสร้างศาลใหม่ถวายพ่อขุนด่านเพื่อเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านเขาทอง

จนกระทั่งในเวลาต่อมา ศาลที่สองและสามได้เกิดขึ้นตามความเชื่อของคนทรงหรือคนกลางและชาวเขาทองเอง ว่ามีพ่อขุนดง และแม่ขุนเมือง สองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณนั้นด้วย เพื่อช่วยปกป้องรักษาชาวบ้านให้อยู่อย่างร่มเย็น ชาวบ้านจึงสร้างศาลอีกสองหลังขึ้นถวาย โดยตั้งศาลทั้งสามเรียงกันดังนี้ คือ ศาลแรกคือศาลเจ้าพ่อขุนดง ซึ่งคนทรงได้กล่าวไว้ว่าเป็นพี่ชายของเจ้าพ่อขุนด่าน ศาลที่สอง ซึ่งอยู่ตรงกลาง คือศาลของเจ้าพ่อขุนด่าน และศาลที่สามสุดท้าย คือ ศาลของเจ้าแม่ขุนเมือง ซึ่งเชื่อกันว่า คือ ภรรยาของเจ้าพ่อขุนด่าน ศาลทั้งสามนี้ได้รับความเคารพและศรัทธาจากชาวบ้านในตำบลเขาทองเองและใกล้เคียง เมื่อศาลชำรุดและเก่าลงชาวบ้านเชื่อกันว่า ถ้ามาบนที่ศาลแห่งนี้ เมื่อได้ในสิ่งที่ต้องการ จะต้องนำศาลใหม่มาถวายคืนพร้อมห้วหมู และเครื่องเซ่นไหว้ จึงทำให้ก่อนที่จะมีการก่อสร้างศาลหลังใหม่ทั้งสามหลังนี้สามารถพบเห็นศาลพระภูมิที่ชาวบ้านนำมาถวายอยู่หน้าศาลเจ้าพ่อตั้งอยู่หน้าศาลใหญ่อยู่หลายหลัง ปัจจุบันมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์ ได้มาจัดตั้งที่บริเวณใกล้เคียงนี้ เล็งเห็นว่า ศาลพ่อขุนด่าน ขุนดง และแม่ขุนเมือง มีความสำคัญต่อชาวบ้านเขาทองทางด้านจิตใจเป็นอย่างมาก จึงจัดสร้างศาลขึ้นใหม่ โดยที่ศาลทั้งสามจะมีความแข็งแรงและโอ่อ่ามากขึ้น เพื่อจะได้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ชาวตำบลเขาทองได้เคารพกราบไหว้ (ที่มา : จากคำบอกเล่าของ นายชื่น เหมชาติวิรุฬห์ , นางย้อย ลินฐพรหม และ ท้าวลอย (คนกลาง) และนายล้ำ เล็กสุกศรี)

2.3.8 ศูนย์วัฒนธรรมเขาทอง เป็นอาคารยกสูงอยู่ภายในบริเวณพื้นที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบลเขาทอง ก่อสร้างเมื่อ ปี 2555 เป็นแหล่งรวบรวมข้อมูลประวัติศาสตร์ตำบลเขาทอง การแสดงพื้นบ้านตำบลเขาทอง สถานที่ในการจัดกิจกรรมการสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ในปี 2556 ศูนย์วัฒนธรรมตำบลเขาทองได้มีการขยายพื้นที่สำหรับจัดตั้งศูนย์ผู้สูงอายุเขาทอง ด้วยความร่วมมือระหว่างองค์การบริหารส่วนตำบล สภาวัฒนธรรมตำบล มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์ และประชาชนตำบลเขาทอง

2.4 วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ ชุมชนบ้านเขาทองมีวัฒนธรรมและประเพณี วิถีชีวิตที่ยึดถือปฏิบัติกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิม อาทิ การนับถือผีและการนับถือพุทธศาสนาอย่างผสมกลมกลืนกัน วัฒนธรรมและประเพณีมีหลากหลาย ด้านการแต่งกาย ด้านอาหารการกิน ประเพณีงานบุญ ความเชื่อและค่านิยมชาวมอญที่ใช้การนับญาติ การนับถือผีทางฝ่ายชายร่องรอยหลงเหลือจากการนับถือ “หม้อตาปู่ด้าน” พิธีกรรมเลี้ยงผีที่นับญาติทางฝ่ายหญิง

เรียกว่า “งานปี” และการนับถือ “หม้อตายนอดตายย” กลายเป็นพิธีกรรมสำคัญของชุมชน พิธีทำบุญข้าวหลามในเดือนสาม ที่ชาวเขาทองเรียกว่า “งานทำบุญหน้าศาล” โดยการนิมนต์พระไปทำบุญ พิธีดังกล่าวพ้องกับพิธีทำบุญข้าวหลามหรือทำบุญข้าวจี๋ของชาวลาวพวนในอำเภอท่าตะโก

2.4.1 ประเพณีงานปี ประเพณีงานปีของบ้านเขาทอง เป็นประเพณีเช่นไหว้ผีปู่ย่าตายาย ผีโรง ซึ่งแต่เดิมนั้นชื่อเต็มว่า “ผีโรงเรื่อน” ผู้รับมรดกจะต้องแขวนผีเรื่อนไว้ที่บ้านเรือนของตน ต้องดูแลรักษาอย่างดี เมื่อมีบุตรธิดามีเหย้ามีเรือนจะมอบต่อๆ กันไป บ้านที่มีผีโรงส่วนใหญ่จะใช้หม้อดินเล็กๆ มีเชือกผูกคอหม้อแขวนไว้ บางบ้านเป็นกระบอกลมไม้ไผ่ และมีผ้าขาวห่อแขวนคู่ไว้ แต่ในปัจจุบันไม่ค่อยมีแล้ว ซึ่งภายในผ้าขาวจะมีเบี้ยจัน 3 ตัวกับจี๊ฝิ่งก้อนกลมๆ หนึ่งก้อน เบี้ยจันในที่นี้หมายถึงเบี้ยที่ใช้แทนเงินในสมัยก่อน ซึ่งเป็นเปลือกหอยชนิดหนึ่ง เบี้ยจันทั้ง 3 ตัวประกอบกันโดยใช้จี๊ฝิ่งเป็นตัวเชื่อม วางไว้บนสำลี ห่อหุ้มด้วยผ้าขาว แล้วใช้เชือกผูกแขวนไว้คู่กับหม้อดินข้างในมีผ้าขาวปูไว้ที่ก้นหม้อ แล้วใส่จี๊ฝิ่งที่ปั้นเป็นก้อนเล็กๆ เทาไข่จิ้งจก เรียกว่า ไข่ ใส่ลงไป ในหม้อ บางทีก็ใส่หมากพลูเข้าไปด้วย แล้วโรยด้วยขมิ้น หรือแป้ง ผู้ที่รับมรดกจะต้องนำเบี้ยจันและจี๊ฝิ่งออกมาอาบน้ำปะแป้ง ทาขมิ้น เครื่องหอมเปลี่ยนเครื่องสำลีใหม่ในเดือน 6 นอกจากผีโรงเป็นมรดกแล้ว แต่ละหมู่บ้านยังมีผู้จัดเจนเกี่ยวกับพิธีกรรม เรียกว่า “ท้าว” หรือ “ท่านท้าว” ท้าวต้องเป็นผู้หญิงสูงอายุมีความประพฤติดี เป็นที่นับถือของคนทั่วไป ท้าวนี้อาจเป็นผู้รักษาประเพณีไหว้ผีไว้เป็นผู้ที่มีบทบาทในการประกอบพิธีทุกอย่าง การจัดงานปีในอดีตจะจัดในปีที่มีเดือนแปดสองหน ประมาณเดือนเจ็ด หรือ 3 ปีมีหนึ่งครั้ง แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนมาไหว้ปีเว้นปี หรือ 3 ปี สองครั้ง ในการจัดงานจะมีการแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ไม่ได้รวมไว้ทีเดียว โดยจัดให้อยู่ทางด้านหน้าวัดเขาทอง บริเวณใกล้ๆ กับสระแก้วในเขตหมู่ที่ 4 และบริเวณด้านเหนือของหมู่บ้าน โดยจัดให้มีพร้อมกัน ในวันแรม 2 ค่ำ เดือน 7

2.4.2 ประเพณีการทำบุญหน้าศาล ชาวเขาทองมีประเพณีการทำบุญหน้าศาลเจ้า โดยกำหนดเอาวันสิ้นเดือนยี่ของทุกปี ทุกบ้านจะเผาข้าวหลามไว้เพื่อนำมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผีบรรพบุรุษ และผี

2.4.3 ประเพณีงานบุญเดือนสาม จัดขึ้นที่วัดเหนือ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน เป็นวัดเก่าแก่แต่ไม่มีการบูรณะ และเป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์ การทำบุญเดือนสาม เป็นการทำบุญประจำปีในวันขึ้น 7 ค่ำ เดือน 3 มีการสวดมนต์เย็น ไหว้พระ และปิดทองพระพุทธรูปในวิหาร มีมหรสพในตอนกลางคืน 1 คืน เช่น ลิเก ภาพยนตร์ ในตอนเช้าจะมีการทำบุญเช้าโดยนิมนต์พระจากวัดเขาทองมาสวด วันขึ้น 8 ค่ำ เดือน 3 จะมีการสวดมนต์เย็น ไหว้พระ และปิดทองพระพุทธรูปในวิหารวัดใต้ มีมหรสพในตอนกลางคืน เช่น ลิเก ภาพยนตร์ ในตอนเช้าจะมีการทำบุญเช้าโดยนิมนต์

พระจากวัดเขาทองมาสวด เนื่องจากวัดใต้ ซึ่งตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ของตำบลเขาทอง มีเพียงวิหาร และมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ภายใน ไม่มีพระสงฆ์ประจำวัด

2.4.4 ประเพณีงานตรุษสงกรานต์ ประเพณีวันสงกรานต์ของชาวเขาทอง มีตรุษ 5 วัน และสงกรานต์ 6 วัน คำว่าตรุษ 5 วัน หมายถึง มีการทำบุญเตรียมงานก่อนถึงสงกรานต์เป็นเวลา 5 วัน โดยเริ่มนับตั้งแต่วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 5 จะมีการทำบุญที่วัดตอนเช้า ชาวบ้านในหมู่บ้านก็จะนำอาหารคาวหวานมาทำบุญเลี้ยงพระ ส่วนคำว่าสงกรานต์ 6 วัน หมายถึงตั้งแต่วันที่ 13 เมษายน นับไปอีก 6 วัน ซึ่งวันสุดท้ายของสงกรานต์ชาวเขาทองเรียกว่า “วันส่งซัง” ช่วงสงกรานต์ ตอนเช้าจะมีการทำบุญที่วัดเหมือนกับช่วงตรุษ ประเพณีการสาดน้ำ หรือรดน้ำดำหัว รวมทั้งการสงน้ำพระ จะทำเฉพาะวันที่ 15 เมษายนเท่านั้น ไม่เหมือนกับท้องถิ่นอื่นๆ ในจังหวัดนครสวรรค์ที่มีการเล่นตั้งแต่วันที่ 13 เป็นต้นไป เมื่อเสร็จจากการทำบุญในแต่ละวันแล้วจะมีการละเล่นต่างๆ เช่น การเล่นเพลงพิชฐาน การเล่นผูกชิงช้า การเล่นไสไม้การเล่นจับข้อมือสาว การเล่นเพลงซำเจ้าโลม การเล่นเพลงระบำบ้านไร่ การเล่นรำวงเขาทอง การเล่นเข้าผี เป็นต้น ซึ่งการละเล่นต่างๆ เหล่านี้ถือเป็นจุดเด่นของบ้านเขาทอง ในปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลเขาทอง ได้จัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์ และสืบสานประเพณีของชุมชนเอาไว้ไม่ให้สูญหายไป

ด้านความเชื่อ ความเชื่อที่เป็นวิถีชีวิตของคนตำบลเขาทองได้ยึดถือและปฏิบัติจนเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนมีหลากหลาย ที่สำคัญ

2.4.6 การแห่นางแมวขอฝน โดยนำแมวใส่ตะข้องแห่รอบตามหมู่บ้านเกือบทุกหลังคาเรือน ผู้อยู่บนบ้านใช้น้ำสาดแมวและคนร่วมขบวน หลังจากนั้นเจ้าของบ้านจะบริจาค เครื่องอุปโภค บริโภค อาทิเช่น หอม, กระทียม, น้ำปลา, ข้าวสาร และบริจาคเงิน เป็นต้น เมื่อครบ 7 วัน 15 วัน จะนำสิ่งของบริจาคไปรวมตัวกันตามท้องไร่ท้องนาเพื่อประกอบอาหารกินร่วมกันทุกคนที่เข้าร่วมในขบวนแห่แมว จะจัดทำในปีที่ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล

2.4.7 การสวดพลูโต (คาถาปลาช่อน) เป็นพิธีทางสงฆ์ในการขอฝน อีกวิธีหนึ่งโดยนิมนต์พระสงฆ์หมดทั้งวัดมา สวดพลูโต (คาถาปลาช่อน) ส่วนของที่นำไปถวายพระสงฆ์ ได้แก่ ขนมต้ม, นำน้ำไปคนละ 1 ถัง เพื่อใช้สงน้ำพระ ซึ่งจะกระทำกันในสมัยดั้งเดิม เป็นต้น

2.4.8 การทำบุญหน้าศาล ชุมชนวัฒนธรรมตำบลเขาทอง มีการทำบุญหน้าศาลเจ้า โดยกำหนดเอาวันสิ้นเดือนยี่ของทุกปี ทุกบ้าน ทุกหลังคาเรือนจะเผาข้าวหลาม โดยจะเผาวันแรม 14 ค่ำ เดือนยี่ ตอนเย็นมีการเจริญพระพุทธมนต์เย็นหน้าศาล ตอนเช้าวันแรม 15 ค่ำ เดือนยี่ จะมีการทำบุญหน้าศาลโดยทุกบ้านจะเอา ข้าวหลามที่เผาไว้มาถวายพระและถวายเจ้าพ่อบนศาล ทั้งนี้เพื่อเป็นการอุทิศส่วนกุศลผลบุญให้แก่ผีบรรพบุรุษปู่ย่า ตายาย เจ้าเมือง ผีทั่วๆ ไปด้วย

2.4.9 การเลี้ยงทายโดยแก้วตะไกร ชาวบ้านเขาทองมีพื้นฐานการนับถือผีบรรพบุรุษมาแต่ครั้งโบราณ ซึ่งการนับถือผีนี้น่าจะมีมาตั้งแต่ก่อนศาสนาพุทธเผยแผ่เข้ามาแล้ว เมื่อมีคนป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ญาติจะหาหมอมาทำพิธีเลี้ยงทายเพื่อถามว่าผีตนใดมาทักมาทายเป็นเหตุให้ผู้ถูกทักได้รับความเจ็บไข้ได้ป่วย พิธีการคือ ให้คนป่วยนอนหงาย ผู้ทำพิธีจะใช้กรรไกรหนีบหมากผูกเชือกเส้นเล็ก ๆ อาจจะเป็นเชือกสายสัญญาณก็ได้หย่อนตรงบริเวณอกหรือท้องผู้ป่วยโดยให้กรรไกรอยู่เหนือขึ้นมาเล็กน้อย จากนั้นญาติผู้ป่วยก็จะนำสิ่งของไปแก้ถวายจุดธูปบอกให้ผีตนนั้นมาสังเวท บางครั้งมีการช้ดข้าว พริกแห้งและเกลือ เช่น กำช้ดไปบนหลังคา, บนลานบ้าน, ตามใต้ถุนบ้าน พร้อมกับพูดว่า “ผีตายโหง ผีตายห้า ถูกเขามา เขาฟัน เขาปั้น เขารอน ตายเข้าไม่ได้กินข้าววาย (ข้าวเข้า) ตายสายไม่ได้กินข้าวผอก (ข้าวกลางวัน) ไปกินเสียนอก เสียนา มาเอาไปสู่ลูกสู่เมียมึงกินเนื้อให้หายเจ็บหายไข้” ก็เป็นอันเสร็จพิธี

2.4.10 พิธีเรียกขวัญ การเรียกขวัญ จะปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยหนัก หรือคนเสียขวัญ ตกใจ เช่น ประสบอุบัติเหตุก็จะมีการทำพิธีเรียกขวัญ เพื่อเชิญขวัญให้กลับเข้ามาอยู่กับเนื้อกับตัวอย่างทีคนโบราณเคยพูดว่า “ขวัญหนีดีฝ่อ” เมื่อขวัญกลับเข้ามาจะทำให้คนหายเป็นปกติดังเดิม วิธีการคือ ผู้ทำขวัญจะมีพานดอกไม้ ธูปเทียน สายสัญญาณ กล่าวเชิญขวัญ เสร็จแล้วก็มีการผูกข้อมือ ผู้ถูกเรียกขวัญด้วยด้ายสายสัญญาณมีการให้ศีลให้พรเป็นเสร็จพิธี

2.4.11 พิธีการทำนึ่งเกิด การทำนึ่งเกิด คือการให้ศีลให้พร แก่ผู้ถูกกระทำ การทำนึ่งเกิดมี 2 อย่าง คือ การทำนึ่งเกิดนาคและนึ่งเกิดท้อง พิธีการทำนึ่งเกิดนาค จะทำเมื่อเด็กชายอายุครบวช 20 ปีบริบูรณ์จะทำการอุปสมบท พ่อแม่จะนำไปฝากวัดกับพระอุปัชฌาย์เพื่อทำการท่องหนังสือสวดมนต์ คำขออุปสมบทเป็นเวลา 7 – 15 วัน สมัยโบราณนาคต้องแต่งตัวนุ่งขาว ถือสีลห้ามเที่ยวเตร่ไปไหน วิธีทำนึ่งเกิด เมื่อนาคอยู่วัดได้ 3 วัน ผู้ทำพิธีจะเอาข้าวสาร 3 กอบ 3 กำ และ 3 หยิบ ตำป่นให้ละเอียด เอาแป้งใส่หวดนึ่งเอาไปตองปิด แล้วใช้ผ้าขาวบางปิดทับบนนึ่งบนเตาพื้นใช้ฟืน 3 ด้วน เมื่อหม้อเดือดก็ทำพิธีเรียกขวัญนาค 1 จบ ทอดเบ็ย 1 ครั้ง แล้วเอาผ้าขาวที่คลุมหม้อมากระพือให้นาคได้กลิ่น 1 ครั้ง ทำอย่างนี้จนครบ 11 ครั้ง ทั้งนี้เพื่อให้นาคมีสติปัญญาดี ท่องหนังสือจำง่ายอยู่เย็นเป็นสุข ส่วนพิธีการทำนึ่งเกิดท้อง การทำเมื่อท้องแก่ใกล้คลอด มีบุตรคนแรก วิธีทำก็คล้ายกับการทำนึ่งนาค แต่เรียกขวัญ 9 จบ เสร็จมีการผูกข้อมือให้ศีลให้พรคนท้องแก่ใกล้คลอดเพื่อเป็นกำลังใจให้ลูกในท้องมีสติปัญญาดี เลี้ยงง่าย แป้งที่ใช้ทำพิธีนึ่งเกิดนำมาแบ่งกันกินในพิธีได้ให้หมดในวงนั้นห้ามนำออกไปกินที่อื่น หลังจากทำพิธีนึ่งเกิดแล้วก็จะมีการทำพิธีตั้งหม้อตา ย่า ตายาย ในคราวเดียวพร้อมกันด้วย

2.4.12 พิธีการไหว้ผี เลี้ยงผี (งานปี) พิธีการไหว้ผี เลี้ยงผี หรือ งานปี ชุมชนบ้านเขาทอง จะทำพิธีกรรมนี้ 3 ปีครั้งหนึ่ง เรียกว่า “งานสามปี” ในปีที่มีเดือน 8 สองครั้ง กำหนดทำใน

เดือน 7 ปัจจุบันทางตำบลจัดพิธีการไหว้ผีหนึ่งปีเว้นหนึ่งปี และเรียกงาน “งานปี” โดยกำหนดจัดกันในเดือน 7 และจะเลือกวันที่สะดวก พิธีการไหว้จะมี “ร่างทรง” ซึ่งเรียกว่า ท้าว เป็นผู้กำหนดวันที่ผู้ที่เป็ันท้าวได้ต้องเป็นผู้หญิงสูงอายุและสืบทอดตำแหน่งตามสายตระกูล บ้านเขาทองเป็นชุมชนใหญ่ของอำเภอพยุหะคีรี มีสายเครือญาติที่อยู่ต่างชุมชนทั้งใกล้และไกล เมื่อถึงเวลางานปี จึงมารวมกันอย่างพร้อมเพรียงและคับคั่ง ปัจจุบันในแต่ละรอบมีผู้เข้าร่วมพิธีการไหว้ผีจำนวนมาก จึงได้แบ่งการจัดงานเป็น 2 แห่ง คือ บ้านเหนือจะทำพิธีในบริเวณที่คณิศารณะข้างสระวัดเหนือ และบ้านใต้จะทำบริเวณป่าศาลเจ้า ในพิธีไหว้ผีมีท้าว หรือผู้ทำพิธีแห่งละ 1 คน และทำพิธีในช่วงเวลาใกล้กัน เป็นงานเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษของชาวบ้านเขาทอง บ้านไหนที่ต้องการทำงานปีให้กับบุตรหลานที่มีครอบครัวแล้วเพื่อให้อยู่ดีกินดี อยู่เย็นเป็นสุข ทำมาค้าขึ้น ก็ให้ปลุกศาลเพียงตา หลัง ศาลจะต่อเรียงติดกันยาวเป็นแถวประมาณ 100 – 300 ศาล แต่ละศาลจะมีผ้าขาวม้าใหม่คลุม มีเครื่องเช่นไหว้ผี เช่น ขนม 12 ชนิด มีนางเล็ด ขนมชะมุดมะพร้าว ขนมพิมถั่ว เป็ด ข้าวเหนียวแดง ข้าวเหนียวขาว ขนมลูกทรง(ทำจากแป้งข้าวเหนียว) ลูกโคน เมียง ขนมจีน ผลไม้ ได้ศาลลงมามีมะพร้าว 1 ลูก เวลาประมาณสี่โมงเช้าร่างทรงเจ้าพ่อจะมาชมศาลร้องรำทำเพลงกันสนุกสนานจบลงด้วยการผ่ามะพร้าวเสี่ยงทายเป็นอันเสร็จพิธี “งานปี” นี้จะเกี่ยวโยงกับการนับถือผี ตายอด ตายาย หรือผีโรง (ย่อมาจากผีโรงเรือน, ผีประจำบ้าน) คือบ้านใดที่มีหม้อ ตายอด ตายาย จะต้องทำงานปีหากไม่สามารถจะทำก็เอาเงินให้กับ “ท้าว” เป็นการช่วยทำงานปีดังกล่าวด้วย

2.4.13 พิธีการนับถือผีหม้อ ตาย่า ตายาย (หม้อผีโรง) การนับถือผีหม้อตาย่า ตายาย หรือหม้อผีโรง เป็นการเคารพผีบรรพบุรุษของคนไทย เมื่อมีการแยกครอบครัวใหม่ฝ่ายหญิงจะต้องแยกออกไป การตั้งหม้อตาย่า ตายายใหม่จึงต้องเกิดขึ้นเป็นการให้ความเคารพบูชาผีบรรพบุรุษ เพื่อให้มาคุ้มครองป้องกัน สร้างความอยู่ดีมีสุขให้แก่ครอบครัว วิธีการเชิญหม้อหรือตั้งหม้อใหม่ใช้หม้อดินเล็ก สายแหกรแขวนหม้อแต่หม้อจะใส่ก้อนขี้ผึ้งซึ่งมีเบี้ยจั่นประกบติดอยู่ก่อนละ 3 ตัว (ขี้ผึ้งกับเบี้ยจั่น 3 ตัวนี้เรียกว่า 1 ชุม) ในหม้อ 1 หม้อ จะมีประมาณ 2 หรือ 3 ชุม วิธีเชิญลงหม้อก็มีเครื่องเช่นมือ หมาก กรวย 2 หรือ 3 กรวย ด้วยก้อนขี้ผึ้งในหม้อมีสำลือรองอยู่ คำเชิญผีลงหม้อ ครั้นเสร็จแล้วเอาเทียนลงหม้อ และเบี้ยจั่น ทาแป้ง ทาขมิ้น ใส่หม้อ ใส่สายสาแหกรแขวนเดือนหกข้างขึ้นตรงกับวันจันทร์หรือวันศุกร์นำออกมาล้างทุกปี

2.5 การละเล่นพื้นบ้าน จากวิถีการดำรงชีพด้านเกษตรกรรม หรือสังคมเกษตร ชาวบ้านเขาทองอาศัยอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวขยายประกอบอาชีพทำนาทำไร่เป็นส่วนใหญ่ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการทำงานความเป็นอยู่ หรืองานบุญทางศาสนา ชาวบ้านก็มักรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันเสมอ

2.5.1 การละเล่นรำประกอบบท หรือรำโทน รำประกอบบท เรียกอีกอย่างว่า “ลงแขกรำโทน” เริ่มตั้งแต่การดำนา การเกี่ยวข้าว และการนวดข้าวจนกว่าจะเสร็จในระหว่างการทำงานจึงต้องผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อย เช่น อาจเปล่งเสียงร้องพร้อมๆ กัน เพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียงและจังหวะในการทำงาน ต่อมาเพิ่มทำนองในการร้องจึงเกิดเป็นเพลงขึ้น ซึ่งมีทั้งการร้องร่วมกันและร้องโต้ตอบกัน ลักษณะการเล่นเพลงนั้นผู้เล่นมีทั้งชายและหญิง ฝ่ายชายร้องยั่วเย้าฝ่ายหญิง ฝ่ายหญิงก็จะร้องโต้ตอบฝ่ายชายเป็นลักษณะของการแสดงพื้นบ้านประเภทหนึ่ง สันนิษฐานว่าการละเล่นพื้นบ้าน ของจังหวัดนครสวรรค์ได้เริ่มเป็นการแสดงมาตั้งแต่ พ.ศ. 2448 และในช่วงปี พ.ศ.2520 –2524 การอบรมลูกเสือชาวบ้านกำลังเป็นที่แพร่หลายในชนบท เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การแสดงพื้นบ้านถูกฟื้นฟูขึ้นการแสดงพื้นบ้านพยุหะคีรีและรำโทนกลับมานิยมเล่นกันในหมู่บ้านอีกครั้งหนึ่ง

2.5.2 การเล่นหัวหนอง ตำบลเขาทองจะมีการเล่นหัวหนองในเทศกาลตรุษสงกรานต์ ที่สนุกแปลกกว่าที่อื่นใด หรือที่เรียกกันว่า การเล่นจับข้อมือสาว แล้วเดินไปรอบ ๆ หนองในบริเวณวัดเขาทอง โดยการจับข้อมือแล้วเดินไปเป็นคู่ ๆ หรือจับแล้วเรียงหน้ากระดาน ถึง 8 – 10 คน จะเดินโฉบรอบหนองแล้ว ก็จะส่งสาวเจ้าในหมู่บ้านเดิม แล้วชายก็จะจับเปลี่ยนหมุนเวียนหาคู่ต่อ ๆ ไป ปัจจุบันทางสภาวัฒนธรรมจะจัดให้มีการเล่นจับข้อมือเพียงวันเดียวคือ วันที่ 15 เมษายน ของทุกปี

2.5.3 การเล่นเข้าฝีนางสุ่ม นางควาย นางสาว การละเล่นพื้นบ้านในลักษณะการเล่นเข้าฝีนางเทศกาลตรุษสงกรานต์ต่ออย่างหนึ่ง ส่วนมากจะเป็นฝีนางหญิง ชอบเข้าฝีนางสุ่มปลา ถือหัวควาย วิ่งไล่ตี ไล่ขวิดคน โดยมีพี่เลี้ยงคอยดึงรั้งไว้ข้างหลังผู้เข้าฝีนาง ส่วนฝีนางสาวมักจะชอบรำ ชอบร้องเพลง ให้ชมเล่นสวยงาม

2.5.4 การเล่นซำเจ้าโลมและการเล่นพิชฐาน การเล่นซำเจ้าโลมของตำบลเขาทองจะคล้ายคลึงการเล่นเพลงน้อย เป็นการร้องเล่นแก่เกี่ยวกับระหว่างชายหญิง ทำนองในเรื่องความรักเสนา่หา มักจะเล่นกันในหมู่ผู้สูงอายุ ในช่วงเย็นหนุ่มสาวจะไปเล่นหัวหนอง คนสูงอายุก็จะแยกออกมาเล่น ซำเจ้าโลม ส่วนการเล่นพิชฐาน จะมานั่งรวมกันร้องอธิษฐานหน้าพระในมณฑป เพื่อขอพรให้สมกับความมุ่งมาดปรารถนาทั้งปวง การร้องเล่นพิชฐานจะร้องในตอนเช้าก็เป็นลักษณะแก่เกี่ยวพาราสิระหว่างชาย หญิง อีกประการหนึ่ง

2.5.5 การละเล่นเต้นกำรำเคียว การละเล่นเต้นกำรำเคียว ต้นตำรับเกิดจากชาวบ้านตำบลย่านมัทรี เป็นต้นแบบของกรมศิลปากรที่ใช้รำรำ เป็นการละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่ง แม้แต่ในแผนการสอนของเด็กก็ได้เรียนรู้จากต้นฉบับของกรมศิลปากร สำหรับการเต้นเต้นกำรำเคียวก็นับว่าเป็นการละเล่นพื้นบ้านเขาทอง ลักษณะการรำทำนองจะแตกต่างจากตำบลย่านมัทรี

2.5.6 การเล่นรำกลองยาว การเล่นรำกลองยาว เป็นนาฏศิลป์พื้นบ้านหรือ การละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่ง การเล่นรำกลองยาวนั้น มีต้นกำเนิดจากตำบลย่านมัทรีเช่นเดียวกัน แต่ได้แพร่หลายและนิยมกันในพื้นที่ตำบลเขาทอง ชาวบ้านจะเล่นสืบต่อมา ประกอบการส่งเสริมและสนับสนุนจากสถาบันการศึกษา องค์กรท้องถิ่น อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งทางโรงเรียนเขาทองได้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการสืบสานวัฒนธรรมไทย ให้เยาวชนรุ่นใหม่รักความเป็นไทย วัฒนธรรมไทย

2.6 ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนตำบลเขาทอง ในตำบลเขาทองมีการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มผลิตภัณฑ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนทำให้เกิดรายได้หลังจากการทำอาชีพหลักของชุมชน ตำบลเขาทอง โดยการรวมกลุ่มในรูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญ

2.6.1 กลุ่มแชมพูสมุนไพรตำบลเขาทอง กลุ่มแชมพูสมุนไพรเขาทอง ก่อตั้งขึ้นมาเมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2544 โดยนายสมชาย บุญยืน ได้นำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ผลิตภัณฑ์จากสมุนไพร เช่น ดอกอัญชัน ขมิ้น มะกรูด ว่าน หางจระเข้ มะคำดีควาย มะขามเปียก แดงกวา กลุ่มสมุนไพร หมู่ที่ 5 เป็นการรวมตัวกันของชาวบ้าน ใช้เวลาว่างจากการทำนา ทำไร่ ให้เกิดประโยชน์และเกิดรายได้เสริม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้น ด้านการตลาด มีการขายปลีกขายส่ง จัดงานเทศกาลทั่วไป มีจุดมุ่งหมายสำคัญเพื่อสร้างอาชีพเสริม การฝึกให้สมาชิกกลุ่มมีคุณธรรมความเสียสละ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน การปูพื้นฐานระบอบประชาธิปไตยให้กับสมาชิกและความไว้วางใจซึ่งกันและกัน กลุ่มมีผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ อาทิ แชมพูสบู่เหลว ครีมนวดผม ซึ่งผลิตภัณฑ์มีรับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) สูตรแชมพูสมุนไพร ดอกอัญชัน

2.6.2 กลุ่มการบูรพิมเสนน้ำบ้านขุมดินแดง หมู่ 7 โดยมีนางสาวกัญญิกา พลายนันทวน ได้เริ่มเรียนรู้การทำกรบูรมาจากที่โรงเรียน ร่วมกับสมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้านจัดตั้งกลุ่มการบูรพิมเสน จุดมุ่งหมายของการรวมกลุ่มเพื่อส่งเสริมการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัวและคนในชุมชน วิธีการทำการบูรและพิมเสนน้ำเรียนรู้จากการอบรมของศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน จังหวัดนครสวรรค์ ทางกลุ่มมีการคิดและออกแบบของรูปแบบบรรจุภัณฑ์ เน้นการใช้สอย ความสวยงามและรูปแบบที่หลากหลาย ความแปลกใหม่ ผลิตภัณฑ์การบูรพิมเสนสามารถใช้ดับกลิ่นในรถยนต์ ตู้เสื้อผ้า ห้องนอน ห้องน้ำ ไล่ยุงและแมลง พิมเสนน้ำแก้วิงเวียนทาแก้ปวดเมื่อย และแก้แมลงกัดต่อย ซึ่งผลิตภัณฑ์ได้รับมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.)

2.6.3 กลุ่มสิงโตเงิน สิงโตทอง โดยมีนายวุฒิ ยืนยงเป็นประธานกลุ่ม เริ่มต้นจากที่สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดนครสวรรค์ จัดให้มีการอบรมจากวิทยากร “โ๊ะเก้ดี ข้าวมันไก่” จากอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มาทำการฝึกอบรม ถ่ายทอดความรู้ ขั้นตอนการผลิต การทำสิงโตเงินสิงโตทอง ให้กับพี่น้องประชาชนตำบลเขาทอง ทุก ๆ หมู่บ้าน ตั้งแต่หมู่ที่ 1 ถึง หมู่ 12 ได้มีการ

พิจารณาและคัดเลือกผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมเป็นจำนวน 30 คน โดยจัดการฝึกอบรม จำนวน 2 ครั้ง คือ ครั้งที่ 1 ระหว่างวันที่ 22-26 มิถุนายน 2553 และ ครั้งที่ 2 ระหว่างวันที่ 5-9 สิงหาคม 2553 ขั้นตอนในการทำต้องใช้ความประณีตละเอียด ต้องใช้เวลา และที่สำคัญต้องมีใจรัก ทางกลุ่มมีผลิตภัณฑ์ที่สำคัญ อาทิ สิงโตเงิน สิงโตทอง บ่งบอกถึงความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดนครสวรรค์ อย่างชัดเจน และสอดคล้องกับเทศกาลงานตรุษจีน

2.6.4 กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้าเด็ก โดยมีนางจันทน์ คุ่มมูล และนายมานิตย์ คุ่มมูล 2 สามีภรรยา เป็นแกนนำกลุ่ม มีสมาชิกจำนวน 15 คน จุดเริ่มต้นของการร่วมกับมาจากสามีภรรยา 2 คน ได้เข้าทำงานตัดเย็บเสื้อผ้าเด็กที่กรุงเทพฯ กระทั่งปี 2543 กลับมาดูแลบุตร นายมานิตย์ คุ่มมูล ได้ทำอาชีพรับจ้างทั่วไป แต่รายได้ก็ไม่เพียงพอกับรายจ่าย จึงตัดสินใจตัดเย็บเสื้อผ้าที่เคยทำในโรงงาน และมีความชำนาญ และประสานกับบริษัทเก่าที่เคยทำงานเพื่อรับตัดเย็บเสื้อผ้า ปัจจุบันตัดเย็บส่งโรงงาน 2 แห่ง ที่เป็นเจ้าประจำ ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่จะเป็นเสื้อผ้าเทศกาลทั่วไป และงานเฉพาะจากโรงงานเป็นหลัก

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าชุมชนวัฒนธรรมตำบลเขาทอง มีประวัติการตั้งถิ่นฐานว่าเป็นชุมชนเก่าสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เป็นชาวมอญอพยพสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่มีหลักแหล่งในจังหวัดอุทัยธานี และย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน ในตำบลเขาทอง และหลักฐานเป็นพระประธานในโบสถ์วัดเขาทองหันหน้าไปทิศตะวันตก ซึ่งเป็นประเพณีของชาวมอญในการสร้างพระพุทธรูปหันหน้าไปทางเมืองหงสาวดี สภาพพื้นที่เป็นที่ราบดอนไม่มีแม่น้ำลำธารไหลผ่านอาศัยน้ำฝนตามธรรมชาติ อาชีพหลักทำการเกษตร ทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ลักษณะของชุมชนใหญ่อยู่รวมกันหนาแน่น โดยมีจุดศูนย์กลางรวมวัดเขาทอง วัดเขาทองพุทธาราม และโรงเรียนบ้านหนองเนิน ส่วนใหญ่ชุมชนไทยทรงดำบ้านหนองเนินประกอบอาชีพด้านการเกษตร ได้แก่ ทำนา ทำไร่ และทำสวน เป็นต้น ในยามว่างก็จะทำหัตถกรรมด้านการจักสานเครื่องมือ อุปกรณ์สำหรับใช้ในครัวเรือน

แม้ว่าชุมชนวัฒนธรรมตำบลเขาทองมีความโดดเด่นในด้านประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมประเพณีความเชื่อต่าง ๆ และการละเล่นพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อการนับถือผีบรรพบุรุษมีพิธีกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในตำบลเขาทอง ในปัจจุบัน องค์กรทางสังคมต่าง ๆ มีการเชื่อมประสานการพัฒนากิจกรรมระหว่างหน่วยงานท้องถิ่น ท้องที่ และองค์กรชุมชนแต่ขาดความต่อเนื่อง ขาดการสร้างการเรียนรู้ โดยเน้นการจัดทำโครงการและกิจกรรม ๆ ไป ในส่วนของ ความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี คนในชุมชนมีการตระหนัก เห็นความสำคัญและปฏิบัติต่อเนื่องกันเป็นวิถี เพียงแต่ยังขาดการสืบค้น จัดทำระบบข้อมูลสำหรับการเรียนรู้แก่คนรุ่นหลังและส่งมภายนอก ในขณะที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการละเล่นพื้นบ้านของชุมชนมีความโดดเด่นในระดับอำเภอและระดับจังหวัด โดยที่คนรุ่นใหม่เห็น

ความสำคัญ ตระหนักและเรียนรู้ แต่การละเล่นพื้นบ้านของชุมชนต้องอาศัยการฝึกฝน ใช้เวลา ใช้ความอดทน และใจรักเป็นสำคัญจึงหาคนเรียนรู้และฝึกฝนได้ไม่มาก ต้องใช้โรงเรียนในพื้นที่เป็นแหล่งฝึกฝนหลัก

สำหรับสภาพปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง ได้มีการวางแผนทางการจัดการเพื่อความต่อเนื่องของวัฒนธรรมชุมชน ได้กำหนดให้องค์กรทางสังคมในพื้นที่การประสานการพัฒนา กิจกรรมด้วยการการจัดตั้งคณะทำงานที่มาจากตัวแทนทุกภาคส่วนและบูรณาการ โครงการและ กิจกรรมในชุมชนร่วมกันทั้งท้องถิ่น ท้องที่ และองค์กรชุมชน ตลอดจนการจัดทำระบบข้อมูลชุมชนโดยการสืบค้น สร้างการตระหนัก ความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณี โดยร่วมมือกับ โรงเรียน สถาบันการศึกษา และศูนย์วัฒนธรรมตำบลเป็นแกนหลักดำเนินการ ส่วนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการละเล่นพื้นบ้าน จำเป็นต้องส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญามีความโดดเด่น มีความเป็นอัตลักษณ์ในความเป็นชุมชนวัฒนธรรม ในขณะที่การส่งเสริมการละเล่นพื้นบ้านด้วยการฝึกฝนเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ในสถานศึกษา พร้อมกับการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ตลอดจนการเพิ่มพื้นที่สำหรับการแสดงพื้นบ้านสม่ำเสมอ

3. ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย

ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย เป็นชุมชนใหญ่มาแต่สมัยโบราณ ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา และเป็นตำบลแรกที่มีโรงสีไฟแห่งแรกของอำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เดิมแรกทีเดียวมีชื่อว่า “บ้านท่าสำโรง” เพราะมีต้นสำโรงใหญ่อยู่ที่ท่าน้ำของตัวตลาด ชาวบ้านท่าน้ำอ้อยในสมัยก่อนมีอาชีพปลูกอ้อย น้ำอ้อยบ้านท่าสำโรงมีชื่อเสียงมากในด้านความหวานจนเป็นที่นิยมและความต้องการของตลาด ต่อมาจึงได้เปลี่ยนชื่อจากบ้านท่าสำโรง เป็นชื่อ บ้านท่าน้ำอ้อยและใช้เป็นที่ตั้งตำบลมาจนถึงปัจจุบัน อาณาเขตและที่ตั้งทิศเหนือติดต่อกับตำบลพยุหะคีรี อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ทิศใต้ ติดต่อกับตำบลท่าฉนวน อำเภอมโนรมย์ จังหวัดชัยนาท ทิศตะวันตก ติดต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยา (ตำบลน้ำทรง อำเภอพยุหะคีรี) และทิศตะวันออก ติดต่อกับตำบลเนินมะกอก อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์

3.1 การปกครองตำบลท่าน้ำอ้อย ได้รวมพื้นที่ตำบลม่วงหอกเป็นเขตการปกครองท้องถิ่น เป็นเทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อยม่วงหอกมีพื้นที่ 54.31 ตารางกิโลเมตร ประกอบด้วย 2 ตำบล ซึ่งแบ่งเขตการบริหารออกเป็น 6 ชุมชน ดังนี้ 1) ชุมชนวัดพระปรารักษ์เหลือง ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 3 ตำบลท่าน้ำอ้อย 2) ชุมชนตลาดท่าน้ำอ้อย ประกอบด้วย หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 6 หมู่ที่ 7 ตำบลท่าน้ำอ้อย 3) ชุมชนวัดบ้านบน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 2 หมู่ที่ 4 หมู่ที่ 5 หมู่ที่ 7 ตำบลม่วงหอก 4) ชุมชนบ้านเขาไม้เดน ประกอบด้วย หมู่ที่ 4 ,หมู่ที่ 8 ตำบลท่าน้ำอ้อย หมู่

ที่ 6 ตำบลม่วงหัก 5) ชุมชนบ้านหางน้ำหนองแถม ประกอบด้วย หมู่ที่ 3 หมู่ที่ 8 ตำบลม่วงหัก และ 6) ชุมชนบ้านเขาบ่อพลับ ประกอบด้วย หมู่ที่ 9 หมู่ที่ 10 ตำบลม่วงหัก

3.2 ชุมชนและครัวเรือนที่อยู่ในเขตเทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อยม่วงหัก มีจำนวน 2,392 ครัวเรือน ประชากรรวมทั้งสิ้น จำนวน 5,150 คน เป็นชาย 2,469 คน เป็นหญิง 2,681 คน (ข้อมูลจากสำนักทะเบียนท้องถิ่นเทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อย วันที่ 1 มิถุนายน 2555) โดยในตำบลมีชุมชนต่าง ๆ กระจายในพื้นที่ ดังนี้

3.2.1 ชุมชนวัดบ้านบน มีวัดชื่อว่า “วัดบ้านบน” สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ พ.ศ. 2359 เพื่อให้สอดคล้องกับชื่อพ่อเมืองสมัยนั้นซึ่งชื่อว่า “เจ้าเมืองอุบล” และมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งคือ “วัดท่าขลารวี” หมายถึงวัดที่อยู่ริมคลองหรือว่าท่าน้ำ ชาวบ้านนิยมเรียกว่าวัดบ้านบนและนำมาเรียกชื่อชุมชนด้วย

3.2.2 ชุมชนบ้านเขาไม้เคน เป็นชุมชนที่อยู่บริเวณเชิงเขาไม้เคนซึ่งเป็นไม้ยืนต้นขนาดกลาง มีผลเล็กๆ ผลอ่อนจะมีสีเขียวอ่อน ผลแก่จะมีสีแดง รสหวาน รับประทานได้ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีมากที่สุดที่ในชุมชนจึงเป็นที่มาของชื่อชุมชน โคนไม้เคนหรือเขาไม้เคนในปัจจุบัน ต้นไม้เคนในชุมชนเหลือแค่ต้นเล็กที่ปลูกขึ้นมาใหม่ส่วนต้นที่มีขนาดใหญ่เหลือไม่ถึง 10 ต้น และต้นที่มีขนาดใหญ่ที่สุดอยู่ที่โรงเรียนเขาไม้เคน

3.2.3 ชุมชนบ้านเขาบ่อพลับ เป็นชุมชนที่เรียกตามลักษณะทางกายภาพที่มีภูเขาอยู่ 1 ลูก เป็นพื้นที่ลุ่มมีบ่อน้ำตื้นอยู่ท้ายหมู่บ้าน ไม้ว่าจะขุดบ่อน้ำตรงไหนก็จะมีน้ำออกมาพอใช้พอกินตลอดและมีดินมะพลับขึ้นอยู่ท้ายหมู่บ้าน ก็เลยเรียกกันต่อๆมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายายว่า เขาบ่อมะพลับ แต่ได้เพี้ยนมาเป็นเขาบ่อพลับในปัจจุบัน

3.2.4 ชุมชนบ้านหางน้ำหนองแถม เป็นชุมชนที่ผู้เฒ่าผู้แก่ได้เล่าต่อกันมาว่า ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาแตกแล้วประมาณ พ.ศ.2310 ผู้คนได้อพยพหนีพม่าขึ้นมาทางเหนือกันมากและมีชาวบ้านพวกหนึ่งได้มาบุกร้างถางป่าเพื่อพักอาศัยทำกินให้เป็นหลักฐาน อยู่ต่อมาก็มีคนอพยพจากถิ่นอื่นเข้ามาอยู่รวมกันมากขึ้นจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านหางน้ำหนองแถม” เหตุที่ได้ชื่ออย่างนั้นก็เพราะสภาพของภูมิประเทศมีลำคลองน้ำไหลมาจากบึงกระดิ่งซึ่งอยู่ทางทิศเหนือไหลผ่านบ้านท่าน้ำอ้อย บ้านบน มาสิ้นสุด ณ ทุ่งกว้างราบลุ่มเปรียบเสมือนท้ายน้ำแห่งนี้ จึงได้ชื่อว่า “บ้านหางน้ำหนองแถม” มาจนถึงปัจจุบัน

3.2.5 ชุมชนวัดพระปรารักษ์เหลือง เป็นชุมชนเก่าแก่ ตั้งตามชื่อวัดพระปรารักษ์เหลือง ในอดีตนั้นสังคมมีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนมีการคมนาคมทางน้ำเป็นหลัก วัดพระปรารักษ์เหลืองเป็นวัดเก่าแก่มีมาตั้งแต่โบราณ เป็นศูนย์รวมของชุมชนในเมืองพยุหะคีรี ตั้งอยู่ติดริมน้ำเจ้าพระยา

และมีประวัติศาสตร์ที่สำคัญคือเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ 5) เคยเสด็จมาที่วัดแห่งนี้ถึง 3 ครั้ง ในการเสด็จประพาสต้นทางมณฑลภาคเหนือ

3.3 สถานที่สำคัญตำบลทำน้ำอ้อยม่วงหัก การเป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับแหล่งประวัติศาสตร์เมืองเก่า ความเจริญในฐานะชุมชนริมแม่น้ำเจ้าพระยาโดยมีวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านมีแหล่งเรียนรู้ที่เป็นโบราณวัตถุและภูมิปัญญาพื้นบ้านที่โดดเด่นทั้งการละเล่น การแสดงพื้นบ้าน ซึ่งในช่วงหลายปีที่ผ่านมาได้มีการพัฒนาเชิงพื้นที่โดยการมีส่วนร่วมขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และชุมชน เช่น สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานอุทัยธานี เทศบาลตำบลทำน้ำอ้อยม่วงหัก องค์กรบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ สภาวัฒนธรรมอำเภอพยุหะคีรี สภาวัฒนธรรมตำบลทำน้ำอ้อยม่วงหัก เจ้าอาวาสวัดต่าง ๆ ในตำบลทำน้ำอ้อยและตำบลม่วงหัก คณะครูโรงเรียนวัดเขาไม้เดน และผู้นำชุมชนเพื่อส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลทำน้ำอ้อยและตำบลม่วงหักร่วมกัน

ชุมชนตำบลทำน้ำอ้อยและตำบลม่วงหัก มีประวัติศาสตร์และพัฒนาการที่ยาวนาน เป็นแหล่งโบราณคดี เป็นเมืองเก่า และเป็นจุดค้าขายเส้นทางน้ำ โดยมีสถานที่สำคัญ ๆ ได้แก่

3.3.1 วัดพระปรารักษ์เหลือง เป็นวัดเก่าแก่มียุ่เก่าแก่กว่า 230 ปี สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย ประมาณปี พ.ศ. 2305 ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านฝั่งตะวันออก มีศาสนสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญ เช่น องค์พระปรารักษ์เหลืองเดิม วิหารหลวงพ่อโตประดับตกแต่งด้วยเครื่องลายครามสังคโลก แพทำน้ำรับเสด็จพระพุทธเจ้าหลวง (รัชกาลที่ 5) เก๋งเรือพระราชทานที่ทำด้วยไม้สัก พระอุโบสถ ภูิก่่าพระครูพยุหานุศาสน์ (หลวงพ่อเงิน) รูปหล่อพระครูพยุหานุศาสน์ (หลวงพ่อเงิน) และภาพถ่ายเก่าแก่ที่บ่งบอกความเหตุการณ์สำคัญในอดีต และวัดพระปรารักษ์เหลืองเคยมีชื่อเสียงเกี่ยวกับการรักษาโรคด้วยวิธีเหยียบฉ่าโดยหลวงพ่อเงินที่ถูกถ่ายทอดศาสตร์ความรู้มาจากเขมรโบราณโดยใ้ชายสมุนพระสด ทำให้แหล่งผสมน้ำมันมะพร้าวที่ผ่านการเคี่ยวนมาเป็นตัวประสานกับไฟที่มีเหล็กกระทะคว่ำอยู่บนกองเพลิงที่กำลังลุก โชนร้อนระอุปัจจุบันยังมีการสืบทอดและทำการรักษาอยู่ที่วัดเกาะหงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์

วัดพระปรารักษ์เหลือง เป็นวัดที่ตั้งอยู่ใกล้กับโบราณสถานเมืองบน อันเป็นหัวเมืองโบราณในสมัยทวารวดี ยังปรากฏร่องรอยคูเมืองโบราณติดต่อกันอยู่ด้านทิศเหนือของวัด ซึ่งบ่งบอกได้ว่าวัดพระปรารักษ์เหลือง เคยเป็นชุมชนและแหล่งอารยธรรมแห่งหนึ่งของชาติมาตั้งแต่โบราณ และเป็นวัดที่มีความสำคัญในครั้งเสด็จประพาสต้น รัชกาลที่ 5 ครั้งเสด็จเส้นทางภาคเหนือเส้นทางอุทัยธานี-นครสวรรค์ เป็นวันที่ตามร่องรอยเสด็จประพาสต้นของพระพุทธเจ้าหลวง รัชกาลที่ 5 ทรงเสด็จมาวัดแห่งนี้ถึง 3 ครั้ง จากร่องรอยที่เหลืออยู่ที่ได้มีการอนุรักษ์เก็บเอาไว้ โดยเฉพาะทำแพหรือทำเรือที่มีเสาตลอดสายเกาะสลักที่อ่อนช้อยงดงาม

3.3.2 วัดบ้านบน เป็นวัดที่มีพระอุโบสถที่มีลักษณะเป็นรูปทรงเรือสำเภา ภายผนังจะอ่อนช้อย ส่วนประตูไม้ศาลาการเปรียญจะแกะสลักทั้งหมด โดยมีลาย 12 นักขัตร์ ใ้ใช้ไม้มะค่าโมงแผ่นใหญ่ในการทำเป็นพื้น ซึ่งถือว่าใหญ่ที่สุดในเขตนครสวรรค์ ด้านข้างของวัดจะมีวังมัจฉา สามารถให้อาหารปลา พร้อมกับพักผ่อนตามธรรมชาติแบบเป็นกันเองได้ ซึ่งในวันที่ 12-13 ก.พ.ของทุกปีจะมีงานประจำปีปิดทองไหว้พระหลวงปู่สิทธิ (เกจิอาจารย์ร่วมสมัยกับหลวงพ่อกเงินและหลวงพ่อดิม) และหลวงพ่อดอม

วัดบ้านบนเป็นวัดในตำนานวงศ์ตรีลุคทุ่งในอดีต ถ้าหากอยากจะดู "หนัง ลีเก และวงดนตรี" ต้องรอให้ถึงเทศกาลงานวัดบ้านบนเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็งานปิดทองประจำปี กฐิน ผ้าป่า งานลอยกระทง และงานปิดทองฝังลูกนิมิต ทั้งนี้หากวัดใดจะหานักร้องหญิงชายที่อยู่ในความนิยมไปจัดแสดง ต้องจองคิวจ่ายเงินล่วงหน้าข้ามปีเลยทีเดียว แต่มีวัดอยู่แห่งหนึ่งที่ไม่ต้องไปจองคิว รวมทั้งไม่ต้องจ่ายค่ามัดจำล่วงหน้า แต่วงศ์ลุคทุ่งทุกวงต้องวิ่งเข้าไปหา ชนิดที่เรียกว่า มากันทุกวง ถึงขนาดที่ว่าจะดิคดื่นเพียงใดหลวงพ่อก็ต้องลุกจากที่นอนมาเปิดประตูวัด และเปิดศาลาต้อนรับนักร้อง นักดนตรี และหางเครื่อง ที่สำคัญคือ บางวงมาอยู่เป็นอาทิตย์ บางวงก็มาอยู่เป็นเดือน

3.3.3 วัดเขาไม้เดน ตั้งอยู่ หมู่ที่ 8 ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ มีชื่อเดิมว่าวัดโคกไม้เดน ไม่มีหลักฐานว่าเปลี่ยนจากโคกไม้เดน เป็นเขาไม้เดน ตั้งแต่เมื่อไร “ไม้เดน” เป็นชื่อต้นไม้ยืนต้นขนาดกลาง มีผลเล็ก ผลอ่อนจะมีสีเขียวอ่อน ผลแก่มีสีแดง รสหวานรับประทานได้เป็นต้นไม้ที่มีมากที่สุดในบริเวณชุมชน สถานที่ตั้งของวัดเขาไม้เดนอยู่เชิงเขาโคกไม้เดนบริเวณนี้เคยเป็นส่วนหนึ่งของเมืองเก่าสมัยทวารวดีที่มีชื่อว่า “เมืองบน” ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีโบราณสถานและคูเมืองตั้งอยู่ตรงฝั่งตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยาและตะวันตกของเทือกภูเขาไม้เดนมีโบราณสถานที่เข้าใจว่าเป็นฐานของพระสถูปเจดีย์อยู่ทางเชิงเขาโคกไม้เดนด้านตะวันออกและบนยอดเขาปกกัน การขุดค้นของกรมศิลปากรเมื่อปี พ.ศ.2507 ได้พบโบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่เป็นศิลปะยุคทวารวดี วัดเขาไม้เดนจากหลักฐานสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2462 แรกเริ่มสร้างวัด ได้มีพระครูพยุหานุศาสน์ (หลวงพ่อกเงิน) ได้นำพระสงฆ์และอุบาสกอุบาสิกา มาปฏิบัติธรรมที่วัดแห่งนี้ ต่อมาจึงได้มีการริเริ่มดำเนินการบูรณะปรับปรุงวัดขึ้นมาโดยการร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านเขาไม้เดน ปัจจุบันวัดเขาไม้เดนมีพระอธิการธีระศักดิ์ ธีรธมฺโม เป็นเจ้าอาวาส ปัจจุบันในบริเวณวัดได้จัดตั้งพิพิธภัณฑวัดเขาไม้เดน โดยรวบรวมโบราณศิลปวัตถุ เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ของประชาชนที่สนใจ

3.3.4 วัดหางน้ำหนองแวม เป็นวัดที่มีชื่อเสียงความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าอาวาสที่มีนามว่าหลวงพ่อกอ ท่านเกิดประมาณปี พ.ศ. 2438 เนื่องจากสมัยก่อนยังกั้นดานอยู่มาก ท่านเองมา

ป่วยเป็นโรคฝีดาษตั้งแต่เด็ก ๆ พออายุประมาณ 7 – 8 ขวบ ได้มาเป็นลูกศิษย์หลวงพ่อดิน เจ้าอาวาส วัดหางน้ำหนองแขม นอกจากนั้นท่านยังได้ร่ำเรียนวิชาจากพระสงฆ์ที่มีชื่อเสียง อาทิ หลวงพ่อเทศ วัดสระทะเล หลวงปู่ศุขวัดปากคลองมะขามเต่า หลวงพ่อเงินวัดพระปรารักษ์เหลือง หลวงพ่อมิ่ววัดบ้านบน หลวงพ่อปิ่นวัดหาดทะนง หลวงพ่อเดิมวัดหนองโพ

หลวงพ่อดินได้เรียนทำน้ำมันต์จากหลวงพ่อดิน วัดพระปรารักษ์เหลือง ท่านเก่งเรื่องน้ำมันต์มาก ชื่อน้ำมันต์ “มหาจินตมณีสารพัดนึก” ถือว่าไม่เป็นสองรองใคร รัชกาลที่ ๕ ยังเสด็จฯ มาให้หลวงพ่อดินทำน้ำมันต์ให้หลายครั้ง สมัยก่อนคนเจ็บป่วยจะไปหาหลวงพ่อดิน ท่านจะทำบาตรน้ำมันต์ขนาดใหญ่ จึงด้วยสายลิตฺยจน เป็นรูปเครื่องหมายบอก ให้คนใช้ดื่มชองซ้าย ไครอยากคลอดคลุกง่ายดื่มชองขวา ไครผีเข้าดื่มชองล่าง กล่าวคือ ในบาตรน้ำมันต์แก้ได้สารพัดโลก

หลวงพ่อดินท่านสำเร็จวิชาจากหลวงพ่อดินเพียงส่วนเดียว แต่นี้ก็ทำให้หลวงพ่อดินเก่งกาจทางเรื่องน้ำมันต์แล้ว ส่วนเหรียญที่ได้รับความนิยมที่เป็นรุ่นสุดท้ายชื่อว่า “เหรียญดีดน้ำมันต์” หลวงพ่อดิน ท่านมรณภาพเมื่อปี พ.ศ. 2508

3.3.5 วัดเขาบ่อพลับ วัดเขาบ่อพลับ สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ พ.ศ.2465 มีนามตามชื่อบ้าน เดิมตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของเขาบ่อพลับ ต่อมาชาวบ้านได้ย้ายที่ตั้งบ้านเรือน วัดจึงได้ย้ายตามมาด้วย ที่ดินสร้างวัดได้รับบริจาคจาก นายปาน นกครุฑ ก่อนจะมาเป็นวัดเขาบ่อพลับ ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ย้อนหลังไปนับร้อยปีบนยอดเขาบ่อพลับ (ซึ่งเป็นเขาโตนลูกเดียวท่ามกลางทุ่งกว้างและธรรมชาติสวยงาม) มีเจดีย์สร้างเด่นเป็นสง่า มีสระน้ำที่สามารถเก็บกักไว้ใช้ได้ตลอดปี บนยอดเขาบ่อพลับ กล่าวกันว่า พระครูนิวาสธรรมขันธ์ (หลวงพ่อดิน พุทฺธสโร) พระเกจิดังจังหวัดนครสวรรค์ เคยมาสร้างกุฏิสงฆ์ชั่วคราวพำนักปฏิบัติธรรมอยู่ถึง 1 พรรษา

3.3.6 พิพิธภัณฑวัดเขาไม้เดน ก่อสร้างเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2549 เป็นอาคาร 2 ชั้น ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเขาไม้เดน หมู่ที่ 8 ตำบลท่าน้ำอ้อย มีพระอธิการธีรศักดิ์ ธีรธมฺโม เป็นเจ้าอาวาส พิพิธภัณฑเกิดจากการเก็บรวบรวมโบราณศิลปวัตถุที่พบบริเวณบ้านโคกไม้เดน ประกอบด้วยเครื่องมือ เครื่องใช้ ที่มีอายุราว 2,000 ปีมาแล้ว กับยุคทวารวดี ราว 1,500 ปีมาแล้ว อาทิ ตุ๊กตาสำริด ที่น่าสนใจเป็นพิเศษ อยู่สองชิ้น ได้มาจากแหล่งโบราณคดีบ้านเขาบ่อพลับ ตำบลม่วงหัก เชื่อมไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของเขามาไม้เดนราว 5 กิโลเมตร ตุ๊กตาสำริด ประกอบด้วยรูป "บุคลลเปลือย" ชูแขนสองข้าง อวดอวัยวะเพศชาย สูงราวหนึ่งฟุตหย่อนๆ กับประติมากรรมรูป "ตะกวด" ที่มีขนาดไม่ต่างกันมากนัก ได้จัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑวัดเขาไม้เดน

3.3.7 พิพิธภัณฑวัดบ้านบน เมืองบนหรือเมืองโบราณ โคกไม้เดน ตั้งอยู่บนฝั่งตะวันออกของ แม่น้ำเจ้าพระยา มีคูน้ำ – คันดิน (คูเมือง – กำแพงเมือง) ล้อมรอบ 3 ชั้น คูเมือง –

กำแพงเมือง ชั้นในมีลักษณะเป็นรูปกลม ส่วนชั้นกลางและชั้นนอก มีลักษณะเป็นวงรี คล้ายกับเมืองอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ขนาดของเมืองยาวประมาณ 1,000 เมตร กว้างประมาณ 800 เมตร ปัจจุบันเส้นทางพหลโยธิน หรือสายเอเชียผ่านทับคูเมือง – กำแพงเมืองชั้นนอกด้านตะวันออกไปบางตอน ทางด้านตะวันออกของเมืองเป็นแนวเทือกเขาโคกไม้เดน มีโบราณสถาน ซึ่งเป็นฐานรูปของพระสถูปเจดีย์อยู่บริเวณเชิงเขา ด้านตะวันออกบนยอดเขา จำนวน 16 แห่ง

กรมศิลปากร (2508) ได้สำรวจพบเมืองโบราณแห่งนี้ในปี พ.ศ. 2507 ในปีเดียวกันนี้ กรมศิลปากรได้ขุดแต่งโบราณสถาน ทั้งที่อยู่บริเวณเชิงเขา และบนยอดเขา ในการดำเนินงานได้โบราณวัตถุสำคัญ ได้แก่ เศษตะเกียงดินเผาโรมัน เศียรพระพุทธรูปปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมรูปบุคคล (คนแคะ) และรูปสัตว์ (สิงห์ ช้าง นกหัสดีลิงค์) ลวดลายดินเผา และชิ้นส่วนจารึก อักษรขอมโบราณ จารึกภาษา “เข ฌม มา”

โบราณสถานเมืองบนหรือเมืองโบราณโคกไม้เดนอยู่ที่ตำบลท่าน้ำอ้อย พบบางกำแพงเนินดิน ซึ่งแสดงถึงความเป็นเมืองเก่าสมัยสุโขทัย เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ได้ขุดพบรูปปั้นช้างพญาสัตหัตต์ อายุกว่า 1,000 ปี คำว่า "โคกไม้เดน" เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง คนสมัยเก่าเรียกบ้านโคกไม้เดนว่า "เมืองบน" สร้างขึ้นในสมัยทวารวดี ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 11-16 (พ.ศ. 1000-1500) ตัวเมืองบนมีลักษณะเป็นรูปรีคล้ายหอยสังข์ ขนาดยาว

พ.ศ.2552 ชุมชนจัดทำประชาพิจารณ์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เมืองบนบ้านโคกไม้เดนเพื่อหาข้อตกลงร่วมกันวางแผนพัฒนา พื้นฟู บูรณะโบราณสถานให้เป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน เป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น โดยได้รับการสนับสนุนจาก เทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อยม่วงหึก สภาวัฒนธรรม และกรมศิลปากร ในการทำประชาพิจารณ์และได้รับเกียรติจากนายสุจิตต์ วงษ์เทศ ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์ ในการถ่ายทอดประวัติ ความเป็นมา ทั้งยังได้รับความกรุณาจากท่านในการประพันธ์บทเพลงพื้นเมฆ เพลงโยกเยก ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับเมืองโบราณ เมืองบนบ้านโคกไม้เดน (เอกสารอัดสำเนา. ม.ป.ป.: 2)

3.4 วัฒนธรรม ประเพณี และความเชื่อ

3.4.1 ประเพณีตักบาตรเทียนโพธิ์ ประเพณีตักบาตรเทียนโพธิ์บ้านโคกไม้เดน ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์มีการริเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2555 จนถึงในปัจจุบัน นับได้ว่ามีการจัดกิจกรรมมาแล้วจำนวน 4 ปี จัดในช่วงเช้าพรรษาของทุกปี โดยได้รับการสนับสนุนจาก นายกเทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อยม่วงหึก สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานอุทัยธานี และผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์โดยทางเทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อยม่วงหึก และชุมชนในเขตทั้ง 6 ชุมชน ได้ฟื้นฟูประเพณีหล่อเทียนพรรษาขึ้น ณ โบราณสถานเมืองบน

บ้านโคกไม้เดน ซึ่งเป็นโบราณสถานเมืองบน โบราณสถานสมัยทวารวดี ที่นับว่ามีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก ซึ่งพิธีจะมีการดักบาตรเทียน โห้ต้มหามงคลแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้ง 9 วัด นำขึ้นไปหล่อเทียนพรรษา ณ พระเจดีย์บนยอดเขาก่อนนำไปถวายให้ 9 วัด ซึ่งเป็นการสืบทอดประเพณีที่ดีงามของไทย

จากการที่พิพิธภัณฑฯเขาไม้เดน เป็นโบราณสถานที่สำคัญและเก่าแก่มากตั้งแต่สมัยทวารวดีประชาชนทั่วไปให้ความสำคัญ ในปี พ.ศ.2555 ได้ริเริ่มจัดพิธีดักบาตรเทียน โห้ต้มหามงคล ฟืนฟูประเพณีหล่อเทียนพรรษาขึ้นซึ่งมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์มีการดักบาตรเทียน โห้ต้มหามงคลแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้ง 9 วัด

3.4.2 งานย้อนรอยเสด็จประพาสต้นมณฑลนครสวรรค์ การจัดงานเสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 จัดขึ้นทุก ๆ ปี โดยใช้บริเวณพื้นที่วัดพระพรหมค้ำเหล็กที่อยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ด้านฝั่งทิศตะวันออก ตำบลท่าน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นการระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสหัวเมืองใหญ่น้อยในพระราชอาณาเขตเพื่อทรงตรวจจัดการปกครองจัดการรับเสด็จเป็นทางราชการบางครั้งก็เสด็จไปเพื่อสำราญอิริยาบถ ไม่โปรดให้จัดการรับเสด็จเป็นทางการที่เรียกว่า เสด็จประพาสต้น คือไม่ให้มีท้องตราสั่งหัวเมืองไม่ให้จัดทำที่ประทับแรม ณ ที่ใด ๆ สุดแต่พอพระราชหฤทัยที่จะประทับที่ไหนก็ประทับที่นั่น บางทีก็ทรงเรือเล็กหรือเสด็จโดยสารรถไฟไปมิให้ใครรู้จักพระองค์

ตามพระราชนิพนธ์สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ความว่าเหตุที่จะเรียกว่าประพาสต้นนั้นเกิดแต่เมื่อเสด็จในคราวนี้ เวลาจะประพาสมิให้ใครรู้ว่าเสด็จไปทรงเรือมาดเก๋ง 4 แจว ลำ 1 เรือนั้นลำเดียวไม่พอบรรทุกเครื่องครัว จึงทรงซื้อเรือมาดประทุน 4 แจวที่แม่น้ำอ้อมแขวงจังหวัดราชบุรี ลำ 1 โปรดให้เจ้าหมื่นเสมอใจราชเป็นผู้คุมเครื่องครัวไปในเรือนั้น เจ้าหมื่นเสมอใจราช ชื่อ อ้น จึงทรงดำรัสเรียกเรือลำนั้นว่าเรือตาอ้น เรียกเร็วๆเสียงเป็น เรือต้น เหมือนในบทเห่ ซึ่งว่า พระเสด็จโดยแดนชนทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย ฟังคูก็เพราะดีแต่เรือมาดประทุนลำนั้นใช้อยู่ได้หน่อยหนึ่ง เปลี่ยนเป็นเรือมาดเก๋ง 4 แจว อีก 1 ลำจึงโปรดให้เอาชื่อเรือต้นมาใช้เรียกเรือมาดเก๋ง 4 แจว ลำที่เป็นเรือพระที่นั่ง ทรงอาศัยเหตุนี้ถ้าเสด็จประพาสโดยกระบวนเรือพระที่นั่งมาดเก๋ง 4 แจว โดยพระราชประสงค์จะมีให้ผู้ใดทราบว่าเป็นเสด็จไปจึงเรียกการเสด็จประพาสเช่นนี้ว่า “ประพาสต้น” คำว่า “ต้น” ยังมีที่ใช้นุโลมต่อมาจนถึงเครื่องแต่งพระองค์ในเวลาทรงเครื่องอย่างคนสามัญ เสด็จไปประพาสมิให้ผู้ใดเห็นแปลกประหลาดผิดกับคนสามัญ คำรัสเรียกว่า “ทรงเครื่องต้น” ต่อมาโปรดให้ปลูกเรือนเรียกเรือนั้นว่า “เรือนต้น” สำหรับผู้ที่ตามเสด็จประพาสต้น และผู้ที่พระองค์ได้พบและคุ้นเคยเมื่อคราวประพาสต้นเรียกว่า “เพื่อนต้น”

งานประเพณีดังกล่าวมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ในการที่รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสตามหัวเมืองต่างๆ เพื่อสำราญพระราชอิริยาบถ เพื่อประโยชน์แก่ทางราชการบ้านเมือง เพราะการเสด็จประพาสครั้งนั้นปะปนไปกับหมู่ราษฎร และไม่มีกษัตริย์องค์ที่จะใกล้ชิดกับราษฎรมากเท่าพระองค์ได้ในยุคนั้นจากการบันทึกของทางวัด และจากจดหมายเหตุของทางราชการกล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 หรือ พระพุทธเจ้าหลวงได้เคยเสด็จ ณ วัดพระปรารักษ์เหลืองถึง 3 ครั้ง และในการที่รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้น มาวัดพระปรารักษ์เหลืองพระองค์ได้มีการพระราชทานยานพาหนะที่ทรงประทับในการเสด็จมาด้วย ซึ่งเรียกว่าเก้งเรือ ให้แก่วัดเพื่อเป็นอนุสรณ์ทางประวัติศาสตร์

3.4.3 ประเพณีแข่งเรือยาว ประเพณีการแข่งเรือยาวบ้านท่าน้ำอ้อย- ม่วงหัก ตำบลท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ การแข่งขันเรือยาวจัดขึ้นตรงกับงานเสด็จประพาสต้นรัชกาลที่ 5 ของวัดพระปรารักษ์เหลืองโดยได้รับการสนับสนุนในการจัดงานจากทางภาครัฐให้การสนับสนุน ได้แก่ เทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานนครสวรรค์ และองค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ จัดขึ้นในช่วงน้ำหลาก ประมาณเดือนกันยายนของทุกปี

3.5 ภูมิปัญญาท้องถิ่น

3.5.1 ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหารและแหล่งท่องเที่ยว ตำบลท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก มีภูมิปัญญาด้านการประกอบอาหาร แปรรูปอาหารและร้านอาหาร

3.5.2 คริวท่าน้ำอ้อย บริเวณกิโลเมตรที่ 203 แล้วเลี้ยวซ้ายตรงมาอีกประมาณ 1.6 กิโลเมตร ผ่านตลาดท่าน้ำอ้อย ด้านซ้ายมือ ติดกับ แม่น้ำเจ้าพระยา เมนูแนะนำของร้านได้แก่ ปลาเนื้ออ่อนทอดกระเทียมพริกไทย แกงคั่วหอยขม ผัดน้ำ ผัดเผ็ดปลากด ต้มยำปลาหมึก ยำถั่วพู เป็นต้น

3.5.3 คริวทิดเทิง ร้านอาหารเก่าแก่ตั้งอยู่บริเวณถนนสายเอเชียทางเข้า จังหวัดอุทัยธานี ก่อนขึ้นสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา อยู่ทางขวามือตรงจุดกลับรถ มีอาหารรสเด็ดประเภทปลาแม่น้ำสด สะอาด เมนูแนะนำ เช่น ปลาแม่น้ำนึ่งซีอิ๊ว ห่อหมกปลาเค็ม แกงคั่วหอยขม เป็นต้น นอกจากนั้นทางร้านจำหน่ายของฝากจากนครสวรรค์และอุทัยธานี

3.5.4 ปลาไร่จำวัรัช ต้นตำรับปลาไร่ทรงเครื่อง สืบสานความอร่อยมากกว่าร้อยปี บรรจุในภาชนะที่สวยงาม เหมาะสำหรับเป็นของฝากและอาหารประจำครัวเรือน ผลิตภัณฑ์มีจำหน่ายตามร้านของฝากและแฟรนไชส์ทั่วไป โรงงานตั้งอยู่เชิงสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา ฝั่งตำบลท่าน้ำอ้อย สามารถเข้าเยี่ยมชมโรงงานได้

3.5.5 ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านเขาบ่อพลับ ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านเขาบ่อพลับ ที่ตั้ง หมู่ 9 บ้านเขาบ่อพลับ ตำบลท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก อำเภอพยุหะคีรี จังหวัดนครสวรรค์ เป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา ที่นโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมให้ชุมชนในท้องถิ่นปรับเปลี่ยนการดำเนินชีวิตโดยได้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้นำมาถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนได้นำไปปฏิบัติ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้รับผิดชอบเป็นหน่วยงานที่คอยให้การส่งเสริมเรื่องนี้และมอบหมายให้เกษตรอำเภอจัดดำเนิน โครงการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง และได้คัดเลือกพื้นที่จัดตั้งศูนย์เศรษฐกิจพอเพียงขึ้นและได้ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการเป็นผู้มาเรียนรู้จากศูนย์เศรษฐกิจพอเพียง ชุมชนบ้านเขาบ่อพลับได้รับการคัดเลือกจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงขึ้นและได้ดำเนินการจัดพื้นที่เป็นตัวอย่างของการจัดสรรพื้นที่ตามทฤษฎีใหม่โดยใช้ชีวิตแบบพอเพียงขึ้นและได้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่คนในชุมชนพื้นที่โดยรอบ

เป็นศูนย์ถ่ายทอดความรู้เศรษฐกิจพอเพียงมีการทดลองในจำนวนพื้นที่ 12 ไร่ มีการปลูกข้าว จำนวน 10 ไร่ ปลูกไม้ผล จำนวน 1 ไร่ และปลูกไผ่ป่า จำนวน 1 ไร่ ทดลองเป็นตัวอย่างให้กับคนในชุมชนหรือบุคคลที่สนใจได้เข้ามาเรียนรู้ ซึ่งศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านเขาบ่อพลับได้ดำเนินการตามที่เกษตรอำเภอเป็นผู้ให้ความรู้และวิธีการทำพร้อมกับการสนับสนุนด้านงบประมาณแก่ศูนย์เมื่อศูนย์ดำเนินการปรับปรุงพื้นที่ตามทฤษฎีใหม่ทางศูนย์ได้จัดอบรมให้ความรู้และถ่ายทอดให้กับคนในชุมชนได้มาเรียนรู้จากศูนย์โดยศูนย์จะดำเนินการเป็นตัวอย่างให้คนในชุมชนได้เป็นตัวอย่างและนำไปปฏิบัติ

3.5.6 โครงการมัคคุเทศก์น้อยโรงเรียนอนุบาลพยุหะคีรี (วัดพระพรางค์เหลือง) โดยโครงการมัคคุเทศก์น้อยโรงเรียนอนุบาลพยุหะคีรี (วัดพระพรางค์เหลือง) จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ.2548 มีการรณรงค์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในจังหวัดนครสวรรค์ ได้เน้นให้นักเรียนสนใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและกระทั่งโรงเรียนได้จัดทำมัคคุเทศก์น้อยโดยการก่อตั้งขึ้น โดยนางพรทิพย์ ก้อนจันทร์เทศ ครูโรงเรียนอนุบาลพยุหะคีรี(วัดพระพรางค์เหลือง) ต้องการให้นักเรียนในโรงเรียน ได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของวัดพระพรางค์เหลืองเพื่อให้นักเรียนในโรงเรียน ได้นำความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนเองไปเผยแพร่ให้กับบุคคลที่มาศึกษา จึงทำให้เกิดมัคคุเทศก์น้อยขึ้น นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

จากสถานภาพของชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย ได้มีการสะท้อนปัญหาการพัฒนาเชิงพื้นที่ของชุมชนท่าน้ำอ้อยมีองค์กรทางสังคมเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการกิจกรรมและโครงการอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะท้องถิ่น หน่วยงานระดับอำเภอและจังหวัด แต่กิจกรรมส่วนใหญ่ยังขาดความต่อเนื่อง และบูรณาการกิจกรรมร่วมอย่างรูปธรรม ในด้านของความ

เชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณีของชุมชน มีการตระหนักเห็นความสำคัญและต่อยอดประเพณีสู่กิจกรรมการท่องเที่ยว แต่ยังคงขาดการจัดทำระบบข้อมูลสำหรับการเรียนรู้แก่คนรุ่นหลังและขาดการประชาสัมพันธ์เชิงรุก นอกจากนี้การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่ายังขาดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนากลุ่มผลิตภัณฑ์ เพื่อให้เชื่อมโยงกับวิถีชุมชน ส่วนแหล่งประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เป็นร่องรอยเมืองเก่าทางโบราณคดี การจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และงานเทศกาลการเสด็จประพาสต้นของ รัชกาลที่ 5 โดยทางชุมชน ท้องถิ่น สถานศึกษาได้มีการจัดทำระบบข้อมูล พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ แต่ยังไม่เกิดการรับรู้ เรียนรู้ โดยเฉพาะคนในท้องถิ่น

ส่วนแนวทางที่ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย ได้กำหนดสำหรับการพัฒนาชุมชนต้องอาศัยองค์กรทางสังคมด้วยการจัดตั้งคณะกรรมการที่มาจากทุกภาคส่วนทั้งท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงานต่าง ๆ และการบูรณาการโครงการและกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน โดยเริ่มจากกิจกรรมที่เทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อยมุ่งหักจับเคลื่อนอยู่ อาทิ เทศกาลตักบาตรเทียน โปธิ์ เทศกาลเสด็จประพาสต้น ส่วนในด้านความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี จำเป็นต้องมีการสืบค้นข้อมูลจัดระบบข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ของคนในชุมชน เยาวชนและนักเรียนในพื้นที่ รวมทั้งเชื่อมโยงกับงานเทศกาลต่าง ๆ ให้เห็นเป็นรูปธรรม พร้อมกับการเพิ่มช่องทางประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายแก่คนภายนอกในการรับรู้ อีกทั้งการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กระจายอยู่ในชุมชน จำเป็นต้องอบรมพัฒนาศักยภาพแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ สำหรับรองรับการจัดงานเทศกาลของชุมชนเพื่อให้เห็นลักษณะของวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่ชัดเจน ตลอดจนการเชื่อมโยงแหล่งประวัติศาสตร์ เมืองเก่าทางโบราณคดี แหล่งพิพิธภัณฑ์ และสถานที่เสด็จประพาสต้นของ รัชกาลที่ 5 ให้เป็นเส้นทาง พร้อมจัดระบบการจัดการแก่ผู้ที่สนใจ

จากการเวทีระดมความคิดเพื่อสะท้อนสถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ใน 3 พื้นที่ สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1 สรุปสถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์จากการระดมความคิดผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรม/ประวัติศาสตร์	แนวทางการพัฒนา
<p>1. ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน</p> <ul style="list-style-type: none"> - องค์กรทางสังคมในพื้นที่ขาดการเชื่อมโยงและประสานการพัฒนาที่ต่อเนื่องโดยเฉพาะท้องถิ่น ท้องที่ และองค์กรชุมชน - ความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี คนรุ่นใหม่ขาดการสืบสาน สืบทอด การตระหนักเป็นคุณค่าและความสำคัญในเชิงวิถีชุมชน - ภูมิปัญญาท้องถิ่น บางกลุ่มยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนา กลุ่ม ผลิตภัณฑ์ เพื่อให้เชื่อมโยงกับความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ 	<p>1. ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน</p> <ul style="list-style-type: none"> - สร้างแนวร่วมระหว่างองค์กรทางสังคมในพื้นที่เพื่อประสานการพัฒนาที่ต่อเนื่องในรูปของคณะกรรมการทั้งภายในและภายนอกในการส่งเสริมกิจกรรมชุมชนวัฒนธรรม - ความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี ส่งเสริมคนรุ่นใหม่โดยเฉพาะนักเรียนในโรงเรียนเข้ามามีส่วนในการสืบสาน สืบทอด และเรียนรู้วิถีชุมชน - การอบรมให้ความรู้ด้านการจัดการทรัพยากร ศักยภาพของกลุ่ม การพัฒนา กลุ่ม ผลิตภัณฑ์
<p>2. ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง</p> <ul style="list-style-type: none"> - องค์กรทางสังคม มีการเชื่อมประสานการพัฒนากิจกรรมในพื้นที่แต่ขาดความต่อเนื่อง ขาดการสร้างการเรียนรู้ เน้นการจัดทำโครงการและกิจกรรมที่หน่วยงานท้องถิ่น ท้องที่ และองค์กรชุมชน - ความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี มีการตระหนัก เห็นความสำคัญแต่ยังขาดการสืบสาน จัดทำระบบข้อมูลสำหรับการเรียนรู้แก่คนรุ่นหลัง - ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการละเล่นพื้นบ้าน มีความโดดเด่นในระดับอำเภอ จังหวัด แม้คนรุ่น เห็นความสำคัญ แต่อาศัยการฝึกฝน ที่ต้องใช้เวลา ความอดทน และใจรักเป็นสำคัญ 	<p>2. ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง</p> <ul style="list-style-type: none"> - องค์กรทางสังคม ประสานการพัฒนากิจกรรมเด่นในพื้นที่การจัดตั้งคณะทำงานจากทุกภาคส่วน และบูรณาการ โครงการและกิจกรรมในชุมชนร่วมกันทั้งท้องถิ่น ท้องที่ และองค์กรชุมชน - ความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี จัดทำระบบข้อมูลชุมชน โดยการสืบค้น สร้างการตระหนัก ความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณี โดยรวมมือกับโรงเรียน สถาบันการศึกษา และศูนย์วัฒนธรรมตำบล - ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการละเล่นพื้นบ้าน ส่งเสริมและสนับสนุนภูมิปัญญามีความโดดเด่น สร้างอัตลักษณ์ และเชื่อมประสานกับท้องถิ่น หน่วยงานโดยตรง ในด้านการละเล่นพื้นบ้านฝึกฝน เด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ในสถานศึกษา จัดทำหลักสูตรท้องถิ่น และหาพื้นที่สำหรับการแสดง พื้นบ้านสม่ำเสมอ

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรม/ประวัติศาสตร์	แนวทางการพัฒนา
<p>3.ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย</p> <ul style="list-style-type: none"> - องค์กรทางสังคม เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเชิงพื้นที่ แต่ยังคงขาดความต่อเนื่อง และบูรณาการกิจกรรมร่วมอย่างรูปธรรม - ความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี มีการตระหนัก เห็นความสำคัญและต่อยอดประเพณี แต่ยังคงขาดการจัดทำระบบข้อมูลสำหรับการเรียนรู้แก่คนรุ่นหลัง และการประชาสัมพันธ์ - ภูมิปัญญาท้องถิ่น บางกลุ่มยังขาดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนากลุ่ม ผลิตภัณฑ์ เพื่อให้เชื่อมโยงกับวิถีชุมชน - ความเป็นประวัติศาสตร์ ด้วยร่องรอยเมืองเก่าทางโบราณคดี พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น และการเสด็จประพาสดินของ รัชกาลที่ 5 มีการจัดทำระบบข้อมูล พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ แต่ยังไม่เกิดการรับรู้ เรียนรู้ โดยเฉพาะคนในท้องถิ่น 	<p>3.ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย</p> <ul style="list-style-type: none"> - องค์กรทางสังคม การจัดตั้งคณะทำงานที่มาจากทุกภาคส่วน และบูรณาการ โครงการและกิจกรรมร่วมกันทั้งท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงานและองค์กรชุมชน โดยเริ่มจากกิจกรรมหลักที่เทศบาลขับเคลื่อนอยู่ - ความเชื่อ/วัฒนธรรมและประเพณี สืบค้นข้อมูล จัดระบบข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ของคนในชุมชน ชาวชนและนักเรียนในพื้นที่ รวมทั้งเชื่อมโยงกับงานเทศกาลต่าง ๆ ให้เห็นเป็นรูปธรรม ตลอดจนเพิ่มช่องทางประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย - ภูมิปัญญาท้องถิ่น อบรมพัฒนาศักยภาพแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์รองรับการจัดงานเทศกาลในชุมชนในลักษณะของวิถีชุมชน - เชื่อมโยงแหล่งประวัติศาสตร์ เมืองเก่าทางโบราณคดี แหล่งพิพิธภัณฑสถานและสถานที่เสด็จประพาสดินของ รัชกาลที่ 5 ให้เป็นเส้นทาง พร้อมจัดระบบการจัดการแก่ผู้สนใจ

ตอนที่ 2 ศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

1. ศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

1.1 ด้านพื้นที่ ลักษณะทางกายภาพ การเดินทาง แหล่งเรียนรู้ในการเข้าศึกษาเรียนรู้หรือดูงาน ประกอบด้วย ความเป็นประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถาน วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น การแสดงพื้นบ้าน พิธีกรรมความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรทางธรรมชาติ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ จะเห็นได้ว่า

ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ด้วยลักษณะกายภาพ มีคู่มบ้าน เอกลักษณะชาติพันธุ์ การคมนาคมสู่ชุมชนสามารถเดินทางสะดวก ชุมชนอยู่ติดถนนใหญ่ ห่างจากจังหวัดนครสวรรค์ประมาณ 30 กม. และห่างจากอำเภอท่าตะโกประมาณ 10 กม. ในชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ชาติพันธุ์ไททรงดำ อาคารศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นที่นำวัสดุ-อุปกรณ์ ของเก่าที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำมาจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ ตลอดจนมีเรือนจำลอง (เฮือน) ไททรงดำที่เป็นเอกลักษณ์ มีขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น การแสดงพื้นบ้านด้านดนตรี พิธีกรรมความเชื่อ ไททรงดำที่โดดเด่น และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่กระจายในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มอาชีพจักสาน กลุ่มผลิตภัณฑ์กะลาและกลุ่มแปรรูปอาหารพื้นบ้าน

ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง ด้วยลักษณะกายภาพที่เป็นชุมชนแบบกระจุกตัว หลังคาเรือนติดกันมีศูนย์รวมด้านความเชื่อ วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ การสัญจรสู่ชุมชนอาศัย การเดินทางที่สะดวกอยู่ไม่ไกลจากตัวเมือง สถานีรถไฟเขาทอง โดยชุมชนเขาทองอยู่ห่างจากตัวจังหวัดนครสวรรค์ประมาณ 15 กม. และห่างจากอำเภอยุหะคีรีประมาณ 10 กม. มีแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ทั้งสถานที่เก่าแก่ อาทิ วัดเหนือ วัดใต้ วัดเขาทอง สระน้ำ ศูนย์วัฒนธรรมชุมชนเขาทอง ศูนย์พัฒนาผู้สูงอายุ และมีความโดดเด่นในด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ความเชื่อของท้องถิ่น เช่น ประเพณีทำบุญหน้าศาล ประเพณีสงกรานต์เขาทอง การแสดงพื้นบ้านรำกลองยาว รำโทน เต็นรำรำเกี่ยว และจับข้อมือสาว ในส่วนของภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านเขาทองมีกลุ่มแชมพูสมุนไพร กลุ่มสิ่งประดิษฐ์-ทอง กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น

ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย เป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์มีร่องรอยเมืองเก่าสมัยทวารวดี เป็นชุมชนตลาดเก่าแก่ของมณฑลนครสวรรค์ ในทางกายภาพการคมนาคมสะดวกติดถนนพหลโยธินสายหลัก ห่างจากจังหวัดนครสวรรค์ประมาณ 40 กม. และห่างจากอำเภอ

พยุหะคีรีประมาณ 10 กม. ด้วยศักยภาพของชุมชนมีแหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ ชุมชนตลาดเก่า โบราณสถานเมืองบน พิพิธภัณฑวัดเขาไม้แดง พิพิธภัณฑวัดบน มีการสืบสานขนบธรรมเนียม ประเพณี อาทิ ประเพณีตักบาตรเทียนโพธิ์ การแข่งเรือยาว งานย้อนรอยเสด็จประพาสต้นรัชกาลที่ 5 และกิจกรรมตลาดเก่าย้อนยุคทำน้ำอ้อย ด้วยความเป็นชุมชนเก่าแก่ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเอกลักษณ์ในด้านอาหารการกิน อาทิ ปลาแม่น้ำ ปลาร้าทรงเครื่อง ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้าน บ่อพลับ ศูนย์พัฒนาเป็นแหล่งร้านอาหารในระดับอำเภอ และจังหวัด เช่น ปลาร้าจำวรัช ครัวทำ น้ำอ้อย ครัวทิดเทือง เป็นต้น

2.2 ด้านการจัดการชุมชนวัฒนธรรม การพัฒนาคุณภาพชีวิตชุมชน การส่งเสริมและ พัฒนาขนบธรรมเนียมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างจิตสำนึกและตระหนักในการ จัดการทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมของชุมชนสำหรับรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการระดับชุมชน ท้องถิ่น คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น คณะกรรมการคุ้มบ้านและสภาวัฒนธรรมตำบลเพื่อเป็น เครื่องมือในการจัดการชุมชนแม่ในระยะเวลาเริ่มต้น มีสิ่งรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะ สถานที่พัก บ้านพัก ซึ่งคณะกรรมการการท่องเที่ยวของชุมชนอยู่ระหว่างพัฒนา ในส่วนการ ประชาสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน และการตลาดเน้นความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กร ท้องถิ่นในการสื่อสารกับภายนอกชุมชนเป็นหลัก สำหรับการส่งเสริมและพัฒนาธรรมเนียม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมีหน่วยงานในระดับตำบล อำเภอและจังหวัดเข้าไป ส่งเสริม ส่วนใหญ่เน้นการให้ความรู้ ความเข้าใจกับประชาชน กลุ่ม องค์กรชุมชนในการสร้าง จิตสำนึกและตระหนักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อสร้าง ความภาคภูมิใจเป็นสำคัญ

ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง มีคณะกรรมการด้านวัฒนธรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมระหว่าง ท้องถิ่น ท้องที่ และหน่วยงานระดับจังหวัดทั้งสถาบันการศึกษา สำนักงานจังหวัด มี คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรมชุมชน และสภาวัฒนธรรมตำบลเป็นกลไกการขับเคลื่อนการจัดการ ชุมชน ในส่วนสิ่งรองรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนั้น ชุมชนบ้านเขาทองอยู่ระหว่างพัฒนาสิ่ง รองรับ อาทิ บ้านพัก รีสอร์ท ปฏิทินการท่องเที่ยว ในด้านการประชาสัมพันธ์ และการตลาดเน้นการ สื่อสารกับหน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่นเป็นหลัก ส่วนการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างความรู้ ความเข้าใจกับประชาชน กลุ่ม องค์กรชุมชน การสร้าง จิตสำนึกและตระหนักในการจัดการทุนทางสังคมและวิถีวัฒนธรรมของชุมชนอาศัยทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้อง

ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย มีคณะทำงานด้านวัฒนธรรมเน้นการมีส่วนร่วมท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงานระดับจังหวัด และสำนักงานการท่องเที่ยวพื้นที่อุทยานแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า และคณะกรรมการสภาวัฒนธรรมตำบล ในด้านสิ่งรองรับการท่องเที่ยวชุมชนมีบ้านพัก รีสอร์ท มีคณะทำงานด้านการท่องเที่ยว และมีมัคคุเทศก์ชุมชน ส่วนด้านการประชาสัมพันธ์ด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ถือว่ามีจุดได้เปรียบในความเป็นเมืองเก่าโลกไม้เด่น เมืองบน อีกทั้งหน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวเข้ามาส่งเสริมสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ในด้านการส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก มีสถาบันการศึกษา เทศบาลตำบล สำนักงานการท่องเที่ยว องค์การบริหารส่วนจังหวัด สภาวัฒนธรรมจังหวัดการสนับสนุนกิจกรรมในทุก ๆ ด้านอย่างต่อเนื่องโดยเฉพาะการให้ความรู้ ความเข้าใจ ทักษะการจัดการชุมชนกับประชาชน กลุ่ม องค์กรชุมชน การสร้างจิตสำนึกและตระหนักในการจัดการทรัพยากรและวิถีวัฒนธรรมของชุมชน

2.3 ด้านกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน ด้วยการสร้างสรรค์กิจกรรมการจัดงานประเพณีที่บ่งบอกความเป็นชุมชนวัฒนธรรม

ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน มีกิจกรรมเปิดบ้านเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรมลาวโซ่ง ประจำปี การส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นแก่ผู้นำชุมชนและประชาชนให้เกิดการตระหนัก เห็นคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ชุมชน เอกอภิมณฑลกลุ่มชาติพันธุ์และวิถีชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ จากการแลกเปลี่ยนกับชุมชนต่าง ๆ ด้วยการศึกษาดูงาน การประชุมระดมความคิดเห็นในการพัฒนาและต่อยอดกิจกรรมในระดับชุมชน การจัดงานประจำปีกลุ่มชาติพันธุ์ไททรงดำ ตลอดจนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านหนองเนินที่มุ่งเน้นกิจกรรมเรียนรู้วิถีไททรงดำโรงเรียน เช่น ภาษาพูด-เขียนลาวโซ่ง การแต่งกายลาวโซ่ง

ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง จัดกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน จากกิจกรรมงานถนนคนเดินสายวัฒนธรรมตำบลเขาทอง กิจกรรมเปิดบ้านเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรม จัดกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมและการละเล่นพื้นบ้านสำหรับผู้สูงอายุ งานประเพณีสงกรานต์ตำบลเขาทอง เทศกาลสืบสานการละเล่นพื้นบ้านเขาทองขององค์การบริหารส่วนตำบลเขาทอง อาทิ เต้นกำรำเคียว รำโทน รำกลองยาว การสร้างสรรค์กิจกรรมเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมเขาทองของโรงเรียนบ้านเขาทองและ โรงเรียนเขาทองพิทยาคมสู่การจำทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านวัฒนธรรม ประเพณีและการละเล่นพื้นบ้าน

ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย มีกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนที่สำคัญทุกปี โดยเฉพาะการจัดงานประเพณีตักบาตรเทียนโพธิ์ งานย้อนรอยเสด็จประพาส

ต้นรัชกาลที่ 5 การจัดประเพณีแข่งเรือยาวประจำปีวัดพระพรามค์เหลือ่ง กิจกรรมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์เมืองบน โศกไม้เคน วิถีวัฒนธรรมและชุมชนตลาดเก่าสำหรับผู้สนใจโดยมีนักเรียนโรงเรียนอนุบาลพยุหะคีรี (วัดพระพรามค์เหลือ่ง) และนักเรียนโรงเรียนเขาไม้เคนเป็นมัคคุเทศก์นำชม และการจัดงานเทศกาลอาหารพื้นบ้านทำน้ำอ้อยม่วงหัก

2.4 ด้านการมีส่วนร่วม การสร้างสรรค์กิจกรรมทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชนอาศัยการมีส่วนร่วมเพื่อส่งเสริม พัฒนาจากผู้นำชุมชน ประชาชน องค์กรท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ อาทิ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์กรบริหารส่วนตำบล วัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ โรงเรียน

ชุมชนวัฒนธรรมไททรงคำบ้านหนองเนิน มีการจัดการในระดับชุมชน กลุ่ม องค์กรภายใน อาทิ คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการคุ้มบ้านมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนการพัฒนาชุมชน วัฒนธรรมไททรงคำองค์กรบริหารส่วนตำบลหัวหน้าสนับสนุนการปรับปรุงทัศนียภาพและการจัดทำป้ายหมู่บ้านวัฒนธรรมตลอดจนการส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนอย่างต่อเนื่อง สถาบันการศึกษา โดยเฉพาะมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ร่วมสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน และอบรมให้ความรู้ด้านการจัดการชุมชน การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์กรบริหารส่วนจังหวัด สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ และสภาวัฒนธรรมตำบล สนับสนุนการศึกษาเรียนรู้ การจัดระบบข้อมูลและวัสดุสำหรับการพัฒนาศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่นบ้านหนองเนิน ในขณะที่โรงเรียนบ้านหนองเนิน ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นภาษาพูด ภาษาเขียนไททรงคำ ส่งเสริมการแต่งกายชุดลาวโซ่งในทุกวันศุกร์และการแสดงดนตรีพื้นบ้านของลาวโซ่ง

ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง มีการสร้างสรรค์วัฒนธรรมในระดับชุมชน กลุ่ม องค์กรโดยการจัดตั้งคณะกรรมการชุมชน คณะทำงานวัฒนธรรมชุมชน เน้นการมีส่วนร่วมจัดทำแผนการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนบ้านเขาทอง โดยมีองค์กรบริหารส่วนตำบลเขาทองสนับสนุนในการปรับปรุงอาคารศูนย์วัฒนธรรมเขาทอง และส่งเสริมกิจกรรมด้านวัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้านของชุมชนในช่วงเทศกาลต่าง ๆ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์และมหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์ ร่วมสืบค้นข้อมูล และให้ความรู้ด้านการจัดการชุมชน การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน องค์กรบริหารส่วนจังหวัด สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ และสภาวัฒนธรรมตำบลสนับสนุนกิจกรรมงานถนนคนเดินสายวัฒนธรรมตำบลเขาทองในการสร้างความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนตลอดจนการสนับสนุนส่งเสริมการเรียนรู้ การจัดระบบข้อมูล และการพัฒนาศักยภาพคนทำงานด้านวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง ในส่วนสถานศึกษาโรงเรียนวัดเขาทอง ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านการแสดงพื้นบ้าน การรำไท่น รำกลองยาว และเต๋นกำรำเกี่ยวสำหรับนักเรียนเล็งเห็นความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณี

ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย ในระดับชุมชน กลุ่ม องค์กรภายในชุมชน มีการสร้างมีส่วนร่วมในรูปของคณะกรรมการชุมชน มีการจัดทำแผนการพัฒนาชุมชน วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของตำบลโดยอาศัยหน่วยงานท้องถิ่น ท้องที่ สถานศึกษา วัดวาอาราม และชุมชนในเขตตำบล ทั้งนี้มีเทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อย-ม่วงหักที่ส่งเสริมสนับสนุนการจัดงาน ประเพณีต่าง ๆ อาทิ ประเพณีตักบาตรเทียนโพธิ์ งานย้อนรอยเสด็จประพาสต้น และส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนย่านตลาดเก่า นอกจากนี้มีสถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ร่วมสืบค้นประวัติศาสตร์ชุมชน และให้ความรู้ด้านการจัดการชุมชน การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ส่วน สำนักงานการท่องเที่ยวพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี และองค์การบริหารส่วนจังหวัด สนับสนุนกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์งานย้อนรอยเสด็จประพาสต้น การอบรม มัคคุเทศก์ชุมชนให้กับนักเรียน สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ และสภาวัฒนธรรม ตำบล สนับสนุนการศึกษาเรียนรู้ การจัดระบบข้อมูล วัสดุในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น และมีโรงเรียนวัดเขาไม้แดง และ โรงเรียนอนุบาลพยุหะคีรี (วัดพระพรามค์เหลือง) ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้าน ประวัติศาสตร์เมืองเก่า การเสด็จประพาสต้น การตักบาตรเทียนโพธิ์

จากที่ได้ศึกษาศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ด้วยด้านพื้นที่ทางกายภาพ ความเป็นประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถาน วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น การแสดงพื้นบ้าน พิธีกรรมความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรทางธรรมชาติ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ ด้านการจัดการชุมชนวัฒนธรรม มีกลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน การส่งเสริมและพัฒนาขนบธรรมเนียม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างจิตสำนึกและตระหนักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ด้านกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน อย่างสร้างสรรค์มี กิจกรรมการจัดงานประเพณีที่บ่งบอกความเป็นชุมชนวัฒนธรรม อาทิ งานถนนคนเดินสาย วัฒนธรรมตำบลเขาทอง งานประเพณีตักบาตรเทียนโพธิ์ งานย้อนรอยเสด็จประพาสต้น ประเพณี สงกรานต์ กิจกรรมเปิดบ้านเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรม จัดกิจกรรมวัฒนธรรมสำหรับผู้สูงอายุ การ ส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่นเพื่อให้ชุมชนเกิดการตระหนัก เห็นคุณค่าความ เป็นมา ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นเอกลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์วิถีชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณี และการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน องค์กรท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ อาทิ องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล วัฒนธรรม จังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ โรงเรียนในกิจกรรมด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ดังตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 วิเคราะห์ศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์

ศักยภาพชุมชน วัฒนธรรม	ด้านพื้นที่/กายภาพ	ด้านการจัดการชุมชน	ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของชุมชน	ด้านการมีส่วนร่วม
1.ชุมชนวัฒนธรรม ไททรงดำบ้าน หนองเนิน	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะกายภาพ มีคุ้มบ้าน เอกถัษณ์ชาติพันธุ์ - การเดินทางสะดวกติดถนนใหญ่ ห่างจากจังหวัด 40 กม. และห่างจาก อำเภอ 18 กม. - แหล่งเรียนรู้ชาติพันธุ์ไททรงดำ ศูนย์ วัฒนธรรมท้องถิ่น เอือนจำลอง ไททรงดำ - ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น การแสดงพื้นบ้าน ด้านดนตรี พิธีกรรมความเชื่อไททรงดำ - ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มอาชีพจักสาน กลุ่มผลิตภัณฑ์กะลา กลุ่มแปรรูปอาหารพื้นบ้าน 	<ul style="list-style-type: none"> - คณะทำงานระดับชุมชน ท้องถิ่น คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรม คณะกรรมการคุ้มบ้านและสภา วัฒนธรรม - สิ่งรองรับการท่องเที่ยว เช่น บ้านพัก คณะทำงานด้านการท่องเที่ยวอยู่ ระหว่างพัฒนา - การประชาสัมพันธ์ และการตลาดเน้น กับหน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่น - การส่งเสริมและพัฒนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้กับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> - เปิดบ้านเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรมลาว ไช่ง - การส่งเสริมการเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณี ท้องถิ่นแก่ชุมชนเกิดการ ตระหนัก เห็นคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ ชุมชน เอกถัษณ์กลุ่มชาติพันธุ์และวิถี ชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ - งานประจำปีรวมพลคนไททรงดำ - กิจกรรมเรียนรู้วิถีไททรงดำโรงเรียน บ้านหนองเนิน เช่น ภาษาพูด-เขียนลาว ไช่ง การแต่งกายลาวไช่ง 	<ul style="list-style-type: none"> - ระดับชุมชน กลุ่ม องค์กรภายใน ชุมชน อาทิ คณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการคุ้มเข้ามีส่วนร่วมการ จัดทำแผนการพัฒนาชุมชนวัฒนธรรม ไททรงดำ - องค์กรบริหารส่วนตำบลหัวถนน สนับสนุนการปรับภูมิทัศน์ จัดทำป้าย หมู่บ้าน วัฒนธรรม และส่งเสริม กิจกรรมของชุมชน - สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ร่วม สืบค้นชุมชน และให้ความรู้ด้านการ จัดการชุมชน การส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยชุมชน

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ศักยภาพชุมชน วัฒนธรรม	ด้านกายภาพ/พื้นที่	ด้านการจัดการชุมชน	ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของชุมชน	ด้านการมีส่วนร่วม
		<p>- การให้ความรู้ ความเข้าใจกับประชาชน กลุ่ม องค์กรชุมชนในการสร้างจิตสำนึกและตระหนักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมของชุมชน</p>		<p>- องค์กรบริหารส่วนจังหวัด สนับสนุนการศึกษาเรียนรู้ การจัดระบบข้อมูล วัสดุ</p> <p>- สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ และสภาวัฒนธรรมตำบล สนับสนุนการศึกษาเรียนรู้ การจัดระบบข้อมูล วัสดุในศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น</p> <p>- โรงเรียนบ้านหนองเนิน ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นภาษาพูด ภาษาเขียน ไททรงดำ ส่งเสริมการแต่งกายชุดลาวโซ่งในทุกวันศุกร์ การแสดงดนตรีพื้นบ้านของลาวโซ่ง</p>

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ศักยภาพชุมชน วัฒนธรรม	ด้านกายภาพ/พื้นที่	ด้านการจัดการชุมชน	ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของชุมชน	ด้านกรมีส่วนร่วม
2.ชุมชนวัฒนธรรม บ้านเขาทอง	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะกายภาพ ชุมชนแบบกระจุกตัว - การเดินทาง สะดวก ห่างจากจังหวัด 15 กม. และห่างจากอำเภอ 10 กม. - แหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ชุมชน ศูนย์วัฒนธรรมชุมชน ศูนย์พัฒนาผู้สูงอายุ วัฒนธรรมท้องถิ่น วัดเหนือ วัดใต้ วัดเขาทอง - ขนบธรรมเนียม ความเชื่อ การทำบุญหน้าศาล ประเพณีสงกรานต์ การแสดงพื้นบ้านรำกลองยาว รำโทน เต้นกำรำเคียว จับข้อมือสาว - ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มแชมพูสมุนไพร กลุ่มสิ่งโตเงิน-ทอง กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า 	<ul style="list-style-type: none"> - คณะทำงานด้านวัฒนธรรมเน้นการมีส่วนร่วมท้องถิ่น ท้องถิ่น หน่วยงาน ระดับจังหวัด คณะกรรมการศูนย์วัฒนธรรมชุมชน และสภาวัฒนธรรมตำบล - สิ่งรองรับการท่องเที่ยว เช่น บ้านพัก คณะทำงานด้านการท่องเที่ยวอยู่ระหว่างพัฒนา - การประชาสัมพันธ์ และการตลาดเน้นกับหน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่น - การส่งเสริมและพัฒนาวัฒนธรรม ประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นแก่ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> - งานถนนคนเดินสายวัฒนธรรมตำบลเขาทอง - กิจกรรมวัฒนธรรมสำหรับผู้สูงอายุ - ประเพณีสงกรานต์เขาทอง - สืบสานการละเล่นพื้นบ้านเขาทอง อาทิ เต้นกำรำเคียว รำโทน รำกลองยาว - กิจกรรมเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมเขาทอง โรงเรียนบ้านเขาทอง และโรงเรียนเขาทองพิทยาคม 	<ul style="list-style-type: none"> - ระดับชุมชน กลุ่ม องค์กรภายในชุมชน อาทิ คณะกรรมการชุมชน คณะทำงานวัฒนธรรมชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดทำแผนการพัฒนาชุมชน วัฒนธรรมบ้านเขาทอง - องค์กรบริหารส่วนตำบลเขาทอง สนับสนุนการปรับปรุงอาคารศูนย์วัฒนธรรมเขาทอง และส่งเสริมกิจกรรมด้านวัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้านของชุมชน - สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตนครสวรรค์ ร่วมสืบค้น และให้ความรู้ด้านการจัดการชุมชน การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ศักยภาพชุมชน วัฒนธรรม	ด้านกายภาพ/พื้นที่	ด้านการจัดการชุมชน	ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของชุมชน	ด้านการมีส่วนร่วม
		<p>- สร้างความรู้ ความเข้าใจกับประชาชน กลุ่ม องค์กร ชุมชน ในการ สร้าง จิตสำนึกและตระหนักในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรม ของชุมชน</p>		<p>- องค์กร บริหาร ส่วน จังหวัด สนับสนุนกิจกรรมงานถนนคนเดินสาย วัฒนธรรมเขาทอง</p> <p>- สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรม อำเภอ และสภาวัฒนธรรมตำบล สนับสนุนการศึกษาเรียนรู้ การ จัดระบบข้อมูล และการพัฒนาศักยภาพ คนทำงานด้านวัฒนธรรม</p> <p>- โรงเรียนวัดเขาทอง ได้จัดทำหลักสูตร ท้องถิ่นด้านการแสดงพื้นบ้าน การรำ โขน รำกลองยาว เต้นกำรำเกี้ยว</p>

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ศักยภาพชุมชน วัฒนธรรม	ด้านกายภาพ/พื้นที่	ด้านการจัดการชุมชน	ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของชุมชน	ด้านการมีส่วนร่วม
3.ชุมชนวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ บ้านทำน้ำอ้อย	<ul style="list-style-type: none"> - ลักษณะกายภาพ ชุมชนตลาดเก่า - การเดินทาง สะดวกติดถนนใหญ่ ห่างจากจังหวัด 40 กม. และห่างจาก อำเภอ 10 กม. - แหล่งเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ชุมชน การค้า โบราณสถาน เมืองบน พิชัยภัณฑ์วัดเขาไม้เดน พิชัยภัณฑ์ วัดบน - ขนบธรรมเนียมประเพณี ประเพณี ตักบาตรเทียน การแข่งเรือยาว งาน ย้อนรอยเสด็จประพาสต้นรัชกาลที่ ๕ กิจกรรมตลาดย้อนยุค - ภูมิปัญญาท้องถิ่น กลุ่มด้านอาชีพ ต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ ปลาแม่น้ำ ปลาร้าทรงเครื่อง ศูนย์เรียนรู้ เศรษฐกิจพอเพียงบ้านบ่อพลับ 	<ul style="list-style-type: none"> - คณะทำงานด้านวัฒนธรรมเน้นการมี ส่วนร่วมท้องถิ่น ท้องที่ หน่วยงาน ระดับจังหวัด และการท่องเที่ยว คณะกรรมการพิพิธภัณฑสถาน วัฒนธรรมตำบล - สิ่งรองรับการท่องเที่ยว เช่น บ้านพัก รีสอร์ท คณะทำงานด้านการท่องเที่ยว มัคคุเทศก์ชุมชน - การประชาสัมพันธ์ และการตลาด ด้านการท่องเที่ยวเน้นกับหน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่น และการท่องเที่ยว - การ ส่ง เสริม และ พัฒนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและภูมิปัญญา ท้องถิ่นให้กับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง 	<ul style="list-style-type: none"> - งานประเพณีตักบาตรเทียน โพนี - งานย้อนรอยเสด็จประพาสต้นรัชกาล ที่ 5 - ประเพณีแข่งเรือยาวประจำปีวัดพระ ประรงค์เหลือง - ประวัติศาสตร์เมืองบน (โลกไม้เดน) - กิจกรรมเรียนรู้วิถีวัฒนธรรม/เมืองเก่า ประวัติศาสตร์/ชุมชนตลาดเก่าของ โรงเรียนเขาไม้เดน โรงเรียนอนุบาล พยุหะ(วัดพระประรงค์เหลือง) - เทศกาลอาหารพื้นบ้านทำน้ำอ้อย-ม่วง หัก 	<ul style="list-style-type: none"> - ระดับชุมชน กลุ่ม องค์กรภายใน ชุมชน อาทิ คณะกรรมการชุมชนเข้ามามี ส่วนร่วมการจัดทำแผนการพัฒนา ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ของตำบล - เทศบาลตำบลทำน้ำอ้อย-ม่วงหัก สนับสนุนการจัดงานตักบาตรเทียน โพนี งานย้อนรอยเสด็จประพาสต้น และส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนย่าน ตลาดเก่า - สถาบันการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏ นครสวรรค์ ร่วมสืบค้นประวัติศาสตร์ ชุมชน และให้ความรู้ด้านการจัดการ ชุมชน การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดย ชุมชน

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

ศักยภาพชุมชน วัฒนธรรม	ด้านกายภาพ/พื้นที่	ด้านการจัดการชุมชน	ด้านการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ ท่องเที่ยวของชุมชน	ด้านกรมีส่วนร่วม
		<p>- การให้ความรู้ ความเข้าใจกับประชาชน กลุ่ม องค์กรชุมชนในการสร้างจิตสำนึกและตระหนักในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมของชุมชน</p>		<p>- สำนักงานการท่องเที่ยวพื้นที่จังหวัดอุทัยธานี และองค์การบริหารส่วนจังหวัด สนับสนุน กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์งานย้อนรอยเสด็จประพาสต้น การอบรมมัคคุเทศก์ชุมชนให้กับนักเรียน</p> <p>- สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ และสภาวัฒนธรรมตำบล สนับสนุนการศึกษาเรียนรู้ การจัดระบบข้อมูล วัสดุในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น</p> <p>- โรงเรียนวัดเขาไม้เดน และโรงเรียนอนุบาลพยุหะคีรี (วัดพระพรางค์เหลือง) ได้จัดทำหลักสูตรท้องถิ่นด้านประวัติศาสตร์เมืองเก่า การเสด็จประพาสต้น การตัดบาตรเทียนโพธิ์</p>

2. กระบวนการพัฒนาศักยภาพชุมชนวัฒนธรรมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์ศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพชุมชนเชิงวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์ทั้ง 3 พื้นที่ มีกิจกรรมประกอบด้วย

2.1 ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การอบรมให้ความรู้ ความเข้าใจกับคณะทำงานในระดับชุมชนเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยว โดยชุมชนในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ เน้นสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดความรับผิดชอบ ร่วมกันในการดูแลรักษาส่งเสริม ในการจัดการชุมชนวัฒนธรรม โดยจัดกิจกรรมด้านความรู้ การสร้างจิตสำนึกด้านวัฒนธรรม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้กับผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อสร้างจิตสำนึกรู้สึกความเป็นเจ้าของ รู้จักรักษาและหวงแหนสิ่งดีงามของชุมชนร่วมกัน ทั้งนี้ การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการชุมชนวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม เน้นการพัฒนาศักยภาพคนทำงานด้านวัฒนธรรมของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ โดยการให้ความรู้ เกี่ยวกับการจัดการชุมชนวัฒนธรรม และร่วมเรียนรู้ศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรมต้นแบบ โดยมี จุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการชุมชนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สอดคล้องกับบริบทและทุนทางสังคมของชุมชน ส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่น เกิดการตระหนักเห็นความสำคัญและมีส่วนร่วมในการจัดการวัฒนธรรมชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่นและแสวงหาแนวทางในการจัดการวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในรูปแบบการเรียนรู้โดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรท้องถิ่น โดยมี วิทยากรจากชุมชนวัฒนธรรมลาวครั้งบ้านกุดจอก อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท โดย เสริมสร้างการเรียนรู้ และร่วมค้นหาศักยภาพของชุมชนเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ผ่าน กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระดมความคิดจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในพื้นที่ ชุมชนวัฒนธรรม ทั้ง 3 พื้นที่ ได้ข้อสรุปถึงการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน สามารถ นำผลการระดมความคิดมาวิเคราะห์ตามแนวคิด SWOT เป็นการวิเคราะห์หาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ทำให้ทราบเกี่ยวกับศักยภาพการดำเนินงานในปัจจุบัน และอนาคตว่าเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน และนอกจากนี้ยังสามารถนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์นำไปปรับปรุงพัฒนาสู่แนวทางการจัดการท่องเที่ยวชุมชน วัฒนธรรมต่อไป รายละเอียดมีดังต่อไปนี้

2.1.1 ผลการวิเคราะห์ศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ด้วยเทคนิค SWOT พบว่า ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ทั้ง 3 แห่ง

จุดแข็ง (S : Strength)

- ชุมชนวัฒนธรรมทั้ง 3 พื้นที่ที่มีผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ กลุ่มองค์กร ภาครัฐ และประชาชนตระหนัก เห็นคุณค่าและมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวัฒนธรรม อาศัยการประชุม เวทีประชาคม และการสร้างสรรค์กิจกรรมในพื้นที่
- บุคลากรที่เป็นแกนนำในการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวัฒนธรรมในตำบลมีความรู้ความสามารถและมีหลากหลายในด้านสถานภาพ องค์กร หน่วยงานที่สามารถผนึกกำลังในการสนับสนุนและส่งเสริมวัฒนธรรมของตำบลอย่างยั่งยืน
- หน่วยงาน องค์กรชุมชนและเครือข่ายภาคประชาชนภายในตำบล ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในระดับตำบล เช่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชนตำบล สภาวัฒนธรรมตำบล เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองตำบล ศูนย์บริการและการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ศูนย์ผู้สูงอายุ โรงเรียน วัด เป็นต้น
- เส้นทางสัญจรในพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมสามารถไปมาสะดวกอยู่ห่างจากอำเภอและตัวเมืองเฉลี่ยประมาณ 40 กิโลเมตร สามารถรองรับการขยายตัวของเมืองและการลงทุน และการประสานงานในการจัดการวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้รวดเร็ว
- มีการประสานงานความร่วมมือระหว่างส่วนราชการต่าง ๆ อาทิ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาลตำบล องค์กรบริหารส่วนตำบล ภาคประชาชนและภาคเอกชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

จุดอ่อน (W : Weakness)

- ชุมชนวัฒนธรรมทั้ง 3 พื้นที่ที่เป็นชุมชนดั้งเดิม การตั้งบ้านเรือนของประชาชนอยู่หนาแน่น กระจุกตัว การพัฒนาและการขยายตัวชุมชนค่อนข้างมีข้อจำกัด
- ระบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนขาดการเชื่อมโยง อาทิ ด้านการจัดทำผังชุมชน การเชื่อมโยงแหล่งทรัพยากร สถานที่สำคัญและแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น
- โครงการ/กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน การพัฒนาภูมิปัญญา วัฒนธรรมประเพณีขาดการบูรณาการร่วมกันทำให้การจัดการชุมชนในภาพรวมจัดทำเป็นประเด็น ๆ หรือ เป็นเรื่อง ๆ ประสิทธิภาพโดยภาพรวมไม่เกิด
- ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนและการส่งเสริมพัฒนายังขยายไม่ครอบคลุมทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องอย่าง

ทั่วถึง ส่งผลต่อการจัดทำแผน ยุทธศาสตร์ และเป้าหมายการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนยังไม่เป็นรูปธรรม

- กระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างท้องถิ่น กลุ่ม องค์กร ส่วนราชการในพื้นที่ขาดการสื่อสารเชื่อมโยงกัน ส่งผลให้กลไกการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนยังยึดเป้าหมายขององค์กร หน่วยงานตนเองเป็นหลัก

โอกาส (O : Opportunity)

- เส้นทางติดต่อกับเขตพื้นที่จังหวัดใกล้เคียง อาทิ จังหวัดอุทัยธานี จังหวัดชัยนาท สระดวกและมีเส้นทางหลวงสายเอเชียผ่าน สามารถเดินทางได้สะดวก รองรับบริการขยายตัวทางเศรษฐกิจ และเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียงได้

- การเปิดโอกาสให้ส่วนราชการระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และกลุ่มองค์กรเข้ามาเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชน และร่วมกิจกรรมด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นประจำ

- นโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุน ด้านการจัดการความรู้ การจัดการแหล่งเรียนรู้ ในด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของหน่วยงานภาครัฐทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

- มีช่องทางในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ข้อมูลวัฒนธรรมชุมชนผ่านอินเทอร์เน็ต และการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน วัฒนธรรม ประเพณีและและภูมิปัญญาท้องถิ่นมีมากขึ้น

- มีแหล่งเรียนรู้ของกลุ่ม องค์กรด้านการอนุรักษ์สืบสานวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น กิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมตำบลมีความพร้อมมากขึ้น

- คนในชุมชนมีความรักและสามัคคีมีความขยันอดทน มีการดำเนินงานเป็นขั้นตอนเป็นระบบ อีกทั้งมีผู้นำชุมชนเข้มแข็ง และมีความพร้อมเพียงในการทำกิจกรรมต่าง ๆ จึงนำไปสู่ความสำเร็จโดยใช้วัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการพัฒนา

ข้อจำกัด (T : Threat)

- การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การสืบสานวัฒนธรรม ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นพลังของคนรุ่นใหม่หรือเยาวชนที่จะมาสืบสานยังไม่มีเพียงพอและต่อเนื่อง

- ความขัดแย้งในด้านตัวบุคคล ผู้นำชุมชน ผู้นำท้องถิ่นทำให้คนในชุมชนบางคนยังไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร เนื่องจากสมาชิกในชุมชนบางคนยังไม่พอใจในการดำเนินงานด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงทำให้เกิดความขัดแย้งกันเป็นครั้งคราว

- ชุมชนยังขาดความรู้ในด้านเทคโนโลยี และความชำนาญในการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการสนับสนุน ส่งเสริมการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นส่งผลทำให้ผลงานด้านวัฒนธรรม ประเพณี การละเล่นพื้นบ้านบางอย่างไม่ทันเวลา ไม่ทันสมัย ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

2.1.2 การสนับสนุน ส่งเสริมและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในส่วนของ การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ชุมชนวัฒนธรรม ทั้ง 3 พื้นที่ มีกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพชุมชนที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ การจัดการอบรมให้ความรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การอบรมเยาวชนมัคคุเทศก์ การจัดงานประเพณีที่บ่งบอกความเป็นชุมชนวัฒนธรรม อาทิ งานถนนคนเดิน งานประเพณีตักบาตรเทียน โปธิ์ งานเทศกาลเสด็จประพาสต้น เทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น การจัดกิจกรรมเปิดบ้านเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรม และการศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อให้ชุมชนเกิดการตระหนัก เห็นคุณค่าความเป็นมา ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นเอกลักษณ์ กลุ่มชาติพันธุ์มีวิถีชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น ในขณะที่การสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนา มีการศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่งเสริมการสร้างอาชีพสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว เช่น กลุ่มจักสาน ผลิตภัณฑ์จากกะลา กลุ่มปุยชีวภาพ กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มอนุรักษ์ดนตรีท้องถิ่น และกลุ่มการแสดงพื้นบ้าน

2.2 ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

สำหรับปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้ง 3 พื้นที่ จะเห็นได้ว่าปัจจัยภายในชุมชนวัฒนธรรม และปัจจัยภายนอกที่สำคัญในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย

2.2.1 ปัจจัยภายในที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

- ชุมชนวัฒนธรรมตำบลเขาทอง ชุมชนวัฒนธรรมไททรงคำบ้านหนองเนินเป็นชุมชนดั้งเดิม มีระยะเวลาการก่อตั้งชุมชนมายาวนานกว่า 200 ปี มีสถานที่บ่งบอกตำนานและความสำคัญของชุมชน มีวิถีชุมชนที่เรียบง่าย การสืบสานวัฒนธรรมและประเพณียังคงความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ โดยเฉพาะการไหว้ผีบรรพบุรุษ การละเล่นพื้นบ้าน ประเพณีท้องถิ่นในเทศกาลต่าง ๆ ของชุมชน ส่วนชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ทำน้าอ้อยม่วงหักมีแหล่งประวัติศาสตร์ยุคทวารวดี การเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ 5 เป็นต้น

- ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และกลุ่ม ที่เป็นผู้มีบทบาทเข้าร่วมกำหนดทิศทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นประกอบด้วยผู้อาวุโส ปราชญ์ชาวบ้าน เช่น ผู้บริหารท้องถิ่น สภาท้องถิ่น ผู้อำนวยการ โรงเรียน กลุ่มผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มการเล่นพื้นบ้าน สภาวัฒนธรรมตำบลและอำเภอที่ให้ความสำคัญและตระหนัก เห็นคุณค่าและเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น อีกทั้งบุคคล กลุ่ม องค์กร เหล่านี้เป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ และหลากหลายในด้านสถานภาพ สามารถผนึกกำลังในการสนับสนุนและส่งเสริมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

- ประชาชนในชุมชนวัฒนธรรมทั้ง 3 พื้นที่ เป็นชุมชนที่มีความรักและสามัคคี มีความขยัน อดทน เป็นชุมชนเข้มแข็ง มีความพร้อมเพียงในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นกิจกรรมสาธารณะของชุมชน โดยการนำวิถีวัฒนธรรมของชุมชนมาเป็นเครื่องมือ วิธีการเป็นฐานการพัฒนาที่นำไปสู่ความสำเร็จในระดับตำบล เช่น การส่งเสริมพัฒนาสุขภาพผู้สูงอายุ เยาวชนสืบสานวัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น

- การส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงาน องค์กรชุมชนและเครือข่ายภายในชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านงบประมาณ ส่งเสริมการเรียนรู้ การสืบสาน การอนุรักษ์และฟื้นฟูโดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล สภาวัฒนธรรมตำบล เครือข่ายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ศูนย์บริการและการถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรประจำตำบล ศูนย์ผู้สูงอายุ โรงเรียน และวัด มีบทบาทสำคัญในการสืบค้น สืบสาน ต่อยอดวัฒนธรรมชุมชน การเล่นพื้นบ้านในโอกาสต่าง ๆ ภายในชุมชน โดยมีกิจกรรมที่สำคัญ อาทิ การจัดงานสืบสานประเพณีสงกรานต์ตำบลเขาทอง การจัดงานถนนคนเดินตำบลเขาทอง งานประจำปีเปิดบ้านไททรงดำบ้านหนองเนิน ตักบาตรเทียน ย้อนอดีตประเพณีสงกรานต์ที่ 5 เป็นต้น

2.2.2 ปัจจัยภายนอกที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

- ยุทธศาสตร์และนโยบายด้านการส่งเสริมวัฒนธรรมชุมชนระดับจังหวัดในด้าน การจัดการความรู้ การจัดการแหล่งเรียนรู้ในด้านวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นของ สำนักงานจังหวัด สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ อาทิ การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ วัฒนธรรมชุมชน การส่งเสริมประเพณีท้องถิ่น การสนับสนุนการเล่นพื้นบ้าน เป็นต้นทำให้ชุมชนเกิดการตื่นตัว ตระหนักและเห็นคุณค่าส่งผลต่อการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน วัฒนธรรมตำบลเขาทอง เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

- การเข้าร่วมเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชน และร่วมกิจกรรมด้านวัฒนธรรมชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นประจำของส่วนราชการระดับจังหวัด ระดับท้องถิ่น สถาบันการศึกษา และ

กลุ่มองค์กรต่าง ๆ เป็นการเพิ่มช่องทางในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ข้อมูลของชุมชนวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี

- การส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกชุมชนในการจัดการวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านงบประมาณ การพัฒนาองค์ความรู้ การสืบสานและการอนุรักษ์ ประเพณีท้องถิ่น โดยเฉพาะ องค์การบริหารส่วนจังหวัดนครสวรรค์ สภาวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์สภาวัฒนธรรมอำเภอ สถาบันการศึกษาและโรงเรียน มีบทบาทสำคัญในการสืบค้น สืบสานต่อยอดวัฒนธรรมชุมชนการเล่นพื้นบ้านในโอกาสต่าง ๆ ตลอดจนการจัดการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการชุมชนวัฒนธรรม การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการชุมชนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลเขาทอง จะเห็นได้ว่าปัจจัยภายในและภายนอกที่สำคัญในการจัดการชุมชนวัฒนธรรม นอกจากความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนแล้ว การอาศัยบุคลากรในชุมชนทั้งผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ กลุ่ม องค์กรระดับชุมชน ตลอดจนประชาชนในตำบลมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการส่งเสริมสนับสนุนจากภายนอก โดยเฉพาะหน่วยงานที่เกี่ยวข้องระดับจังหวัดย่อมเอื้อต่อการพัฒนากิจกรรมที่ส่งผลต่อการจัดการชุมชนวัฒนธรรมในอนาคตได้เป็นอย่างดี

จากที่ได้กล่าวมา ศักยภาพชุมชนวัฒนธรรมทั้ง 3 พื้นที่ เกี่ยวกับความรู้ ความเข้าใจ การมีส่วนร่วม การสนับสนุน ส่งเสริมและพัฒนาผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ทั้ง 3 พื้นที่ที่มีการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน โดยการจัดการอบรมให้ความรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การอบรมเยาวชนมัคคุเทศก์ ในส่วนของการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการจัดงานประเพณีที่บ่งบอกความเป็นชุมชนวัฒนธรรม อาทิ งานถนนคนเดิน งานประเพณีตักบาตรเทียน เทศกาลงานเสด็จประพาสต้น เทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น การจัดกิจกรรมเปิดบ้านเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรมเพื่อให้ชุมชนเกิดการตระหนัก เห็นคุณค่าความเป็นมา ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นเอกลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์วิถีชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น ในขณะที่การสนับสนุน ส่งเสริม และพัฒนา มีการศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ส่งเสริมการสร้างอาชีพสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว เช่น กลุ่มจักสานผลิตภัณฑ์จากกะลา กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มอนุรักษ์ดนตรีท้องถิ่น กลุ่มการแสดงพื้นบ้าน เป็นต้น

ตอนที่ 3 แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น

ผู้วิจัยได้จัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ เพื่อค้นหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ มีรายละเอียดดังนี้

1. เชิญผู้เข้าร่วมที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักของชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ ทั้ง 3 แห่ง เข้าร่วมประชุม
2. ผู้ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ลงทะเบียน
3. นำเสนอเนื้อหาที่ทำการศึกษา ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์การวิจัย ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักตามวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 แก่ผู้เข้าร่วมประชุม
4. ให้ผู้ร่วมประชุมร่วมแลกเปลี่ยน แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์
5. แบ่งกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมออกเป็น 3 กลุ่มตามชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์
6. แต่ละกลุ่มระดมความคิดเห็นเพื่อแสวงหาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยกำหนดประเด็น 3 ด้าน ประกอบด้วย 1)ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ 2)ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ และ 3) ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์
7. ตัวแทนแต่ละกลุ่มนำเสนอผลการระดมความคิดเห็นเพื่อแสวงหาแนวทางต่อที่ประชุม พร้อมกับมองภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

ซึ่งจากการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ สรุปได้ ดังนี้

1. ชุมชนวัฒนธรรมไททรงคำบ้านหนองเนิน
 - ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวมีการประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จุดสนใจและกิจกรรมของชุมชนวัฒนธรรม เป็นชุมชนมีวัฒนธรรมทางด้านชาติพันธุ์เป็นของตนเอง ควรสนับสนุนความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนและปรับปรุงให้สามารถเป็นที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว
 - ด้านการเข้าถึงชุมชนวัฒนธรรม จำเป็นต้องปรับปรุงเส้นทางให้มีความสะดวกและปลอดภัย สามารถเข้าถึงแหล่ง/จุดท่องเที่ยว มีการประชาสัมพันธ์ให้ผู้สนใจ นักท่องเที่ยวทราบ กิจกรรมของชุมชนทางสื่อท้องถิ่น การจัดทำป้ายโฆษณาและจัดให้มีป้ายบอกระยะทางเป็นระยะในการเดินทางเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรม

- ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ควรมีการจัดสถานที่ในการต้อนรับที่เพียงพอ อาทิ แหล่งบ้านลาวโซ่ง ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น ปรับปรุงห้องน้ำมีจำนวนเพียงพอสำหรับบริการ และดูแล จัดภูมิทัศน์ ความสะอาดในบริเวณจุดเรียนรู้

2. ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง

- ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว การขอความร่วมมือกับ อบต.เขาทอง จัดตั้งกลุ่มผู้รู้คอยแนะนำแหล่งเรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแก่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับท้องถิ่น อำเภอและจังหวัดควรสนับสนุนความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน ภาษาถิ่น แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น

- ด้านการเข้าถึงชุมชนวัฒนธรรม จำเป็นทางองค์การบริหารส่วนตำบลจะต้องจัดทำแผนผังเส้นทางในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน จัดทำป้ายบอกทาง พร้อมการจัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ อีกทั้งจัดให้มีมัคคุเทศก์ของชุมชนคอยแนะนำและอธิบายสถานที่สำคัญ ๆ สำหรับผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้

- ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก จัดระบบข้อมูลแหล่งท่องเที่ยว จุดเรียนรู้สถานที่สำคัญ ๆ ภายในชุมชนสำหรับเรียนรู้

การดูแลความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยว จัดเตรียมห้องสุขาให้เพียงพอ และจัดสถานที่จุดบริการท่องเที่ยวสำหรับให้ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน

3. ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย

- ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยวของชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ มีการประชาสัมพันธ์การจัดงานในช่วงเทศกาลโดยการประสานงานกับสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พื้นที่จังหวัดอุทัยธานี (ททท.อุทัยธานี) ให้การสนับสนุนการทำแผนพับ การโฆษณาสื่อท้องถิ่น เช่น โทรทัศน์ท้องถิ่น วิทยุชุมชนท้องถิ่น อินเทอร์เน็ต

- ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เช่น พิพิธภัณฑสถานเจ้าไม้เดน พิพิธภัณฑสถานวัดบน พิพิธภัณฑสถานวัดหางน้ำ เมืองโบราณบ้านบน วัดพระปรารักษ์เหลือง

- ด้านการเข้าถึงชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อยมุ่งหักอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว จัดให้มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพิ่มเติมจากนักเรียนที่มีอยู่เดิมคอยให้ความรู้ ข้อมูลในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ตามจุดต่าง ๆ

- ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก การจัดภูมิทัศน์สถานที่ ความสะอาดในบริเวณจุดเรียนรู้ การจัดทำจุดบริการสำหรับนักท่องเที่ยวของเทศบาลไว้ในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ เช่น พิพิธภัณฑ

วัดเขาไม้เด่น วัดพระปรารักษ์เหลือง ประวัติศาสตร์เมืองบนอีกทั้งจัดเตรียมอาสาสมัครสำหรับบริการ
นักท่องเที่ยวในพื้นที่คอยให้คำแนะนำ

จะเห็นได้ว่า แนวทางการจัดการชุมชนวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นโดย
ภาพรวมทั้ง 3 แห่งสรุปได้ ตามตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

ชุมชนวัฒนธรรม การจัดการท่องเที่ยว	ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำ บ้านหนองเนิน	ชุมชนวัฒนธรรม บ้านเขาทอง	ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ บ้านท่าน้ำอ้อย
1. ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว	<ul style="list-style-type: none"> - ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จุดสนใจและกิจกรรมของชุมชนวัฒนธรรม - ชุมชนมีวัฒนธรรมทางด้านชาติพันธุ์เป็นของตนเอง ควรสนับสนุนความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนและปรับปรุงให้สามารถเป็นที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยว 	<ul style="list-style-type: none"> - ขอความร่วมมือกับ อบต.เขาทอง จัดตั้งกลุ่มผู้รู้คอยแนะนำแหล่งเรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแก่ - ควรสนับสนุนความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน เช่น ประเพณี การละเล่นพื้นบ้าน ภาษาล้าน แหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น 	<ul style="list-style-type: none"> - ประชาสัมพันธ์การจัดงานในช่วงเทศกาล โดยการประสานงานกับสำนักงาน ททท. อุทัยธานี การทำแผ่นพับ การโฆษณาสื่อท้องถิ่น เช่น โทรทัศน์ท้องถิ่น วิทยุชุมชนท้องถิ่น อินเทอร์เน็ต - ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ เช่น พิพิธภัณฑฯเขาไม้เดน พิพิธภัณฑฯวัดบน พิพิธภัณฑฯวัดหางน้ำ เมืองโบราณบ้านบน วัดพระปรารักษ์เหลือง
2. ด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว	<ul style="list-style-type: none"> - ปรับปรุงเส้นทางให้มีความสะดวกและปลอดภัย สามารถเข้าถึงแหล่ง/จุดท่องเที่ยว - การประชาสัมพันธ์ให้ผู้สนใจ นักท่องเที่ยว ทราบกิจกรรมของชุมชนทางสื่อท้องถิ่น การจัดทำป้ายโฆษณา - จัดทำป้ายบอกระยะทางเป็นระยะในการเดินทางเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรม 	<ul style="list-style-type: none"> - อบต.จัดทำแผนผังเส้นทางในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน - จัดทำป้ายบอกทาง พร้อมการจัดตั้งศูนย์บริการข้อมูลแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ - จัดให้มีมัคคุเทศก์ของชุมชนคอยแนะนำและอธิบายสถานที่สำคัญ ๆ สำหรับผู้ที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> - เทศบาลอำนวยความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว - จัดให้มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพิ่มเติมจากนักเรียนที่มีอยู่เดิมคอยให้ความรู้ ข้อมูลในแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ตามจุดต่าง ๆ

ตารางที่ 4.3 (ต่อ)

ชุมชนวัฒนธรรม การจัดการท่องเที่ยว	ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำ บ้านหนองเนิน	ชุมชนวัฒนธรรม บ้านเขาทอง	ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ บ้านท่าน้ำอ้อย
3. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก สำหรับแหล่งท่องเที่ยว	<ul style="list-style-type: none"> - การจัดสถานที่ในการต้อนรับที่เพียงพอ อาทิ แหล่งบ้านลาวโซ่ง ศูนย์วัฒนธรรมท้องถิ่น - ปรับปรุงห้องน้ำมีจำนวนเพียงพอสำหรับบริการ -ดูแล จัดภูมิทัศน์ ความสะอาดในบริเวณจุดเรียนรู้ 	<ul style="list-style-type: none"> -ระบบข้อมูลสำหรับเรียนรู้ ความเข้าใจในแหล่งท่องเที่ยว หรือจุดสำคัญ ๆ ของชุมชน -ดูแลความสะอาดของสถานที่ท่องเที่ยว ห้องสุขาให้เพียงพอ - จัดสถานที่จุดบริการท่องเที่ยวแต่ละแห่งในการให้ข้อมูล 	<ul style="list-style-type: none"> -จัดภูมิทัศน์สถานที่ ความสะอาดในบริเวณจุดเรียนรู้ -จัดทำจุดบริการนักท่องเที่ยวของเทศบาล ไว้ในพื้นที่ฝั่งเขาไม้เดน และวัดพระปรารักษ์เหลือง - มีอาสาสมัครสำหรับบริการนักท่องเที่ยวในพื้นที่คอยให้คำแนะนำ

โดยภาพรวมจะเห็นได้ว่าแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัด นครสวรรค์โดยการคำนึงถึงสิ่งดึงดูด การเข้าถึง และสิ่งอำนวยความสะดวก ชุมชนวัฒนธรรมและ ประวัติศาสตร์ จำเป็นต้องดำเนินการสิ่งเหล่านี้ เพื่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เป็น รูปธรรมจากประเด็นดังกล่าว ดังกล่าว

1. การจัดทำข้อมูลประวัติศาสตร์ชุมชน สถานที่สำคัญ ๆ แหล่งเรียนรู้ในชุมชน อย่างเป็น ระบบ มี การประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารกับกิจกรรมตลอดทั้งปี การประสานความ ร่วมมือกับส่วนราชการ องค์กรท้องถิ่น ภาคเอกชนและคนในชุมชนให้เห็นคุณค่า และเห็น ความสำคัญวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ชาติพันธุ์ วิถีชีวิต พื้นที่ และ สถานที่

2. การประสานความร่วมมือชุมชนวัฒนธรรมระหว่างเครือข่ายภายในและภายนอกชุมชน องค์กรท้องถิ่น เอกชน ผู้นำชุมชนและคนในชุมชน ในการรวบรวมข้อมูลข่าวสาร การจัดการ ชุมชน การประชาสัมพันธ์ โดยอาศัยสภาวัฒนธรรมตำบล สภาวัฒนธรรมอำเภอ องค์การบริหาร ส่วนตำบล และเทศบาลเป็นศูนย์กลางในการประสานความร่วมมือระหว่างองค์กรหน่วยงานภาครัฐ สถานศึกษา ภาคเอกชน ชุมชนท้องถิ่นส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนากิจกรรมรองรับการท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ชุมชนทั้ง ๓ แห่งอย่างต่อเนื่อง

3. การให้คุณค่า และเพิ่มมูลค่าแก่ชุมชน โดยร่วมกันสืบค้นสิ่งที่ดีงามที่ควรค่าแก่การฟื้นฟู ของชุมชนวัฒนธรรมผ่านการจัดกิจกรรมด้านวัฒนธรรม ประเพณี เทศกาลงานของชุมชน สนับสนุนท้องถิ่นทั้ง อบต. เทศบาล และ อบจ. ในการต่อยอดกิจกรรมด้านวัฒนธรรม เช่น การจัด งานวันสงกรานต์ การจัดงานถนนคนเดิน งานตัดบาตรเทียนโพธิ์ งานแข่งเรือยาวประเพณี งาน เสด็จประพาสต้นพระพุทธเจ้าหลวง รัชกาลที่ 5 เป็นต้น

4. การจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการดำเนินงานของชุมชนวัฒนธรรม เพื่อเอื้อต่อการดำเนินกิจกรรมของชุมชนและช่วยในการแก้ปัญหาของชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยมี สักส่วนประกอบด้วย ตัวแทนองค์กรท้องถิ่น ผู้นำท้องถิ่น (กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน) แกนนำองค์กรชุมชน ประชาชนชาวบ้าน/ผู้รู้ หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง

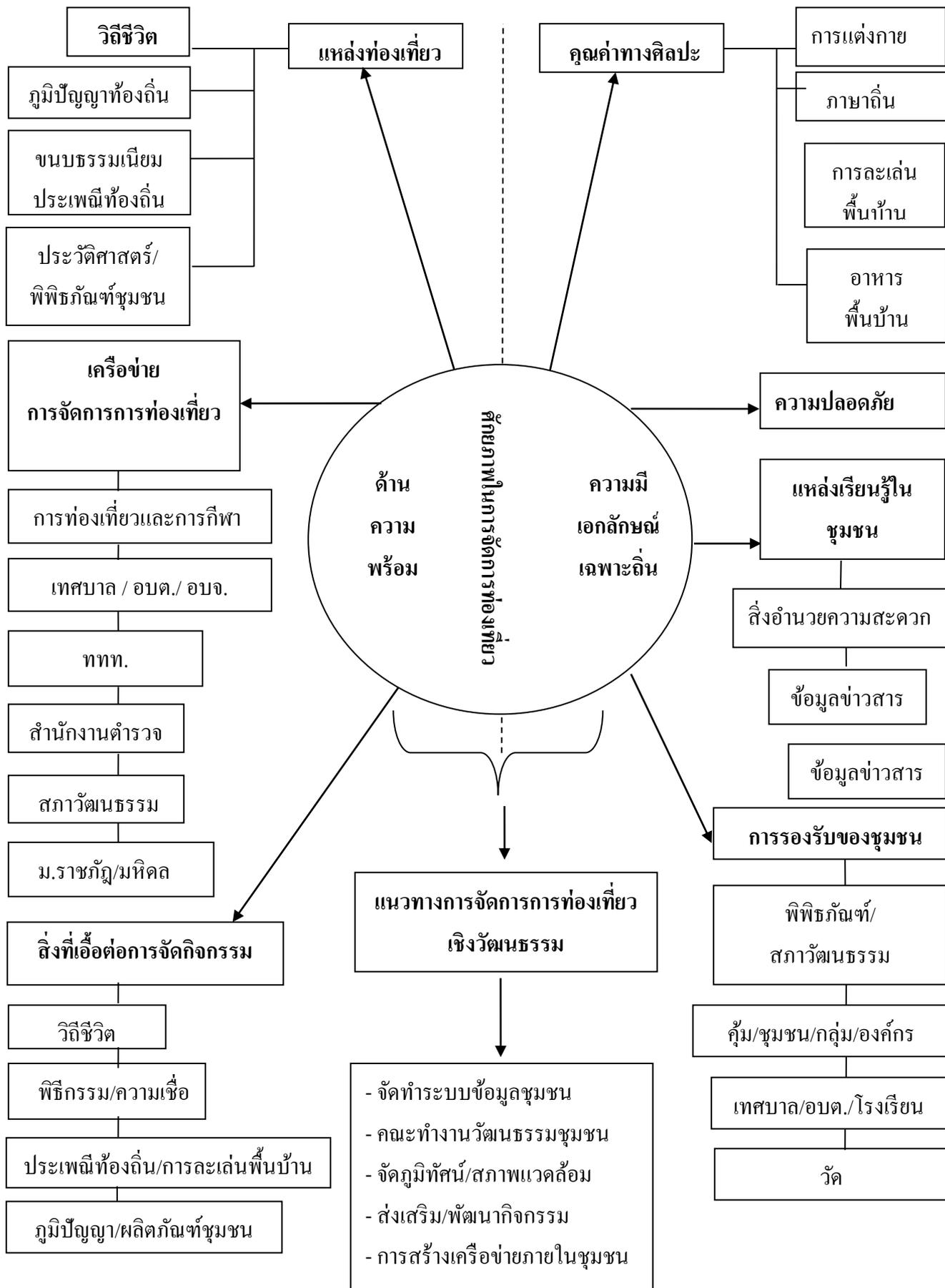
5. แนวทางการกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อสร้างความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวชุมชน วัฒนธรรมโดยมีหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนในการจัดการ ชุมชนวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

6. สร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลรักษาส่งเสริม ในการจัดการชุมชนวัฒนธรรม โดยจัดกิจกรรมด้านความรู้ การสร้างจิตสำนึกด้านวัฒนธรรม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ให้กับผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน และชาวบ้านในพื้นที่ เพื่อสร้างจิตสำนึก

รู้สึกความเป็นเจ้าของ รู้จักรักษาและหวงแหนสิ่งดีงามของชุมชนร่วมกัน ทั้งนี้ในประเด็นดังกล่าว ได้มีการจัดอบรมเชิงปฏิบัติการการจัดการท่องเที่ยวชุมชนวัฒนธรรม เน้นการพัฒนาศักยภาพคนทำงานด้านวัฒนธรรมของชุมชนและประชาชนในพื้นที่ โดยการให้ความรู้เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และร่วมเรียนรู้ศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรมต้นแบบ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบริบทและทุนทางสังคมของชุมชนส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดนครสวรรค์ โดยผ่านกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการ การพัฒนาศักยภาพชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และกิจกรรมเวทีเรียนรู้ศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรม (1) ศักยภาพด้านสถานที่และแหล่งเรียนรู้ของชุมชนวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น สถานที่เชิงประวัติศาสตร์และแหล่งเรียนรู้ วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมที่ผูกพันกับความเชื่อ ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ ตลอดจนภูมิปัญญาท้องถิ่น (2) ศักยภาพด้านการจัดการการชุมชนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น การส่งเสริมและสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น สภาวัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาลตำบล องค์การบริหารส่วนจังหวัด ได้สนับสนุนการจัดงาน และกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ทั้ง 3 แห่ง สามารถสรุปเป็นแผนภูมิแสดงศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ดังแผนภูมิที่ 4.1

แผนภูมิที่ 4.1 แสดงศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนแบบมีส่วนร่วม

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาศักยภาพชุมชนด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นและแสวงหาแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทองและชุมชน ประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อยโดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยดังต่อไปนี้

สรุปผล

1. สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมจังหวัดนครสวรรค์

ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน เป็นชุมชนลาวโซ่งอยู่ในพื้นที่ตำบลหัวถนน อำเภอท่าตะโก จังหวัดนครสวรรค์ มีถิ่นอาศัยดั้งเดิมในบริเวณแก่งน้ำดิบสองจุไทแถบแม่น้ำดำ แม่น้ำแดงประเทศเวียดนาม อยู่ติดกับทางตอนเหนือของประเทศลาว และติดต่อกับชายแดนทางใต้ของประเทศจีนปัจจุบันเป็นเขตประเทศเวียดนาม ชุมชนชาวไทยทรงดำบ้านหนองเนินได้อพยพจากเพชรบุรี นครปฐมมาตั้งหลักแหล่งประมาณเมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว บ้านหนองเนิน เดิมชื่อ หนองบัวน้อย มีลักษณะทางกายภาพเป็นราบบัว มีสระบัวจำนวนมาก เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ฤดูฝนทำให้เกิดน้ำท่วมจึงย้ายหมู่บ้านขึ้นมาทางตอนเหนือที่มีลักษณะเป็นเนินจึงเปลี่ยนจากบ้านหนองบัวน้อย มาเป็นบ้านหนองเนิน การตั้งถิ่นฐานมีรวมกลุ่มที่เหนียวแน่น ปลูกบ้านเรือนติดกันแบบญาติ ผูกพันกับความเชื่อวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ อาทิ การแต่งกาย ภาษา พิธีกรรม การแสดงพื้นบ้านเป็นต้น การจัดการหมู่บ้าน ศูนย์เรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น การพัฒนากลุ่มอาชีพ ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่บ่งบอกถึงศักยภาพของชุมชนวัฒนธรรม ในส่วนการจัดการชุมชนวัฒนธรรมมีคณะกรรมการชุมชน องค์กรท้องถิ่น โรงเรียนและหน่วยงานภายนอกช่วยส่งเสริม สนับสนุน ในการจัดทำระบบข้อมูล พัฒนากิจกรรม จัดทำแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน มีความโดดเด่นในด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ ที่สืบทอดกันมา สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวไทยทรงดำ ปัญหาที่ประสบาคคนรุ่นหลังรักษาและสืบทอด การประสานงานขาดความต่อเนื่องโดยเฉพาะท้องถิ่นและท้องที่ คนรุ่นใหม่ขาดการสืบสาน สืบทอด การตระหนักถึงคุณค่า

และความสำคัญในเชิงวิถีชุมชน การรวมกลุ่มทำกิจกรรม การพัฒนาชุมชน พัฒนาผลิตภัณฑ์ และการสร้างสรรค์ให้เชื่อมโยงกับความเป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ยังขาดความรู้ ความเข้าใจ ในส่วนแนวทางการพัฒนาในพื้นที่ด้วยการประสานการพัฒนาที่ต่อเนื่อง จัดตั้งคณะกรรมการทั้งภายในและภายนอกในการส่งเสริมกิจกรรมชุมชนวัฒนธรรม การส่งเสริมคนรุ่นใหม่โดยเฉพาะนักเรียนในโรงเรียนเข้ามามีส่วนในการสืบสาน สืบทอด และเรียนรู้วิถีชุมชน และการอบรมให้ความรู้ด้านการจัดการและการพัฒนาศักยภาพของกลุ่ม

ชุมชนวัฒนธรรมตำบลเขาทอง ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเขาทอง สันนิษฐานที่ 1 เป็นชาวมอญอพยพสมัยกรุงศรีอยุธยา จากเมืองเมาะตะมะ เพื่อหนีภัยสงครามในประเทศพม่า โดยมีการตั้งหลักแหล่งในอำเภอทัพทัน อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี และต่อมาได้โยกย้ายถิ่นฐานหาที่ทำมาหากิน อาจจะมีบางกลุ่มอพยพเข้ามาอยู่ในตำบลเขาทอง ข้อสันนิษฐานที่ 2 บรรพบุรุษดั้งเดิมของเขาทองเป็นชาวมอญ โดยมีหลักฐานเป็นพระประธานในโบสถ์วัดเขาทองหันหน้าไปทิศตะวันตก ซึ่งเป็นประเพณีของชาวมอญที่ว่าเมื่อไปตั้งหลักแหล่งที่ใดก็ตามก็ต้องสร้างพระพุทธรูปหันหน้าไปทางเมืองหงสาวดี ซึ่งเป็นเมืองหลวง นอกจากนี้ยังมี เสาหงส์ คือ เสาสูง มีรูปปั้นตัวหงส์ อยู่บนหัวเสาตั้งอยู่หน้าวัดหันหน้าไปทางเมืองหงสาวดี และข้อสันนิษฐานที่ 3 “บ้านเขาทอง” ในทางทิศใต้ มีเนินเขาเตี้ยมีหินและเนื้อดินสีแดง สีเหลืองทองอยู่ลูกหนึ่งชาวบ้านเรียกชื่อตัวเองว่า “บ้านเขาป่าบัวทอง” ต่อมาภาษาได้กร่อนไป ภาษาถิ่นพูดตามชาวบ้านมักจะเรียกว่า “บ้านเขาป่าปะทอง” และได้กร่อนเป็น “บ้านเขาทอง” ในที่สุดปัจจุบันเนินเขาลูกนี้เป็นที่ตั้งของวัดเก่าแก่คู่บ้านวัดหนึ่ง คือ วัดเขาทองพุทธาราม (ศูนย์วัฒนธรรมเขาทอง, ม.ป.ป.: 9) ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เกิดการรวมตัวของคนตำบลเขาทองที่ให้ความเคารพผู้อาวุโส ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติมีการช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน มีกิจกรรมที่เป็นความเชื่อ อาทิ การทำบุญหน้าศาล การไหว้ผี (การทำงานปี) การนับถือผีหม้อ ตาย่า ตายาย (หม้อผีโรง) ประเพณีการทำนึ่งเกิดนาคและการทำนึ่งเกิดประเพณีจับข้อมือสาว เล่นประเพณีสงกรานต์ตามภาษาถิ่นว่า การเล่นหัวหนอง การละเล่นพื้นบ้านและอาหารท้องถิ่น นอกจากนี้มีศาสนสถาน สิ่งก่อสร้างที่สำคัญที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวเขาทอง อาทิ วัดเขาทอง วัดเขาทองพุทธาราม ศาลเจ้าไทย ศาลเจ้าจีน วัดเหนือ วัดใต้ และสระชลาสัย ัญผลประสิทธิ์ เป็นต้น การรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มผลิตภัณฑ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนทำให้เกิดรายได้หลังจากการทำอาชีพหลัก อาทิ กลุ่มจักสาน กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มทำน้ำยาสมุนไพร และการแสดงพื้นบ้าน อาทิ การรำโทน การรำชิงช้าเจ้ามะโลม การจับข้อมือสาว รำกลองยาวเดินกำรำเคียว เพลงพืชมูลฐาน การเล่นเข้าผี ฟีนางควาย ฟีนางส้ม ฟีนางสาก ฟีนางดั่ง ฟีนางช้าง เป็นต้น

สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง การเชื่อมประสานการพัฒนา กิจกรรมระหว่างองค์กรและหน่วยงานยังไม่ต่อเนื่อง ขาดการสร้างการเรียนรู้ เน้นการจัดทำ โครงการและกิจกรรมเป็นหลัก การตระหนักเห็นความสำคัญและการปฏิบัติของชุมชนสอดคล้อง กับวิถี แต่ยังคงขาดการสืบค้น จัดทำระบบข้อมูลสำหรับการเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการละเล่น พื้นบ้านมีความโดดเด่นในระดับอำเภอและระดับจังหวัด คนรุ่นใหม่เห็นความสำคัญ ตระหนักและ เรียนรู้ แต่การละเล่นพื้นบ้านต้องอาศัยการฝึกฝน ความอดทน และใจรักจึงหากคนเรียนรู้และฝึกฝน ใ้ได้น้อย ใช้โรงเรียนในพื้นที่เป็นแหล่งฝึกฝน ส่วนแนวทางการจัดการเพื่อความต่อเนื่องวัฒนธรรม ชุมชน ต้องใช้หลักการประสานพัฒนากิจกรรม การจัดตั้งคณะทำงานที่มาจากตัวแทนทุกภาคส่วน การบูรณาการ โครงการและกิจกรรมร่วมกับท้องถิ่นและท้องที่ การจัดทำระบบข้อมูล การสืบค้น การตระหนักถึงสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณี โดยร่วมมือกับ โรงเรียน สถาบันการศึกษา และ ศูนย์วัฒนธรรมตำบลเป็นแกนหลักดำเนินการ การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและการละเล่นพื้นบ้าน ด้วยการส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญามี สร้างอัตลักษณ์ในความเป็นชุมชนวัฒนธรรม การสนับสนุนฝึกฝนเด็กและเยาวชนคนรุ่นใหม่ในสถานศึกษาด้านละเล่นพื้นบ้าน การจัดทำ หลักสูตรท้องถิ่นและนำการแสดงพื้นบ้านอย่างสม่ำเสมอ

ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย สภาพพื้นที่ทำน้ำอ้อยเป็นที่ราบลุ่ม แม่น้ำเจ้าพระยาและที่ราบเชิงเขาบางส่วนมีเนินสูงปรากฏมีสถานโบราณสถานเมืองบน และ โบราณสถานบ้านโคกไม้เดน ร่องรอยสถาปัตยกรรมตามหลักฐานของกรมศิลปากรได้ขุดค้นและบันทึก ไว้เมื่อปี พ.ศ. 2507 ว่าดินแดนแถบนี้เป็นชุมชนที่รุ่งเรืองในสมัยโบราณ และพบองค์พระปรารักษ์ เหลืองตรงบริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งบ่งบอกถึงความเจริญของพระพุทธศาสนาในอดีตประกอบ ชุมชนวัฒนธรรมที่สำคัญ คือชุมชนวัดพระปรารักษ์เหลือง ชุมชนตลาดท่าน้ำอ้อย ชุมชนวัดบ้าน บน และชุมชนบ้านเขาไม้เดน อาชีพ ประชาชนส่วนใหญ่จะมีอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ และ รับจ้าง มีศาสนสถานวัดพระปรารักษ์เหลืองที่มีประวัติศาสตร์การเสด็จประพาสต้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 หรือ “พระพุทธเจ้าหลวง” วัดพระปรารักษ์เหลือง วัดเขาไม้เดน วัดบ้านบน วัดหางน้ำหนองแวม โบราณสถานเมืองบนวัดพระปรารักษ์เหลือง วัดหางน้ำหนองแวม โบราณสถานบ้านเขาไม้เดนที่เป็นแหล่งเรียนรู้พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ด้านวัฒนธรรมประเพณีมีการจัด งานตักบาตรเทียนโพธิ์ “เมืองบน” วันอาสาฬหบูชา ณ โบราณสถานเมืองบน บ้านโคกไม้เดน

สถานภาพและปัญหาของชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย มีองค์กรทาง สังคมเข้ามีส่วนร่วมในการจัดการกิจกรรมและโครงการอย่างต่อเนื่องของท้องถิ่น หน่วยงานระดับ อำเภอและจังหวัด ซึ่งกิจกรรมยังขาดความต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม ชุมชนมีการตระหนัก เห็น ความสำคัญและต่อยอดประเพณีสู่กิจกรรมการท่องเที่ยวแต่ขาดการจัดทำระบบข้อมูลสำหรับการ

เรียนรู้และการประชาสัมพันธ์น้อย ความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนา กลุ่ม ผลิตภัณฑ์ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นยังไม่เชื่อมโยงกับวิถีชุมชน แหล่งประวัติศาสตร์เมืองเก่าทางโบราณคดี พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เทศกาลการเสด็จประพาสต้นของ รัชกาลที่ 5 ได้มีการจัดทำระบบข้อมูล พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ แต่เกิดการรับรู้ เรียนรู้ โดยเฉพาะคนในท้องถิ่นยังมีน้อย จากปัญหาดังกล่าวชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย คิดแนวทางสำหรับการพัฒนาโดยการจัดตั้งคณะทำงานที่มาจากทุกภาคส่วนทั้งท้องถิ่น ทั้งที่ หน่วยงานต่าง ๆ และการบูรณาการโครงการและกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน โดยเริ่มจากกิจกรรมที่เทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อยมุ่งหักดำเนินการอยู่ อีกทั้งการสืบค้นข้อมูล จัดระบบข้อมูลสำหรับการเรียนรู้ในชุมชน การเชื่อมโยงกับงานเทศกาลให้เห็นเป็นรูปธรรม เพิ่มช่องทางประชาสัมพันธ์ที่หลากหลาย การจัดอบรมพัฒนาศักยภาพแหล่งภูมิปัญญาท้องถิ่น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ สำหรับรองรับการจัดงานเทศกาลของชุมชน

2. ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

ศักยภาพด้านทุนทางสังคมที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ประกอบด้วย ความเป็นประวัติศาสตร์ โบราณสถาน พิพิธภัณฑสถาน วิถีวัฒนธรรมท้องถิ่น ขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่น การแสดงพื้นบ้าน พิธีกรรมความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทรัพยากรทางธรรมชาติ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่เป็นเอกลักษณ์ นอกจากนี้ยังมีกระบวนการจัดการที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรท้องถิ่น สถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการ อาทิ องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์กรบริหารส่วนตำบล วัฒนธรรมจังหวัด สภาวัฒนธรรมอำเภอ โรงเรียน และกลุ่มองค์กรภายในชุมชนเป็นต้น ได้มีการส่งเสริมและพัฒนาปรับปรุงสภาพแวดล้อม การบริหารจัดการ การส่งเสริมและพัฒนา ขนบธรรมเนียมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างจิตสำนึกและตระหนักในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและวิถีวัฒนธรรมของชุมชน มีการศึกษาดูงานจากชุมชนต้นแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การจัดการอบรมให้ความรู้ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการจัดกิจกรรมเปิดบ้านเยี่ยมชมชุมชนวัฒนธรรมเพื่อค้นหาศักยภาพร่วมกัน ทั้งนี้ปัจจัยที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประกอบด้วย ประวัติศาสตร์ชุมชน ความเป็นเอกลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์มีวิถีชีวิตของชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ วัฒนธรรมประเพณี ในส่วนของภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการรวมกลุ่มอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว เช่น กลุ่มจักสาน ผลิตภัณฑ์จากกะลา กลุ่มปุยชีวภาพ กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มอนุรักษ์ดนตรีท้องถิ่น กลุ่มการแสดงพื้นบ้าน เป็นต้น การละเล่นพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ให้ได้ชม เช่น พิธีเรียกขวัญ พิธีกรรมเสนเรื่อน การเล่นค้อน ฟ้อนแคน อาหารพื้นบ้าน มีการจัดงานประเพณีที่บ่งบอกความเป็นชุมชนวัฒนธรรม อาทิ งานถนน

คนเดิน งานประเพณีตักบาตรเทียน เทศกาลงานเสด็จประพาสต้น เทศกาลสงกรานต์ เป็นต้น มีการจัดเวรยามในช่วงเทศกาลสำคัญ เพื่อเฝ้าระวังอุบัติเหตุต่าง ๆ มีหอกระจายข่าวเพื่อรับข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ และด้านการรองรับผู้มาเยือนของชุมชน พบว่ามีความพร้อมในการด้านสถานที่พักโดยแบ่งคณะทำงานตามแต่ละคุ้มบ้าน ตามชุมชนในพื้นที่ มีการอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้เยี่ยมชมโดยมีรถนำเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมกิจกรรม มีการเตรียมอาหารไว้เพื่อให้ผู้เยี่ยมชมได้รับประทานในบรรยากาศท้องถิ่น

3. แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรม

จากการศึกษาและเรียนรู้โดยอาศัยการปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยมีส่วนร่วมของชุมชนได้แนวทางการจัดการที่เป็นข้อสรุป ดังนี้ ด้วยการเรียนรู้และปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วย

3.1 แนวทางการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่นโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่นสามารถดำเนินการจัดทำข้อมูลแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล การประสานความร่วมมือทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและคนในชุมชน

3.2 การกำหนดยุทธศาสตร์หรือแนวทางเพื่อสร้างความพร้อมในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยมีหน่วยงาน ภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เข้ามาส่งเสริม สนับสนุนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

3.3 การจัดตั้งหน่วยงานประสานความร่วมมือชุมชนวัฒนธรรมระหว่างเครือข่ายในชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชนและคนในชุมชน

3.4 การจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการ และคณะกรรมการดำเนินงานชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่

3.5 สร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้เกิดความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลรักษาส่งเสริม การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยจัดกิจกรรมด้านความรู้ การสร้างจิตสำนึกด้านวัฒนธรรม ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม

3.6 การให้คุณค่า การเพิ่มมูลค่าแก่ชุมชน โดยร่วมกันสืบค้นสิ่งที่ดีงามที่ควรค่าแก่การฟื้นฟูของชุมชนวัฒนธรรมและการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของปราชญ์ชาวบ้านมาเป็นจุดขายให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปศึกษาและเยี่ยมชม

3.7 การประเมินและปรับปรุงพัฒนากิจกรรมการดำเนินงานจัดการการท่องเที่ยว โดยชุมชนอย่างต่อเนื่องสร้างจุดเด่น พัฒนาจุดอ่อนให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน และผู้มาเยือน

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของ ชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ได้พบประเด็นที่ทำมาอภิปรายผลให้สอดคล้องกับ จุดมุ่งหมายของการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ศักยภาพชุมชนด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประเด็นที่สอง แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้ข้อค้นพบ ดังนี้

1. ศักยภาพชุมชนด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อรองรับการจัดการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและท้องถิ่น พบว่าชุมชนวัฒนธรรมทั้ง 3 แห่งมีศักยภาพที่เป็นแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญและน่าสนใจที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมชมประกอบด้วย ความ เป็นประวัติศาสตร์ ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวิถีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ภาษา ข้าวของเครื่องใช้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีชีวิต ทรัพยากรทางธรรมชาติ กลุ่มอาชีพ ต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ที่สำคัญของชุมชนวัฒนธรรม ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีคุณค่าควรแก่ศึกษาเรียนรู้ นับเป็นพื้นที่ที่เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรม และจากแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่เน้นการใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการ พัฒนาชุมชน การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ต้องมองการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นแบบองค์รวมโดยให้ ความสำคัญกับองค์ประกอบที่สำคัญ 5 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านสังคม เน้นคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ดำรงความยุติธรรมในสังคม มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีองค์กรชุมชน (2) ด้านวัฒนธรรม การศึกษา การรับรู้ถ่ายทอดวัฒนธรรม และการอนุรักษ์วัฒนธรรม (3) ด้านเศรษฐกิจ มีรายได้จากการผลิต มี การพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่หลากหลาย และพึ่งตนเองได้ (4) ด้านการเมือง การมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาจากความต้องการของประชาชน และความเป็นประชาธิปไตย และ (5) ด้านสิ่งแวดล้อม สิทธิในการจัดการทรัพยากร การดูแลเอาใจใส่ด้านสิ่งแวดล้อม และการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับ ศศิธร เริงหอม (2552) ที่ศึกษาความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ของบ้านพันทนา เพื่อสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ผลการวิจัยพบว่า บ้านพันทนา มีสถานที่และประเพณีสำคัญที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ จำนวน 10 แห่ง ได้แก่ 1) กู่ พันทนา 2) ศิวลึงค์ 3) หอเจ้าแม่ นางคำเหลือง 4) ปู่ตาคำ 5) สิมวัดในธรรม 6) ไบเสมา 7) พิพิธภัณฑ์ บ้านพันทนา 8) บึงคำอ้อ 9) ประเพณีบุญข้าวจี่ขัยขันนุรักษ์ปราสาทหอม และ 10) กลุ่มผลิตภัณฑ์สินค้า หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ ซึ่งเป็นแหล่งวัฒนธรรมเก่าแก่ เหมาะที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง

วัฒนธรรมมากที่สุด อีกทั้งชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำ ชุมชนวัฒนธรรมเขาทอง ชุมชนทำน้าอ้อย ยังมีความหลากหลายทางด้านประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ แหล่งประวัติศาสตร์สามารถจัดรูปแบบการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับพื้นที่ สอดคล้อง Eber (1992) และสุรชัย ชนะบุรณ์ (2550) ที่กล่าวถึงศึกษาศักยภาพ และการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การเลือกท่องเที่ยวในรูปแบบโฮมสเตย์ เพื่อศึกษาวิถีชีวิต มรดกทางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งศักยภาพเหล่านี้ นับว่าเป็นหลักในการดำเนินชีวิต การอนุรักษ์ ส่งเสริมและสืบทอดไปสู่ลูกหลาน อีกทั้งสมเกียรติ ชัยพิบูลย์ (2550) ศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนนครชุม อำเภอมือง จังหวัดกำแพงเพชร ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนนครชุมมีองค์ประกอบที่เหมาะสมสำหรับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทั้ง 3 ด้าน คือด้านสิ่งแวดล้อม การเข้าถึง และสิ่งอำนวยความสะดวก และสอดคล้องกับ กรรณิการ์ สองเมือง (2552) ศึกษา ศักยภาพความพร้อมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในเขตเทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ จากการศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพการท่องเที่ยวของเทศบาลกู่กาสิงห์ พบว่า จุดเด่นของเทศบาลกู่กาสิงห์ คือ มีแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลาย ด้านโอกาสของเทศบาลตำบลกู่กาสิงห์ คือ จังหวัดร้อยเอ็ดมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว โดยประกาศให้ปี 2551-2552 เป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวร้อยเอ็ด

2. แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนวัฒนธรรมโดยเน้นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและองค์กรท้องถิ่น ความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน วัฒนธรรม การบริหารจัดการในรูปคณะกรรมการดำเนินงาน การส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนเกิดการตระหนัก เข้ามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ Sproule (1996) ได้เสนอองค์ประกอบความสำเร็จในการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วยศักยภาพของพื้นที่ ศักยภาพของชุมชนที่มีความเป็นเอกลักษณ์และเข้มแข็งพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางบวกและทางลบ และการให้ชุมชนมีความรู้ในด้านการจัดการท่องเที่ยว มีการรวมกลุ่มทำงานอย่างเป็นระบบ เคารพ กฎ ระเบียบและกติกาจะทำให้งานราบรื่น เกิดความรักใคร่สามัคคีกันในชุมชน ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนนั้น เป็นหลักการที่จะนำการท่องเที่ยวไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน จำเป็นต้องมีการเตรียมพร้อมทั้งทางสถานที่และบุคลากร ต้องมีการสำรวจ ปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์แวดล้อมให้เหมาะสม การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน มีศูนย์เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน การจัดการพิพิธภัณฑ์ชุมชน มีการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล รวมทั้งประสานความร่วมมือทั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชนและคนในชุมชนให้ตระหนักในคุณค่า และเห็นความสำคัญในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม มีการจัดตั้งคณะกรรมการสำหรับการดำเนินงาน การแบ่งหน้าที่ที่ชัดเจน การประสานความร่วมมือกับองค์กรในท้องถิ่น สอดคล้องกับ พระครูสมุทรวิ

รากรณ์ มหานาค (2552) ศึกษาศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนสมุทรปราการ ที่เห็นว่าแนวทางการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการนั้น จำเป็นต้องพัฒนาให้เป็นระบบ คือ มีการวางแผนในเรื่องการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาบุคลากรให้มีความพร้อม การพัฒนาเรื่องการสัญจร และการวางแผนพัฒนาเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เป็นระบบ เช่น มีการใช้สื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ มีการพัฒนาป้ายบอกทาง รวมทั้งมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว โดยทุกฝ่ายจำเป็นต้องหันหน้าเข้าหาหรือกันเรื่องความพร้อมของแต่ละตำบลเรื่องการจัดบุคลากรให้มีความพร้อม ทั้งมัคคุเทศก์ ระบบการสัญจรทั้งทางน้ำและทางบก การบริหารให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน การพัฒนาด้านการท่องเที่ยวแบบวันเดียว เพื่อสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่ต้องการพักแรม การจัดการเที่ยวแบบโฮมสเตย์ คือมีที่พักให้สำหรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการบรรยากาศความเป็นส่วนตัวแบบธรรมชาติ สำหรับแนวทางที่จะสร้างให้การท่องเที่ยวในชุมชนมีศักยภาพอย่างสูง และการจัดตารางการท่องเที่ยวแบบรายเดือนเพื่อเป็นอีกหนึ่งแนวทางของการพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวให้มีประสิทธิภาพสำหรับผู้ที่ต้องการมาสัมผัสชีวิตแต่ละเดือน ต้องอยู่ที่ชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน และการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ให้เอื้อต่อชุมชน และแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชุมชนวัฒนธรรมที่เน้นความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะยังมีความสอดคล้องกับ วันสาธิต ศรีสุวรรณ (2553) ศึกษาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผลการวิจัยพบว่า วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวของชุมชนลุ่มน้ำตาปีมีอัตลักษณ์ที่โดดเด่นที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวทั้งในแง่ประวัติศาสตร์ กลุ่มชาติพันธุ์ ภาษา วรรณกรรม การละเล่นพื้นบ้านศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสภาพภูมิประเทศทางธรรมชาติแนวทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำตาปีประกอบด้วย

- 1) ผนวกรวมสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชนให้มีความรู้สึกในการเป็นเจ้าของ มีความรับผิดชอบร่วมกันในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม ความสะอาดของสถานที่ และความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว
- 2) สร้างคุณค่าให้แก่ชุมชน โดยร่วมกันศึกษาค้นคว้าหาสิ่งที่ดีและมีประโยชน์เพื่อนำมาจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมทั้งความมีอัธยาศัยไมตรีของชุมชน
- 3) มีการวางแผนรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินงานและการแบ่งปันผลประโยชน์ และ
- 4) จัดเตรียมความพร้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ได้แก่ ด้านศูนย์ข้อมูล เส้นทางท่องเที่ยว ด้านอาหาร เครื่องดื่ม ห้องน้ำ จุดชมวิว การสื่อสาร และวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบกิจกรรมการท่องเที่ยวด้านรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนลุ่มน้ำตาปี เป็นการบริหารจัดการในรูปแบบของคณะกรรมการระดับตำบล ระดับชุมชนร่วมกันพัฒนา โดยเลือกตั้งจาก

สมาชิกของชมรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อ 1) ชุมชนเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและร่วมมือดำเนินการอย่างจริงจังและต่อเนื่อง 2) ชุมชนต้องรักและหวงแหนวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น 3) แผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต้องได้รับการยอมรับและเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาขององค์กรปกครองท้องถิ่นในพื้นที่ 4) องค์กรปกครองท้องถิ่นและรัฐบาลต้องมีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสนับสนุนงบประมาณเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่น และ 5) ผู้มีส่วนร่วมในการจัดและพัฒนาการท่องเที่ยวได้รับผลประโยชน์ร่วมกันอย่างเป็นธรรม

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัยเรื่องแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. สร้างจิตสำนึกในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้เห็นคุณค่าและความสำคัญ วางแผนการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วม บริหารจัดการแบบมีส่วนร่วม จัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่หลากหลาย และการสร้างช่องทางการสื่อสารประชาสัมพันธ์วัฒนธรรมชุมชน
2. การเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนในรูปแบบของคณะทำงาน และการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน พร้อมทั้งเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมดำเนินงาน และร่วมรับประโยชน์อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม
3. การจัดทำหลักสูตรเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่เด็กและเยาวชนในชุมชน โดยให้ปราชญ์ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแพร่ความรู้และจัดทำหลักสูตร เพื่อเป็นการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป
4. จัดให้มีคณะกรรมการร่วมกับองค์กรท้องถิ่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล องค์กรบริหารส่วนตำบล สภาวัฒนธรรมตำบล โดยคณะกรรมการนี้เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันและเห็นความสำคัญ โดยการวางแผน ประชาสัมพันธ์ สนับสนุนส่งเสริม ติดตามผล และปรับปรุงพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

1. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับการจัดทำยุทธศาสตร์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์
2. ควรมีการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- กรณีการ์ สองเมือง. (2552). การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษา
เทศบาลตำบลกุลาสิงห์ อำเภอกษัตริย์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด. มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด.
กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2550). ข้อมูลเชิงวิชาการการท่องเที่ยว. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
http://www.webhost.mots.go.th/tour_descriptian.htm. (2558, 18 กันยายน).
- กระทรวงสาธารณสุข. (2553). แนวคิดเกี่ยวกับ SWOT. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://Nonthaburi.moph.go.th>. (2558, 18 กันยายน).
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2550). ข้อมูลเชิงวิชาการการท่องเที่ยว. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก:
http://www.webhost.mots.go.th/tour_descriptian.htm. (2558, 18 กันยายน).
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2551). แผนการตลาดการท่องเที่ยว ปี 2552. กรุงเทพฯ: ผู้แต่ง.
กาญจนา แสงลิ้มสุวรรณ และศรีนยา แสงลิ้มสุวรรณ. (2555). การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรม
อย่างยั่งยืน. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: [http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_](http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_journal/oct)
[journal/oct](http://www.bu.ac.th/knowledgecenter/executive_journal/oct). (2558, 18 กันยายน).
- งามพิศ สัตย์สงวน. (2538). มานุษยวิทยาวัฒนธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ชรรรมสภา.
- จริญญา เจริญสกลไส. (2544). แนวคิดเกี่ยวกับการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- จักรพงษ์ มนต์พิทักษ์ชัย. (2549). บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยว
เชิงนิเวศ: ศึกษากรณี อุทยานแห่งชาติเขาน้ำค้าง อำเภอนาหว้า จังหวัดสกลนคร. วิทยานิพนธ์
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชูเกียรติ นพเกตุ. (2542). การท่องเที่ยวโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน จุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืน.
กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ณรงค์ เส็งประชา. (2538). มนุษย์กับสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ณัฐกานต์ จิตรวัฒนา. (2546). พัฒนาการทุนทางสังคมของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ บ้านโป่งคำ
ตำบลคู่งษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะ-
สังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชนพรรณ ธานี. (2540). แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม. ขอนแก่น: เพ็ญพรินดี้ง.
- ชนิด อยู่โพธิ์. (2508). หนังสือโบราณวัตถุสมัยทวารวดีแห่งใหม่ และ รายงานการขุดค้น
โบราณวัตถุสถาน ณ บ้านโคกไม้เดน อำเภอยุทธศาสตร์ จังหวัดนครสวรรค์ กรมศิลปากร

- นิติ เอียวศรีวงศ์ (2543). **ทุนทางสังคม หนังสือชุดชุมชนเข้มแข็ง ลำดับที่ 3**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคมและธนาคารออมสิน.
- นิติ เอียวศรีวงศ์. (2547). **ความรู้ท้องถิ่น: การจัดการความรู้สู่การจัดการทางสังคม**. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการจัดการทางสังคม.
- นิรชราภา ทองธรรมชาติ และศุภรดา ประภาวงศ์ (2556). **โครงการวิจัย การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน บ้านไผ่หู่ช้าง จังหวัดนครปฐม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2542). **การวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน**. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บวรศักดิ์ อูวรรณโณ. (2544). **ธรรมาภิบาล การมีส่วนร่วมของประชาชนและกระบวนการด้านสิ่งแวดล้อม**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.tungsong.com>. (2556, 1 ตุลาคม).
- ประเวศ วะสี. (2549). **ยุทธศาสตร์ อบต. จุดเปลี่ยนประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- พิมพ์ชนก มูลมิตร. (2551). **การศึกษาทรัพยากรท่องเที่ยวเพื่อเป็นแนวทางพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างยั่งยืนของจังหวัดชุมพร**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและการจัดการท่องเที่ยวเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พลอยศรี โปราณานนท์. (2539). **สองนครแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: เกียวโต-เชียงใหม่**. ใน เชียงใหม่และเกียวโต: ฝึกฝันใจเมือง เชียงใหม่. สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พจนา สวนศรี. (2546). **คู่มือการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. กรุงเทพฯ: โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ.
- พรเพ็ญ จรรย์นฤมล. (2542). **บทบาทผู้นำท้องถิ่นในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ: ศึกษาเฉพาะกรณีอุทยานแห่งชาติศรีสัชนาลัย จังหวัดสุโขทัย**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- พระครูสมุทรวิราภรณ์ มหานาค. (2552). **การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของอำเภอพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระธรรมปิฎก. (2532). **วัฒนธรรมกับการพัฒนา: ปาฐกถาพิเศษ 100 ปี พระยาอนุมานราชชน**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม
- ยุพาพร รูปงาม. (2545). **การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานประมาณในการปฏิรูประบบราชการ**. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วรวุฒิ โรมรัตนพันธ์. (2548). **ทุนทางสังคม**. กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).

- วันสาด ศรีสุวรรณ. (2553). **รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ลุ่มน้ำตาปี**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ภูสวัสดิ์ สุขเลี้ยง. (2545). **การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาหมู่บ้านห้วยโป่ง ฝาลาด อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย**. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ยุพาพร รูปงาม. (2545). **การมีส่วนร่วมของข้าราชการสำนักงานประมาณในการปฏิรูประบบราชการ**. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. (2539). **การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.std.kku.ac.th/4830801696/norl/index2.htm>. (2558, 18 กันยายน).
- สภาวัฒนธรรมตำบลเขาทอง. (ม.ป.ป.). **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เขตชุมชนและภูมิปัญญา อันเป็นเอกลักษณ์ : ศูนย์วัฒนธรรมเขาทอง**. สภาวัฒนธรรมตำบลเขาทอง.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2555). **ความหมายวัฒนธรรม**. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก: <http://www.culture.go.th/study.php>. (2557, 15 กันยายน).
- สินธุ์ สโรบล. (2546). **แนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สิปปนนท์ เกตพัต. (2542). **ข้อเสนอเชิงนโยบายวัฒนธรรมของกรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ**. เอกสารประชุมคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ครั้งที่ 2/2542 วันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2542.
- สีลาภรณ์ บัวสาย. (2538). **ตัวชี้วัดสำหรับงานพัฒนาชนบท: ประสบการณ์จากนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- _____. (2547). **พลังท้องถิ่น: บทสังเคราะห์งานวิจัยด้านชุมชน**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลัย. (2545). **รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมเกียรติ ชัยพิบูลย์. (2550). **การจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม: กรณีศึกษาศักยภาพการท่องเที่ยวชุมชนนครชุม อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร**. สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร.
- สุนีย์ มัลลิกะมาลัย. (2545). **รัฐธรรมนูญกับการมีส่วนร่วมในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- สุรัชย์ ชนะบุรณ์. (2550). **ศักยภาพและการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เสรี พงศ์พิศ. (2550). **เครือข่าย**. กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.
- ศรัณยา แสงดีมสุวรรณ. (2555). การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน. *วารสารนักบริหาร*, 32(4): 139 – 146.
- ศศิธร เชิงหอม. (2552). **การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างดินแดน จังหวัดสกลนคร**. มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). **ทุนทางสังคมกับสิทธิชุมชน ในมิติชุมชน : วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิอำนาจและการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อรทัย ก๊กผล. (2547). **Best Practices ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศด้านความโปร่งใส และการมีส่วนร่วมของประชาชน**. นนทบุรี: สถาบันพระปกเกล้า.
- เอกสารอัดสำเนา. (ม.ป.ป.). **สรุปรายงานเวทีประชาพิจารณ์การจัดการท่องเที่ยวในตำบลเทศบาลตำบลท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก**.
- Eber, S. (1992). **Beyond the green horizon: Principles for sustainable tourism**. United Kingdom. World wide fund for nature.
- Richards, G. (1995). **Cultural tourism in Europe**. CABI, Wallingford.
- Hugehes, G. (1995). “The cultural construction of sustainable tourism”. *Tourism Management*, 16(1): 45 – 50.
- Sproule, K.W. (1996). **The ecotourism equation: Measuring the impacts**. Bulletin series Yale school of forestry and environmental studies. Newhaven

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

แนวคำถามในการเก็บข้อมูล

แนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของชุมชนวัฒนธรรมในพื้นที่
จังหวัดนครสวรรค์

แนวประเด็นคำถาม

ส่วนที่ 1 สถานภาพชุมชนวัฒนธรรมและชุมชนประวัติศาสตร์

- ประวัติความเป็นมาของชุมชนวัฒนธรรม และการตั้งหลักแหล่ง

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ลักษณะทางกายภาพ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- องค์กรทางสังคม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

○ ความเชื่อ วัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่น

.....

.....

.....

.....

.....

.....

○ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณี

.....

.....

.....

.....

.....

.....

○ ภูมิปัญญาท้องถิ่น/แหล่งเรียนรู้ในชุมชนวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ส่วนที่ 2 ศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรม

○ ด้านความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

- ด้านแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ของชุมชนวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

- ด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ปัจจัยเอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ด้านความมีเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนวัฒนธรรม

- คุณค่าทางศิลปะ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- ความปลอดภัย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- สิ่งอำนวยความสะดวก

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- การรองรับของชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 แนวทางในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรม

- การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชนวัฒนธรรม

- กิจกรรมการศึกษาเรียนรู้ชุมชนวัฒนธรรมต่าง ๆ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- การจัดเวทีระดมความคิดและถอดบทเรียนเพื่อวิเคราะห์ศักยภาพพื้นที่เป้าหมาย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
ชุมชนกับการพัฒนาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- จัดเวทีระดมความคิดและถอดบทเรียนเกี่ยวกับศักยภาพของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- กลไกการมีส่วนร่วมของชุมชน องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวเชิง
วัฒนธรรม

- การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- การจัดตั้งคณะกรรมการ หรือ คณะกรรมการชุมชนวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

- การสร้างการตระหนักรู้ ปรับตัวและเตรียมการในการจัดการแหล่งเรียนรู้ของชุมชน
วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

- จัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ภาคผนวก ข

ภาพกิจกรรมและสถานที่สำคัญชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์

ชุมชนวัฒนธรรมไททรงดำบ้านหนองเนิน

ชุมชนวัฒนธรรมบ้านเขาทอง

ชุมชนวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์บ้านท่าน้ำอ้อย

ประวัตินักวิจัย

ชื่อ-สกุล ดร.วรภพ วงศ์รอด

สาขาวิชา สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์

สถานที่ติดต่อ สาขาวิชาสังคมวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ อ.เมือง จ.นครสวรรค์ 60000
โทรศัพท์หน่วยงาน 056-219100-29 ต่อ 2212
โทรศัพท์มือถือ 081-9254432
โทรสาร (056) 882523,882522
Email : Viratwongrod_4@hotmail.com

ประวัติการศึกษา

คุณวุฒิ - ปริญญาตรี พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) รัฐศาสตร์ (เกียรตินิยม 1)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
บริหารธุรกิจบัณฑิต (บธ.บ.) การจัดการทั่วไป
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช

- ปริญญาโท พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต (พช.ม.)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- ปริญญาเอก ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ศศ.ด.)
สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยนเรศวร